

MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETI EGYETEM DOKTORI ISKOLA

Forgács Kristóf

A Vákuum Tv

intermediális performansz-kabaré 1994–95 közötti időszaka

DLA-értekezés

Témavezető:

Dr. habil. DLA Szegedy-Maszák Zoltán egyetemi tanár, Doktori Iskola-vezető

Budapest, 2022

Tartalomjegyzék

Előszó:	A Vákuum Tv mint jelenség	5
Bevezetés:	Az értekezés struktúrája	7
I.	A Vákuum Tv csoport létrejöttének és működési keretének bemutatása	11
I.1	Út a Vákuum Tv-ig	11
I.2	A Vákuum Tv díszlete mint a tevékenység technikai és alkotói lehetőségeinek kerete, az általa létrejött új médium mint metafora	26
I.3	A Vákuum Tv alkotócsoport kialakulása, a tagok és oktatási intézmények kulturális kapcsolata	35
I.4	A <i>Tilos az Á</i> és a Vákuum Tv együttműködése	51
II.	A Vákuum Tv csoport 1994–95 közötti alkotótevékenységének bemutatása	57
II.1	Műsorszerkezet A műsor felépítésének ismertetése egy általános „adásmenet” példáján keresztül	57
II.2	A Vákuum Tv díszletelem funkcionális és vizuális lehetőségei (A színpad, a képernyő és a nézőtér használata a műsorok során)	63
II.3	Az 1994–95-ös műsorokból kiválasztott műsorszámok bemutatása és jelenkori értelmezése a videódokumentáció alapján	86

II.4 A Vákuum Tv formátuma és művészeti tevékenységének kapcsolódásai	117
III. A Vákuum Tv csoport kulturális kontextusai	129
III.1 A Vákuum Tv művészeti gyakorlatából létrejött kulturális kapcsolatok	129
III.2 A csoport belső magjának feloszlása	133
III.3 A hosszú távú ismertté válást akadályozó körülmények	137
III.4 A Vákuum Tv asszociatív kulturális kontextusai	139
IV. Mestermunka	147
V. A felhasznált irodalom jegyzéke	150
VI. Függelék	155
A Vákuum Tv-események felvételeinek összesítése, az archív kazetták listája 1994–1995	155
VII. Önéletrajz	169

Előszó

A Vákuum Tv mint jelenség

A Vákuum Tv kifejezés több dolgot is definiál egyszerre. Egyrészt az előadások keretében szolgáló hatalmas díszletelemet, egy ember nagyságú, stilizált tévékészüléket, az e köré szerveződő és létrejövő műsort, eseményt, ezenkívül az azt létrehozó művészcsoportot. Ezek együttese pedig a Vákuum Tv fogalmát jelenti, és azt az egyedi műfajt is egyben, amit a csoport létrehozott. A Vákuum Tv 1994 márciusától Budapesten, a *Tilos az Á* alternatív szórakozóhelyen az 1989-es rendszerváltás utáni időszak aktuális jelenségeit dolgozta fel heti rendszerességgel, amiben elsősorban a mindennapi élet, a televíziózás és a kultúra minőségének átalakulási folyamatai manifesztálódtak eseményalapú, interaktív művészeti projekt formájában. A stáb mozgóképpel, hanggal és színpadi cselekménnyel vegyesen dolgozott, vegyítve a színház, a kabaré, a performansz, a revü és a televíziózás műfaját. Ami megszületett, leginkább egy élő show-műsorhoz volt hasonlítható, montázsként keveredett az interaktív performansz a videóval. A műfajok kölcsönhatása a hatalmas tv-keret-díszlet kontextusában alkalmat adott a kor legbefolyásosabb médiuma, a televíziózás kérdéses pontjainak megidézésére, abszurd karikírozására. A Vákuum Tv eseményeire hétfő esténként került sor, ezzel utalva arra is, hogy 1989. január 1-ig¹ ezen az estén az állami tv-csatorna nem közvetített adást. Így az ország lakosságának szórakoztatásában egy üres este, vákuum keletkezett. A műsorok közönségét a rendszerváltás felszabadító légkörét befogadni és alakítani szándékozó fiatal értelmiségiek tették ki, de az adott időszak kelet-európai fejleményei iránt nyitott külföldiek is csatlakoztak az érdeklődők táborához. A közönség és az alkotóközösség viszonyát jellemezte, hogy az interaktív történések sodrában a fogyasztóvendég esetenként fellépővé vált. Nemcsak a színpadon, hanem a nézőtérén hirtelen kialakult önszerveződő folyamatok is

¹ https://helsinkifigyelo.blog.hu/2019/07/23/vege_az_adasszUNETnek_televiziozas_1989-ben Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 03.

befolyásolták az előre megtervezett program menetét. Ezek a helyzetek rögtönzésre, éber és koncentrált interaktív együttműködésre készítették a résztvevőket. A csoport a tervezetten megvalósított műsorszámok mellett kötetlen improvizatív helyzetekkel, a játék és a humor eszközét vegyítve reflektált a 90-es évek elejét jellemző társadalmi és művészeti átalakulásokra.

A *Tilos az Á* léte folyamatosan vitatéma volt. A sorozatos lakossági panaszokból következő érdekellentétek, de még inkább a konkurens vendéglátósok által kifejtett kerületi politikai lobbizás végül ellehetetlenítették a klub létét. A rendszerváltás hajnalán, 1989 szilveszterén megnyílt *Tilos az Á* 1995-ben bezárt. Mivel a Vákuum Tv csoport eseményalapú művészeti tevékenységének folyamatos működése szorosan összefonódott a *Tilos az Á* közegével, ezért részben a klub bezárásának idejére datálódott a Vákuum Tv projekt legtermékenyebb, kb. két évig tartó és ezalatt legalább 44 db önálló, egyedi műsört létrehozó együttműködési időszakának vége is. Ezt követően 1996-ban még kétszer fellépett a csoport külföldön, az amszterdami *Next 5 Minutes, tactical media* konferencián, valamint a párizsi „Magyar Parallel Kulturális Hét” keretében a La Flèche d’Or szórakozóhelyen. Ezután Kistamás Lászlóval egy másik felállásban, különböző helyszíneken, alkalomszerűen fellépve, még pár évig tevékenykedett a Vákuum Tv, 4 db önálló műsört létrehozva olyan helyeken, mint 1997-ben a bécsi U2 rendezvénysorozat és a Budapesti Francia Intézet, 2000-ben pedig a „Média Modell” című kiállítás a Városligeti Műjégpálya teraszán, ez utóbbi alkalmával két estés műsorral jelentkezett a csoport.

1. fotó: Monoszkóp a Vákuum Tv-ben. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

Bevezetés

Az értekezés tárgya

Az értekezés tárgya a Vákuum Tv csoport fiatal alkotóinak munkája Budapesten a *Tilos az Á* alternatív szórakozóhelyen 1994 márciusa és 1995 decembere között, a kulturális és művészeti közeghez való viszonyuknak a vizsgálata, és az önmagán túlmutató kulturális jelenség jelenkori feltérképezése. A csoportnak magam is tagja voltam, így dolgozatomban egy szubjektív beszámoló készítésére, az emlékeimre és tapasztalataimra épülő személyes gondolatok és következtetések kifejtésére vállalkozom (a továbbiakban egyes szám harmadik személyben). Írásom természetesen nem képviselheti a csoport minden tagjának nézeteit az eseményekkel kapcsolatosan, de amennyire az időnk megengedte, egyeztettünk.

Mivel jelen alkotótevékenységem lényege a mozgókép és a hang eszközeivel történő kommunikáció, a mockumentary², a reality és scripted reality műfajában az internet különböző felületein, a művészettudomány médiumához inkább gyakorló alkotóként tudok viszonyulni. Írásomban ezért az alkotói észrevételek közlését elősegítő szövegszerkezet létrehozására törekedtem. Nemcsak a tényeket, de az élményt is igyekeztem visszaadni.

Ez nagyon fontos volt számomra, hiszen a Vákuum Tv időszaka meghatározó volt alkotói pályám alakulásában, és erős hatást gyakorolt későbbi munkáim témaválasztására és formanyelvére. Ennek a hatásnak a felmérése az eddigi művészi tevékenységem újraértelmezéséhez és a tudatosabb folytatáshoz is jelentős számomra.

² A mockumentaryról: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Mockumentary> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 03.

A kutatás célja

A kutatás célja, hogy eleget tegyen annak a kihívásnak, hogy a Vákuum Tv legintenzívebb, 1994 és 95 közötti majdnem kétéves időszakát, vagyis egy 27-28 évvel korábban létezett csoport empirikus és efemer alkotói helyzeteit hiteles és érzékletes módon mutassa be. Ezt a korabeli analóg technikával készült és ezért mai szemmel gyenge minőségű videódokumentáció alapján kell megkísérelnem, ami ráadásul a videó médiumánál fogva a Vákuum Tv élő médiumának tolmácsolására csak részlegesen képes. A nehézséget fokozza, hogy az autentikus videófelvetelek az azóta lezajlott társadalmi és kulturális átalakulások következtében esetenként új kontextusba kerültek. Így az akkori események egyik lényegi tulajdonságának, az alkotói helyzetek intenzitásának érzékletes bemutatása ma csakis a megváltozott kontextusok, vagyis a folyamatosan létrejövő hangsúlyeltolódások³ tükrében kísérhető meg. Mégis a lehető legérzékletesebb képet próbáltam megrajzolni, hogy a későbbi generációknak segítsen megfigyeltetni a Vákuum Tv korabeli jelentését. Ez – hiánypótló jellegéből adódóan – a későbbi kultúrtörténeti kutatások számára is forrásértékű információkkal szolgálhat.

A kutatás módszerei

Dolgozatom alapjául az a forrásértékű videóarchívum szolgál, amely a Vákuum Tv-nek a *Tilos az Á*-ban és más külső fellépőhelyeken a műsorok nagy részét rögzítő felvételeit tartalmazza. Ezt az anyagot azóta végzett tanulmányaim és alkotói tapasztalataim alapján kialakult módszerekkel vizsgálom. A lábjegyzetekben szereplő linkeken ezek közül több videó is megtekinthető. A csoport létrejöttéről, az együttműködés során kialakult helyzetekről saját emlékezetem alapján számolok be az elbeszélés módszerével. A Vákuum Tv alkotócsoport tevékenységének a 90-es évek kulturális környezetébe történő elhelyezéséhez ugyancsak alkotói tapasztalataimat, megfigyeléseimet, reflexióimat, valamint a megjelent kultúrtörténeti írások idekapcsolódó anyagát használom fel.

³ Szegedy-Maszák Zoltán témakiírására reflektálva indítottam el doktori programomat (https://doktori.hu/index.php?menuid=195&lang=HU&tk_ID=106914). Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 03.

Az értekezés felépítése

Az értekezés szövege a történéseket bemutató, valamint az azokat elemző gondolatok szövedékéből alakult ki. Az így létrejövő csomópontok rajzolata térképként adhat segítséget az olvasónak a Vákuum Tv-jelenség utólagos értelmezéséhez.

Az első fejezet bemutatja a Vákuum Tv kialakulásának körülményeit, a csoport alapítójának a 80-as és 90-es években folytatott alkotói tevékenységét, kulturális kapcsolatrendszerét, valamint a későbbi tagok kulturális érdeklődését és közegét. Felvázolja a csoport létrejöttét és a működés kereteit meghatározó díszlet létrejöttét és jelentőségét. Kitér a *Tilos az Á Klub*nak mint szubkulturális szórakozóhelynek közvetlenül a rendszerváltás után betöltött szerepére, a tulajdonosok kulturális előképeire, ezekből adódó törekvéseire és a Vákuum Tv aktivitásait támogató viszonyára. Mindezek kapcsán betekintést nyújt az adott korszak kulturális, művészeti, szociális és művészetoktatási aspektusainak azon szegmenseibe is, amelyek az értekezés kontextusainak szempontjából fontosak.

A második fejezet részletesen tárgyalja a Vákuum Tv csoport 1994–95 közti alkotótevékenységét. Ennek során adatszerűen felsorolja a csoport műsorainak szerkezetét, funkcionális és vizuális működési variációit, az adások struktúrájának listáját, majd néhány kiválasztott műsor példája alapján írja le a funkcionális és vizuális működési variációk előfordulásait. Ezt követően az adások során készült videódokumentációból kiválasztott műsorok leírásával és a kiválasztott dokumentáció mozgóképanyagának elérhetővé tételével részletes betekintést ad a tárgyalt műsorszámok dramaturgiájának és az alkotói módszerek sokrétű és újszerű összefonódásának módozataiba. A leírás, valamint a vizuális dokumentáció együttese az új formátum létrejöttének bemutatására irányul. A záró alfejezet művészettörténeti kapcsolódásaikat vizsgálja.

A harmadik fejezet számba veszi a Vákuum Tv csoport 1994–2000 közötti kulturális kapcsolatait, benne a korszak progresszív színházi, képző-, zene- és filmművészeti alkotóival és az alternatív szcéna képviselőivel. Megemlíti a létrejött előadásoknak és egyéb megjelenéseiknek hazai és nemzetközi eseményeit, majd kitér a csoport magjának felbomlására. Felvázolja a csoport hosszabb távú fennmaradását és ismertté válását akadályozó tényezőket. A Vákuum Tv asszociatív kulturális kontextusai című alfejezet a 20. század paradigmaváltásait körvonalazva, azoknak kontextusában elhelyezve elméleti összefüggésben tárgyalja a Vákuum Tv csoport 1994–95 közötti alkotótevékenységének általam felállított fiktív történelmi kapcsolatait.

A negyedik fejezetben a mestermunka bemutatására kerül sor.

Az ötödik fejezet a felhasznált irodalom.

A hatodik fejezet, a Függelék, a Vákuum Tv 1994–95 közötti eseményeinek felvételeiről készült videófelveteleket tároló kazetták leltárszerű listáját tartalmazza, ami az így fennmaradt adások és műsorszámok listája is egyben, abban az időrendben, ahogy a műsorokban szerepeltek.

A hetedik fejezet az önéletrajz.

A kutatás várható eredményei

A téma mindeddig feldolgozatlan, ezért a kutatás várható eredménye nem más, mint ennek a hiánynak legalább részleges pótlása és a kulturális átörökítés elősegítése. Feltételezhető, hogy mind a művészettudomány területén kutatóknak, mind a mindenkori érdeklődőknek érdekes lehet betekinteni az alkotócsoport 1994–95 közötti intenzív alkotóidőszakába, melynek során legalább 44 adást és mintegy 200 műsorszámot hoztak létre.

I. A Vákuum Tv csoport létrejötte és működési kerete

A résztvevők személye, kulturális csoportokhoz és oktatási intézményekhez való viszonya

A Vákuum Tv Kistamás László kezdeményezésére, 1994 márciusában a budapesti *Tilos az Á* nevű szórakozóhelyen, a VIII. kerületi Mikszáth Kálmán téren jött létre. Ez a hely a rendszerváltás utáni Magyarország első olyan, magánkézben lévő alternatív szórakozóhelye volt a fővárosban, amely koncertek és egyéb kulturális rendezvények befogadására alkalmas és nyitott is volt. Itt kezdődött a Vákuum Tv története, amelyet Kistamás László személyének és kulturális hálózatának bemutatásával kezdek. A fejezetben olvasható adatokat a vele 2019-ben a kutatásomhoz kapcsolódó beszélgetések alapján írtam le.

I.1 Út a Vákuum Tv-ig

„A Vákuum Tv-vel ugyanaz a célunk, mint a sorsnak velünk.”

Kistamás László, 1994

Kistamás László 1958-ban született, a 80-as évek budapesti alternatív, underground kulturális szcéna meghatározó alakja, az 1980-ban alakult *Kontroll Csoport*⁴ zenekar alapító tagja, énekes, performere és szövegírója. A kultikus zenekar 1984-ben a csoportdinamika törvényei szerint bomlott fel, amihez többek között a lemez megjelenések állami ellehetetlenítése vagy erős cenzúrához kötött megvalósítása is hozzájárult. A feloszlás után a tagok olyan új formációkban kezdték meg a működésüket, mint

⁴ A Kontroll Csoportról: <https://artpool.hu/muzik/magkontr.html> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 03.

a *Kampec Dolores*⁵, *Sziámi Sziámi*⁶, *Balkán Tourist*⁷, *Ági és a Fiúk*⁸ vagy a *Keleti Fény*⁹ együttesek. A *Kontroll Csoport* együttes megszűnése után Kistamás László csatlakozott az éppen alakuló *Balkan FuTourist*¹⁰ együtteshez, a csoport 1985 és 1989 között dolgozott együtt. Ebben az időszakban, a nyolcvanas évek közepén több más – az évtized elejét meghatározó – hazai underground együttes is felbomlott vagy átalakult. Pl. *Európa Kiadó*¹¹: búcsúkoncert 1983. december 30., *Trabant*¹² / Méhes Marietta emigrációja 1984, *A. E. Bizottság*¹³ feloszlása 1985. Ekkor Kistamás László szavaival élve „lement egy zenekari hullám”, és részben ezzel is összefüggésbe hozható, hogy a *Balkan FuTourist* csoportban megjelent az alkotói igény a zenei előadások színpadi jelenlétének és általában a zenei fellépéseik eszközszerének bővítésére, a megszokott keretek tágítására. Szerették volna elérni, hogy a hagyományos zenei fellépésektől eltérő, többféle eszközzel dolgozó színpadi esemény szülessen, egy vizuálisan is megjelenő zenei kollázs igényével, amiben eklektikusan keverednek a legkülönbözőbb stílusirányzatok a gicstől az absztraktig. Ebben a törekvésben inspirációként szolgáltak a csoport számára olyan előképek, mint *Frank Zappa*, *Captain Beefheart*¹⁴ vagy a *The Residents*, akik/amelyek amerikai előadók és együttesek voltak, de egy európai dadaista megközelítésből nézve is voltak érdekes színpadi megoldásaik. Valószínűleg ez a színházi, revü- és performanszigény a csoport összetételével is magyarázható, közülük páran, pl. Kamondy Ágnes, Lehoczki Károly, Láng Kati (Bambi) vagy Vörös Gábor (Demi) színházi ambíciókkal és színészi múlttal is rendelkeztek. Kistamás László a

⁵ A Kampec Doloresről: <https://artpool.hu/muzik/magkampe.html> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 03.

⁶ A Sziámi Sziámiról: https://hu.wikipedia.org/wiki/M%C3%BCller_P%C3%A9ter_Szi%C3%A1mi Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 03.

⁷ A Balkán Touristról: https://hu.wikipedia.org/wiki/Balk%C3%A1n_Tourist Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 03.

⁸ Az Ági és a Fiúkról: <https://port.hu/adatlap/zenekar/agi-es-a-fiuk/group-46749> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 03.

⁹ A Keleti Fényről: <https://kreutz.hu/keleti-feny/> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 03.

¹⁰ A Balkan FuTouristról: https://hu.wikipedia.org/wiki/Balk%C3%A1n_Tourist Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 03.

¹¹ Az Európa Kiadóról: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Eur%C3%B3pa_Kiad%C3%B3_\(egy%C3%BCttes\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Eur%C3%B3pa_Kiad%C3%B3_(egy%C3%BCttes)) Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 03.

¹² A Trabantról: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Trabant_\(egy%C3%BCttes\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Trabant_(egy%C3%BCttes)) Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 03.

¹³ Az A. E. Bizottságról: https://hu.wikipedia.org/wiki/A._E._Bizotts%C3%A1g Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 03.

¹⁴ Captain Beefheartről: https://hu.wikipedia.org/wiki/Captain_Beefheart Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 03.

középiskola után tagja volt Wéber Péter *Mosolygó* nevű amatőr színházi társulatának, 1983-ban Müller Péter *Ex-Kódex*¹⁵ című filmjében az egyik főszerepet játszotta, majd 1985–88 között tagja volt Jeles András *Monteverdi Birkózókör*¹⁶ elnevezésű avantgárd színházi társulatának. Később, 1990-ben főszerepet játszott Monory Mész András *Meteo*¹⁷ című nagyjátékfilmjében. Ezeket a színházi, revü- és performanszalképzéseit a *Balkan FuTourist* együttesben nem tudta realizálni a csoport, viszont a felgyülemlett ötletekből egy új formátum képe bontakozott ki, egy alternatív underground kabaré képében. Az új kezdeményezés a *Deja Vu Revue*¹⁸ nevet kapta, és 1985-ben kezdte meg rövid működését.

A *Deja Vu Revue* fellépései a *Ganz-MÁVAG Művelődési Központ*ban zajlottak. „Az 1873-ban alapított MÁV Gépgyár (Ganz Mávag) Józsefváros és Kőbánya határára eső hatalmas telepének délnyugati részén ... 1908–09-ben épült fel a gyár munkásainak és tisztviselőinek lakótelepe. Az épületegyüttes azonban több lett, mint egyszerű munkástelep: a szociális gondoskodás mintapéldája ma is.

A négyemeletes házak a belső, kertes udvar felé nyílnak, bennük 645 szoba-konyhás munkáslakásnak és tíz, két-három szobás tisztviselői otthonnak jutott hely. A telep közepén víztorony magasodik, tövében hatalmas közösségi tömb. Volt itt minden, amire száz éve szükség lehetett: az alagsorban kád- és gőzfürdő (tekintve, hogy egy lépcsőház kivételével a 24 lépcsőházra tagolt négyemeletes épületek lakásaiban nem volt fürdőszoba, és a külön WC is kinn volt a lépcsőházban), közös mosókonyha és szárító, a földszinten vendéglő és tekepálya, a félemeleten tisztviselői kaszinó, az emeleten elképesztően tágas színház- és moziterem. Emellett orvosi rendelő, mentőállomás, könyvtár, óvoda, mosoda és jéggyár, hogy meg ne romoljon az étel a lakások jégszekrényeiben.

Mindebből persze ma már kevés látható. A közösségi épület az államosítást követően művelődési házként működött (Ganz, illetve egy darabig Vörösmarty néven), nagy korszaka a '70-es években, majd 1988–95 között az alternatív Fekete Lyuk korában volt.”¹⁹

¹⁵ Az Ex-Kódex c. film: <https://www.youtube.com/watch?v=vtgo3b4UTwc> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 03.

¹⁶ A Monteverdi Birkózókörrel: https://hu.wikipedia.org/wiki/Jeles_Andr%C3%A1s Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 03.

¹⁷ A Meteo c. filmről: <https://filmarchiv.hu/hu/alapfilmek/film/meteo-2> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 03.

¹⁸ A *Deja Vu Revue* plakátja és hanganyaga a „mangorlo” nevű YouTube-felhasználó csatornáján. Ez alapján beazonosítható, hogy 1985-ben már zajlott a kezdeményezés: <https://www.youtube.com/watch?v=YHCqTrByypE> Utolsó megtekintés: 2021. 12. 03.

¹⁹ Idézett szöveg az egykor.hu weboldal „MÁV Gépgyár kolónia (lakótelep)” leírásából: <https://egykor.hu/budapest-viii--kerulet/mav-gepgyar-lakotelep/2414> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 03.

A csoport választása azért esett a Ganz-MÁVAG Művelődési Központ épületére, mert a *Balkan FuTourist* próbaterme régebb óta a nagy kiterjedésű épületkomplexum területén, a víztoronyban volt, ezáltal a tagoknak bejárásuk volt az épület különböző részeibe. Így fedezték fel azt a kb. 150 négyzetméteres termet, ami az épület keletkezésekor díszteremként vagy kaszinóként²⁰ működött, és alkalmasnak tűnt a *Deja Vu Revue* helyszínének.

A helyszínről még fontos elmondani, hogy ugyanebben az épületben kezdődött tíz évvel korábban, 1975-ben az *InDiGo* csoport östörténete²¹, amikor Erdély Miklós, Maurer Dóra és Galántai György a művelődési ház képzőművészkörének programjaként kreativitási²² gyakorlatokat tartottak, 1977-es kitiltásukig. A később *Fafej (Fantázia fejlesztő)* néven működő Erdély-foglalkozásokra Kistamás László is eljutott a korábbi Wéber Péter-féle amatőrszínház társulat tagjaként. Wéber olyan tanár volt, aki összművészeti iskolában gondolkodott, és fontosnak tartotta, hogy a csoportja megismerje a kor összművészeti kezdeményezéseit és – akkori szóhasználattal élve – amatőr színházi társulatait is. Kistamás László így fiatalon megismerhette például a Pilisborosjenőn egy kommunában élő és dolgozó *Orfeo társulat*²³ előadásait vagy *Halász Péter*²⁴ színházának *Betlehemi gyerekgyilkosság* c. darabját. Ezért amikor a *Balkan FuTourist* zenekar a Ganz-MÁVAG Művelődési Központ víztoronyában próbált, a csoport tagjai pontosan tudták, hogy azon a helyen vannak, ahol az Erdély Miklós-féle *Fantázia fejlesztő gyakorlatok (Fafej)* zajlott, ezért úgy érezték, hogy egyfajta felszentelt helyen vannak. További lényeges dolog a helyszínre vonatkozólag, hogy a *Deja Vu Revue* rövid időszaka után, 1988 februárjában a művelődési ház pincéjében nyílt meg

²⁰ A kaszinóterem eredeti állapotában: <https://egykor.hu/budapest-viii--kerulet/mav-gepgyar-lakotelep/2414#&gid=17&pid=1> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

²¹ Az InDiGóról: http://epa.oszk.hu/03000/03057/00043/pdf/EPA03057_balkon_2012_3_30-32.pdf Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

²² A kreativitás kifejezés az akkoriban a pszichológiából is ismertté vált fogalmán túl, ami a pedagógiába is átkerült, az időszakban egy másfajta jelentéssel is működött. Egy olyan alkotói magatartást és gondolkozásmódot is jelentett, ami eltér az útmutatás alapján történő élettől, és a szabályokat nem követő, a saját felfedezésre és megismerésre alapuló életet jelentette. Ami ezáltal létezésénél fogva szembement a kor politikai berendezkedésének követelményeivel, így egyfajta ellenzéki szabad művészi gondolkozást, viselkedést és attitűdöt is szimbolizált. (Erdély az alábbi linken található, Sebők Zoltánnal folytatott beszélgetésben említ egy könyvet, amelyből megtudták, hogy amit csinálnak, azzal tulajdonképpen kreativitást üznek. Erika Landau: A kreativitás pszichológiája) <https://www.artpool.hu/Erdely/eletmu/18.html> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

²³ Az Orfeóról: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Orfeo_\(m%C5%B1v%C3%A9szeti_csoport\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Orfeo_(m%C5%B1v%C3%A9szeti_csoport)) Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

²⁴ Halász Péterről: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Hal%C3%A1sz_P%C3%A9ter_\(rendez%C5%91\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Hal%C3%A1sz_P%C3%A9ter_(rendez%C5%91)) Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

a *Fekete Lyuk*²⁵ nevű legendás, nemzetközi underground alternatív szórakozó hely, aminek létrehozása és alapítása szintén a *Balkan FuTourist* csoport nevéhez fűződik.

Kistamás László elmondása szerint a *Deja Vu Revue* egy alternatív underground kabaré volt, hosszabb-rövidebb műsorszámokból. A műsort ő vezette konferanszié-ként, aminek vázát a *Balkan FuTourist* 6-8 fős kollektívája adta elő, ehhez kapcsolódtak lazábban a meghívott vendégművészek fellépéseikkel. A csapat egy underground kabarét képzelt el, amiben a Cabaret Voltaire²⁶ mint hivatkozási pont fontos volt számukra. Revüt akartak csinálni, de nem klasszikus szórakoztatóipari stílusban, hanem a dadaisták és a szürrealisták hagyományait használva, vagy a Bauhouson belül Kandinszkij színházából²⁷ is inspirálódva, a háború előtti budapesti kabaréélet ködös képének tudatában. A revüre kiszemelt volt kaszinóterembe székeket és asztalokat hordtak össze a hatalmas kultúrház többi részéből.²⁸ A nézőtér ilyen jellegű berendezésével tudatosan jelölni akarta a csoport az esemény revü műfaját. Itt a közönség asztaloknál ülve foglal helyet, és fogyaszthat is a műsor megtekintése közben. Persze a telt házas műsor miatt a közönség egy része a terem oldalfalainál állva követte a színpadi eseményeket. A gasztronómiai kínálatot is a csoport biztosította: szénsavas narancs és egyéb üdítők, ételfestékekkel színezett zsíroskenyerek kék, zöld vagy lila színű változatokban. A színes zsíroskenyér meglepő kreatív megoldása a revü stílusos kiegészítőeszközöként, művészi kifejezőeszközöként is szolgált. A csoport a büfé működtetésével a revü kiadásait is fedezni szeretne volna, bár közben világos volt számukra, hogy saját underground közegükben az emberek, hozzájuk hasonlóan, kevés pénzzel rendelkeznek, ezért nagy bevételekkel nem számolhatnak.

A revün való fellépés lehetősége az alternatív közegben széleskörűen, szájhagyomány útján volt meghirdetve. A kiírás szerint bárki jelentkezhetett rövid, kb. 5 perces műsorszámmal, olyannal, amivel máshol még nem lépett fel, illetve olyan műsorral, ami lehetőség szerint nincs összefüggésben eddigi sikeres tevékenységével. Revüelőadásaiiban a *Balkan FuTourist* csoport tudatosan élt a humor eszközével, így többek

²⁵ A Fekete Lyukról: <http://exlyuk.gime.hu/history.htm> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

²⁶ A Cabaret Voltaire-ről az Artpool oldalán: https://artpool.hu/dada/mozgalomZ/Ball_cabaret.html és a Wikipédián: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Cabaret_Voltaire_\(Z%C3%BCrich\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Cabaret_Voltaire_(Z%C3%BCrich)) Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

²⁷ Kandinszkij színházáról: http://szinhaz.net/wp-content/uploads/pdf/1993_09.pdf Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

²⁸ A szerző megjegyzése: Az intézmény szocreál bútorválasztéka szegényes formavilágú bútorokat jelelt, tehát pl. csak négyszögletes asztalok voltak, ami egyáltalán nem illett bele egy revü stílusába, de a csoport akkor és ott örült, hogy ezekhez is hozzá tudott jutni és ezzel a könnyűzenei koncerttől vagy a színházi szituációtól eltérő revü jellegű helyzetet tudott létrehozni a közönség számára.

között olyan műsorszámok jöttek létre, mint Lehoczki Károly, a *Balkan FuTourist* dobosának rendszeres áltudományos műsorszámai. Bemutatta például, hogy a magyar nyelv valójában szláv eredetű, oly módon, hogy visszafelé játszott le különböző részleteket híres magyar költők és előadók verses lemezeiről. Hasonlóan ironikus indítatású volt Kistamás László egyik műsorszáma, amiben előzetesen három egymásra helyezett kartondobozban három tévékészüléket perforáltak úgy, hogy az összkép azt a cirkusból jól ismert műsorszámot idézte meg, amikor egy függőleges szekrénybe állva elhelyezkedik egy női szereplő, majd ezt a szekrényt három különböző részre vágja a bűvész, amiket aztán más sorrendben helyez egymásra. Így látszólag elválasztja és összekeveri a háromba vágott női segéd szereplő testrészeit, aki mindeközben mosolyog, és láthatólag nem halt meg. Itt a kartondobozokba helyezett monitorok három egymás fölé helyezett kamera képét mutatták, ezek élőben közvetítettek egy, a színpadon hátrébb álló női szereplőt. Ezáltal a kartondobozokba perforált monitorok összképe valóban egy bűvészszekrénybe zárt, három részre tagolt női szereplő képét mutatta a nézők számára. Kistamás László közben a kartondobozok közé nyomott karddal folytatta a bűvész megszokott munkáját, látszólag feldarabolva a színpadon szekrénybe zárt női szereplőt. Ez a műsorszám több, a Vákuum Tv-ben később létrejövő műsorszám előképének is tekinthető. Azon túl, hogy ez az önmagában is újszerű performansz – a cirkusz szemfényvesztő műsorszámának és a kor videótechnikájának egyidejű alkalmazásával – szórakoztatóan és iróniával mutatott rá a televízió mint médiumnak szavahihetőségére és valóságtartalmára.

A műsorszám technikai megvalósítása önmagában is nagy bravúrnak mondható, mivel 1985-ben a színes tévékészülékek és leginkább a videokamerák ilyen mennyiségű beszerzése szinte megoldhatatlan feladatot jelenthetett. A műsorban szerepelt például egy rövid, a csoport által forgatott pár perces sorozat is, ami egy álomszerű, szabad asszociációkra épülő szappanopera volt. Az epizódok mindig lezáratlan jellel értek véget „folyt. köv.” felirattal. Ez összességében egyfajta antisorozatnak is nevezhető. Itt is meg kell jegyezni, hogy a videóvetítés abban az időben nem volt általánosan elérhető. Az ahhoz szükséges technika (videóprojektor) használatának elején járunk, az országban csak néhány projektor volt található. Ezért egy videóprojektor kölcsönkérése nagy szervezést és erőfeszítést igényelt. Ha sikerült is, a beüzemelés is nagyon veszélyes volt. Vágóberendezés híján a sorozat forgatott részeit úgymond a „kamerában vágják” a készítőik, ami azt jelentette, hogy a forgatás során az epizód cselekményeit, képsorait a végleges kronológiában rögzítették, hogy később, a forgatás után már ne kelljen vágni az anyagot. Erre a megoldásra azért is szükség volt,

mert még a 80-as évek második felében is nehezen volt elérhető a videós utómunkához szükséges technika a nem professzionális felhasználók számára. A kronológiai sorrendben történő forgatási metódus később a Vákuum Tv kezdeti időszakára is jellemző volt.

A vendégfellépők előadásai közt szerepelt például Hajnóczy Csaba²⁹, aki Kistamás László kortárszenei művét adta elő, amely – a motetta³⁰ középkori és reneszánsz zenéi műfajára utalva – a „*Mutatta*” címet kapta. A műsorszámban a zenemű némán, hang nélkül lett előadva a színpadon, a Kodály³¹ által kidolgozott zenéi jelbeszéd segítségével, elmutogatva.

Egy másik műsorszámban a csoport egyik tagja egy a szájzongora hangjára kutya-vonyítással reagáló afgán agarakkal adott elő szurreális közös koncertet a színpadon. Kiss Erzsike pedig – aki szintén a *Jeles színházának* tagja volt – halandzsa Janis Joplint adott elő. Kamondy Ágnes *Bizsu rádió* címen zenéi produkciót adott elő, amiben különböző tárgyakon, többek között gyerekjátékokon zenélt. A további vendégfellépők műsorszámai között szerepelt még például Király Tamás³² divattervező első beltéri divatbemutatója, ahol az óra tematikára tervezett ruháit vonultatta fel. Vagy Pajor Tamás³³ (*ex-Neurotic*, ma *Ámen*), aki elénekelt a *Love Me Tender* című Elvis-számot.

A remek műsorszámok és a telt házas előadások ellenére a *Deja Vu Revue* csak körülbelül három előadást ért meg ebben a teremben, mert a művelődési ház vezetőségének akkori elmondása szerint a rendezvényre történő be- és kipakolás túl macerás volt az intézmény számára, ezért átdelegálták a *Deja Vu Revue-t* a művelődési ház nagytermébe, a színházterembe. Ez akár jól is hangzana, de vajon egy telt házas rendezvényt miért terelnek át az előadók kérése nélkül egy nagyobb, szinte csarnok méretű terembe? Talán a telt ház varázsát akarták megvonni, gyengítve a rendezvény kultikus voltát és tömegvonzását? Mindenesetre a nagyteremben – bár jelentős számú néző volt – összesen egy előadást ért meg a *Deja Vu Revue*. Ezt követően a művelődési ház vezetősége kirúgta a műsort a nagyteremből, és ez akkor a *Deja Vu Revue* végét jelentette.

²⁹ Hajnóczy Csabáról: <https://csabahajnoczy.com/bio/> 2021. 12. 04.

³⁰ A motetta: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Motetta> 2021. 12. 04.

³¹ A Kodály-módszerről: https://hu.wikipedia.org/wiki/Kod%C3%A1ly-m%C3%B3dszer#A_zene_jelbesz%C3%A9de Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

³² Király Tamásról: <https://litera.hu/magazin/interju/aa-rajzolni-nem-szoktam.html> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

³³ Pajor Tamásról: <https://24.hu/kultura/2020/04/05/pajor-tamas-interju-neurotic-amen-hit-gyulekezte-joga/> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

A nagyterem elvesztése után a csoport 1986-ban a zenéléshez tért vissza. A próbatertmet megtarthatták az intézményben, így az épület területére továbbra is bejárásuk volt. Így fedezték föl, hogy a *Ganz-MÁVAG Művelődési Központnak* van egy külön bejárattal rendelkező nagy pincéje is az épület alatt. Ezt eredetileg az intézménnyel egy időben, a gyár dolgozói számára fürdőnek építtette 1908–09-ben a *MÁV Gépgyár (Ganz-MÁVAG)*. A pince egyébként azért válik ekkor érdekessé a *Balkan FuTourist* számára, mert előtte az együttes más hazai előadókkal együtt vendégszerepelt Zürichben a magyar héten, a Rote Fabrik³⁴ elnevezésű alternatív kultúrcentrumban. A hely akkor már a svájci és nemzetközi alternatív színházi és zenei élet meghatározó, élő központjaként működött és működik a mai napig, saját kollektívájának irányítása alatt. Ez a szabad, nemzetközi kulturális élmény vízióként szolgált a csoport számára, és a *Ganz-MÁVAG* pincéjének felfedezésekor ez adott erőt, hogy itt realizálják a korábbi tervüket: egy – a Rote Fabrikhoz hasonló – élő alternatív kulturális helyet teremteni Budapesten. A *Ganz-MÁVAG Művelődési Központ* engedélyt adott, talán csak azért, mert az elhanyagolt romos pince addig értéktelen volt számukra, és a vezetőség valószínűleg elképzelhetetlennek tartotta ott egy kulturális tér létrehozását. A csoport saját kezűleg takarította ki és tette használhatóvá a területet, amely 1988. február 27-én *Fekete Lyuk* néven, *Balkan FuTourist*-koncerttel nyitotta meg kapuit. A céljuk az volt, hogy minden este legyen program a helyen, ami akkor ritkának számított Budapesten. Nagy Gyula, aki akkor népművelőként dolgozott a *Ganz-MÁVAG Művelődési Központban*, azt mondta, a csoport nem fogja bírni, hogy minden estére programmal töltse meg a klubot. A csoport egy-két hónapig vihette a *Fekete Lyuk*-at, majd amikor azt láthatólag sikerült minden este programmal és étellel megtölteniük, bevételt is generált, egyszóval bejáratódott a hely, a művelődési ház kirúgta a pincéből a csoportot, és a *Fekete Lyuk* irányítását Nagy Gyula vette át. Ezzel egy időben a csoportnak az intézményben lévő próbatermét is el kellett hagynia. Nagyjából ez után a *Balkan FuTourist* csoport megszűnt.

Tartalmi és formai vízió híján Nagy Gyula minden bizonnyal nem tudta volna létrehozni, de még folytatni sem a *Fekete Lyuk* szórakozóhely működtetését, tehát azt a *Balkan FuTourist* csoport munkájának és víziójának kisajátításával oldotta meg. A csoport a szocialista kényszervizonyok között csak azt tudta elérni a művelődési házzal

³⁴ A Rote Fabrikról: https://en.wikipedia.org/wiki/Rote_Fabrik Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04. (A szerző megjegyzése: A Rote Fabrik Zürich Wollishofen negyedében található valamikori gyártelep, amelyet ma kulturális központként használnak. Azért nevezték el így, mert az épületek vörös téglából készültek, valamint azért is, mert a baloldali pártok kampányoltak újrahasznosításukért.)

szemben, hogy a szórakozóhely elnevezéseként a *Fekete Lyuk* nevet ne használhassák. Helyette *Lyuk* néven, annak végső bezárásáig, Nagy Gyula vezette a szórakozóhelyet.

Ezt azért is tartom fontosnak itt megemlíteni, mert a *Fekete Lyuk* sorsához hasonlóan megszűnt a *Deja Vu Revue* és a *Balkan FuTourist* is. Ezeknek sorsa emlékeztet Kistamás László későbbi – szintén külső hatásra beszüntetett, vagy az állami támogatottság hiányában megszűnt, rendszerváltás utáni – alternatív kulturális kezdeményezéseinek, így például az Egocentrum és a Nap-Nap Fesztivál³⁵ sorsára. Az alternatív kultúrában ez a fajta „mintázat”, ami mind a rendszerváltás előtt, mind utána a szinte teljesen támogatás nélkül zajló kulturális munkát, majd kifulladás jelentette, véleményem szerint hozzájárult jelentős alternatív kezdeményezések, csoportok megszűnéséhez, azok folytonosságának ellehetetlenüléséhez. Ezt látszik alátámasztani az is, hogy a Vákuum Tv megszűnéséhez is ez a „mintázat” járult hozzá később – már a rendszerváltás utáni időszakban. Gondolok itt a *Tilos az Á* szórakozóhely működésének megnehezítésére, kifárasztására, ami végül a megszűnéséhez vezetett.

Bár a *Tilos az Á*-ra mint a Vákuum Tv bölcsőjére még kitérek a dolgozatomban, de már itt meg kell említeni, hogy a *Tilos az Á*-ban – ami minden nap más kulturális programot nyújtott a közönségének, és ilyen formában kulturális intézményként is funkcionált – több, később mainstreammé vált hazai együttes és más formáció tette meg a kezdő lépéseit. Hogy csak néhányat említsek: *Quimby*³⁶, *PUF*³⁷, *Táp Színház*³⁸, de a *Kispál és a Borz*³⁹ is gyakori fellépője volt a helynek. Történt ez annak ellenére, hogy a *Tilos az Á* sem anyagi, sem kulturális támogatást nem kapott.⁴⁰

Figyelemre méltó, hogy a hazai alternatív élet szerveződését kísérő destruktív mintázat mennyire eltér az 1980-ban a zürichi alternatív fiatalok által az úgynevezett

³⁵ A Nap-Nap Fesztiválról: https://hu.wikipedia.org/wiki/Nap-Nap_Fesztiv%C3%A1l Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

³⁶ A Quimbyről: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Quimby> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

³⁷ A PUF-ról: [https://hu.wikipedia.org/wiki/P%C3%A1l_Utcai_Fi%C3%Bak_\(egy%C3%Bcttes\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/P%C3%A1l_Utcai_Fi%C3%Bak_(egy%C3%Bcttes)) Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

³⁸ A Táp Színházról: <http://tapszinhaz.hu/> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

³⁹ A Kispál és a Borzról: https://en.wikipedia.org/wiki/Kisp%C3%A1l_%C3%A9s_a_Borz Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

⁴⁰ Müller Péter Sziámi gondolatai egy videóban a *Tilos az Á* szerepéről és támogatottságának hiányáról egy, a Nap-Nap Fesztiválon készült interjúban, a Naxerux nevű felhasználó YouTube-oldalán, a felvételeket Angyal Tímea készítette:

<https://www.youtube.com/watch?v=T4yJtMO1QBC&t=618s> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

Operaházi zavargások⁴¹ nyomására létrehozott, korábban már említett Rote Fabrik mai napig működő, majd 1987 óta Zürich városa által finanszírozott intézményétől. Eltért a Rote Fabrik nevű helyen működő alternatív társulatok sorsától, a zürichi alternatív szcéna létezésétől azért, mert ott a helyi kultúrpolitika nem kezelte cinikus, bomlasztó képződményként az intézményt, és 1987-től folyamatos támogatást nyújtott a számára.

1990-ben a politikai rendszerváltozás szabad légkörében Kistamás László Kelényi Krisztiánnal (Tódor) hozta létre a *Nap-Nap Fesztivál* elnevezésű háromnapos zenei és összművészeti fesztivált. A Pál-völgyi-barlang bejáratánál elhelyezkedő katlan területén zajló rendezvény első napja június 21-re, az év leghosszabb napjára esett. A katlanban több helyszínen zajló esemény alapkonceptiója szerint ingyenes volt a közönség számára. A zenekarok és más műfajok szereplői ingyen vállalták a fellépést, a technikát és infrastruktúrát (hang, fény, vécé, víz) pedig szponzorpenzékből biztosították a szervezők. A fellépők közt olyan zenekarok és más művészeti ágak képviselői voltak találhatóak, mint a *Kontroll Csoport*, *I Love You*⁴², *ef. Zámbo Happy Dead Band*⁴³, *Balaton*⁴⁴, *SE-X-EPIL*⁴⁵, *2. Műsor*⁴⁶, *Embersport (Zsiráffal)*,⁴⁷ *Soma Show – Tohuva Bohu*⁴⁸, *Sziám*⁴⁹, *Kampec Dolores*⁵⁰, *Ági és Fiúk*, *Iván Lendül*⁵¹, *Lacht El Bahhtar*⁵²,

⁴¹ Az Operaházi zavargásokról: <https://en.wikipedia.org/wiki/Opernhauskrawalle> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

⁴² Az I Love You-ról: http://www.allmusic.hu/index.php?SID=&oldal=eloadolista&h_id=1746 Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

⁴³ Az ef. Zámbo Happy Dead Bandről: https://hu.wikipedia.org/wiki/Ef_Z%C3%A1mb%C3%B3_Happy_Death_Band Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

⁴⁴ A Balaton együttesről: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Balaton_\(egy%C3%BCttes\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Balaton_(egy%C3%BCttes)) Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

⁴⁵ A SE-X-EPIL-ről: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Sexepil> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

⁴⁶ A 2. Műsor együttesről: <https://artpool.hu/muzik/magderek.html> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

⁴⁷ Az Embersport együttesről: <https://www.facebook.com/Embersport-124857840924885/about/> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

⁴⁸ A Soma Show – Tohuva Bohuról: <https://www.discogs.com/de/artist/7456594-Tohuvabohu> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

⁴⁹ Sziámiról: https://hu.wikipedia.org/wiki/M%C3%BCller_P%C3%A9ter_Szi%C3%A1mi Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

⁵⁰ A Kampec Doloresről: <https://port.hu/adatlap/zenekar/kampec-dolores/group-45265> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

⁵¹ Az Iván Lendülről: <https://www.pulzar.hu/muveszek/naga> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

⁵² A Lacht El Bahhtarról: https://hu.wikipedia.org/wiki/Lacht_el_Bahhtar Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

Vágtázó Halottkémek⁵³, Révész László László⁵⁴ *Schubert-performansz*, Lois Viktor munkái⁵⁵.

Az egyedülálló kezdeményezéssorozat végét a szóbeszéd szerint egy a katlan szikláiról leeső fiatal balesete jelentette, de Kistamás László elmondása szerint a baleset nem a II. kerületi rendezvény területén történt, hanem onnan távolabb, a Szépvölgyi út túloldalán egy másik sziklás területen, ami már a III. kerülethez tartozott. Így ez nem volt hivatalosan összefüggésben azzal, hogy a fesztivál nem kapott engedélyt a következő évben. A fesztivál végét a környék lakóinak zaj miatti tiltakozása okozta, emiatt nem kapta meg a rendezvény az engedélyt a II. kerületi önkormányzattól. Elképzelhető viszont, hogy az ingyenessége miatt is példátlan, közönségbarát *Nap-Nap Fesztiválnak* éppen az ingyenessége okán nem lehetett folytatása. Ezt a feltételezést erősíti, hogy a közvetlenül a *Nap-Nap Fesztivál* után megalakuló *Diáksziget* (később *Sziget Fesztivál*) rendezvény miatt – amely már 300 Ft-os belépőért volt elérhető – szintén érkeztek panaszok a hangerő és egyéb kellemetlenségek kapcsán a környék lakóitól, de ezeket évről évre sikerült rendeznie egymással a szervezőknek és a III. kerület illetékeseinek. Elképzelhető, hogy ebben szerepet játszhatott az is, hogy a profitorientált fesztivál valamilyen formában érdekeltté tudta tenni a kerület döntéshozóit a rendezvény megtartásában. Így a *Diáksziget* évtizedek óta működik, a konfliktusok ellenére. A *Nap-Nap Fesztivál* egyértelműen tekinthető a 1993-ban indult *Diáksziget*⁵⁶ elődjének, ötletadójának⁵⁷.

Kistamás László ezután létrehozta Kelényi Krisztiánnal (Tódor)⁵⁸ a VIII. kerületi Lőrinc pap téren rövid ideig működő *Egocentrum* szórakozóhelyet, ami kisebb, kb. 120 négyzetméter területű volt. A *Tilos az Á* után nyitották meg, attól pár száz méterre volt található. Specialitása volt, hogy soha nem zárt be, tehát folyamatosan, 0–24 óráig nyitva volt, erre korábban nem volt példa a háború utáni Budapesten. Kistamás Lászlóék szervezték a programokat hosszú távon, de a hely rövid élete miatt már nem

⁵³ A Vágtázó Halottkémekről: https://hu.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1gt%C3%A1z%C3%B3_Halottk%C3%A9mek Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

⁵⁴ Révész László Lászlóról: https://hu.wikipedia.org/wiki/R%C3%A9v%C3%A9sz_L%C3%A1szl%C3%B3_L%C3%A1szl%C3%B3 Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

⁵⁵ Lois Viktorról: https://hu.wikipedia.org/wiki/Lois_Viktor Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

⁵⁶ A Sziget Fesztiválról: https://hu.wikipedia.org/wiki/Sziget_Fesztiv%C3%A1l Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

⁵⁷ A Nap-Nap Fesztivál és a Sziget Fesztivál kapcsolata: https://cspv.hu/08/08/nap_nap_sziget01/. Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

⁵⁸ Kelényi Krisztián (Tódor)-ról: https://cspv.hu/08/08/nap_nap_sziget01/ Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

tudott megvalósulni a tervezett műsorkínálat. Az *Egocentrum*ot kétszer is bezárták a működése során. A kevés létrejött program közül fontos megemlíteni, hogy itt tette meg első lépéseit a vetített mozgókép és az élőben alá kevert zene egyidejű alkalmazásában – amit aztán fordítva is használt – a kultikus *Cinetrip* rendezvényt később létrehozó és sok nemzetközi Vizuális Vetítés projektet és megrendelést magáénak tudó, akkor újoncnak számító L. Laki László (Laki)⁵⁹. Ami szintén fontos, hogy Kistamás László fejében itt született meg egy olyan, „*Ego vízió*” elnevezésű műsor ötlete a szórakozóhelyre, ami elmondása alapján „tv-szerűen szerveződik” abból a szempontból, hogy vetítések is részét képezték volna a műsorának. Ez „végül nem kapta meg a társulatát”, többek között azért, mert a helyet bezárták. A meg nem valósult „*Ego vízió*” elnevezésének és koncepciójának egy része a Vákuum Tv születésekor újra hasznosításra került.

Tévés élmények – gyerekkor

Kistamás László vidéki nagyszüleinél, Rábasömjénen, gyermekkorában találkozott először a televízióval. A kis településen, ahogy az ország más településein is akkoriban, a rokonság és a szomszédok összegyűltek tévét nézni annál a családnál, amelyik rendelkezett készülékkal, mivel még nagyon keveseknek volt sajátjuk. Ez a televíziózás kezdeti időszakára jellemző sajtósági közösségi élmény meghatározó volt számára. Ebben a környezetben látta Kistamás László a holdra szállást, a Táncdalfesztivált, a foci-vb-t és a kor más népszerű élő közvetítéseit is. Érdekes módon ez a közös tévézés-szituáció jelent meg a Vákuum Tv nézői számára is, akik egy nagy, stilizált tv-kereten keresztül nézték a csoport műsorát. Emellett szülei kiküldetése miatt 1968-tól Párizsban élt pár évet gyermekkorában, ahonnan 13 éves korában tértek haza. A francia televíziózásnak ebben a felfutó időszakában már több csatornát és színes tv-t is lehetett nézni. Itt saját elmondása szerint „sok tévét nézett”, és megérintette „a televízió globális érzésének szentélye”. Később, már fiatal felnőttként ez a varázs eltűnt – ahogy ez más szabad szellemű alkotóknál is tapasztalható –, felváltotta egyfajta „tv-undor” és kritikus szemlélet.

⁵⁹ L. Laki László (Laki)-ról: https://magyarnarancs.hu/elet_mod/ott-valamit-elkaptam-laki-laszlo-cinetrip-84490 Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

Televíziós tapasztalatok – felnőttkor

1984-ben Kistamás László műsorvezetője volt a Müller Péter rendezte *Tudományos? Fantasztikus!*⁶⁰ című ismeretterjesztő sorozatnak, ami akkor az egyetlen hazai Tv-nek, a Magyar Televízió (MTV 1) műsorán futott. A műsor az intézményen belül az úgynevezett *Iskolatelevízió* osztályán készült, és 2022-ből nézve is szórakoztatóan kreatív, informatív formában kommunikált a nézőivel, kilógva a tévéműsorokra abban az időben jellemző általánosan szürkébb, fantáziátlanabb vizuális kommunikációs struktúrából. 1986–87-ben a szintén az MTV 1 *3-as csatorna* című műsorának a műsorvezetője.

1988-ban Kistamás László az *Evolúció 4 részben* című műsort készítette a *Balkan Futurist* alkotói tagokkal közösen. A műsor az evolúció kezdeteiről szólt, a csillagászatól az élő sejtekig. Érdekes infó, hogy a műsor készítését a csoport alacsony honoráriumért vállalta, cserébe azért, hogy a műsor végén a *Fekete Lyuk* megnyitására adhassanak előzetes hírt, ezzel reklámozva az új helyet. Így a korra egyáltalán nem jellemző, újfajta reklámozási és reklámértékesítési megoldás jött létre. Ebben valószínűleg nagy szerepet játszott, hogy akkoriban a műsoridő ilyen „kisipari” értékesítése, pláne a stáb számára munkaerőért cserébe, ismeretlen volt. Kistamás László elmondása szerint a reklám sajnos nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mert mint végül kiderült, a műsor célközönsége eltért a *Fekete Lyuk* közönségétől, amit viszont előre nem lehetett tudni. A célközönségre bontott marketingszemlélet vagy a nézettségi adatok mérése ismeretlen volt a szocialista országokban, és mivel összesen egy tv-társaság volt az országban, ezért a teljes országos lefedettség miatt joggal lehetett bízni a reklám hatékonyságában is. Mindenesetre érdekes tapasztalatot adott a csoport számára, a *Fekete Lyuk* pedig a reklám nélkül is elérte közönségét. Kistamás László 1991–1992-ben műsorvezetője az ausztrál gyártású *Extreme* sorozat *Extreme East* epizódjainak⁶¹, ami közép-európai és ázsiai alternatív kultúrákat mutatott be. A Tálás Annamária rendező-producserrel készített epizódok az angol Channel 4 csatornán debütláltak, majd angol, francia és magyar nyelven sugározták a világ több mint 80 országában⁶².

⁶⁰ A „Tudományos? Fantasztikus!” műsor adása a YouTube-on, a monoszkop elnevezésű csatornán: <https://www.youtube.com/watch?v=3i5ZNX7A2PQ> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

⁶¹ Korabeli angol tv-újság ajánló cikke az *Extreme East* műsorról: <https://archive.list.co.uk/the-list/1992-07-17/58/> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 07. Idővonal a sorozatot gyártó cég honlapján, a sorozat megjelölésével: <https://www.pilotguides.com/pilot-productions/history/> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 07.

⁶² A Tálás Annamária rendező-producserrel folytatott 2021-es levelezés alapján.

Személyes indíttatás – a közösség mint mozgatóerő

A Kistamás Lászlóval való beszélgetések során körvonalazódott számomra, hogy énekesként, műsorvezetőként, alkotóként és szervezőként projektjeiben nem a minél nagyobb közönség építése, szerzése vagy elérése motiválja, hanem meglepő módon sokkal inkább egyfajta – mai szóval – „közösségépítési” igény. Elhangzott, hogy a *Kontroll Csoport*tal sem elsősorban hatalmas, stadionnyi tömegek elérése volt a célja, hanem hogy minél érdekesebb közösséget lehessen összehozni. Ez a *Deja Vu Revue* és a *Nap-Nap Fesztivál* esetében is nyomon követhető, és végül a Vákuum Tv esetében is fontos motiváció volt a számára. A *Nap-Nap Fesztivál*ról is említette Kistamás László, hogy „maguknak csinálták, a közért, és nem voltak szabályok”. A Vákuum Tv keletkezésében valahol tudatosan vagy ösztönösen, de ötvöződött ez az alapvető közösségépítési szándék a gyerekkorában a szomszédokkal való közös tévézés élménye alapján, amikor a tévékészülékek még összetartották a közösségeket, és nem elidegenítették, szétválasztották egymástól az embereket.

Kistamás László elmondása szerint: „Abban az időben a politika és az előadó-művészeti kommunikáció nagyon fel lett osztódva. Kezdett kialakulni a szereplők, kinyilatkozók és a hallgatóság, a befogadó közönség. A dolgok személyessége kezdett veszélybe kerülni. Beindult egy olyan tendencia, hogy a személyes és közvetlen kapcsolat kezdett átalakulni egy távolságtartóbbá, emiatt úgy éreztem, hogy van rá igény, hogy egy olyan „ál-Tv”-t hozzak létre, amit közösen néznek, és aminek közösségszervező ereje van.”

A Vákuum Tv ötletének és elnevezésének keletkezése

A 90-es évek elején Kistamás László barátjával, László-Kiss Dezső⁶³ képzőművésszel tervezte egy *Xeroxarchívum* létrehozását, amiben a fénymásolás technikával készült hazai alkotásokat akarták gyűjteménybe szervezni. A 90-es évek elejére a fénymásolás mint képalkotó technika még újnak számított itthon, de a rendszerváltás után már elterjedt annyira, hogy hazai képzőművészek is létrehoztak műveket a technológia használatával. Az azt megelőző időszakban a fénymásoló gépek csak kontrolláltan, ál-

⁶³ László-Kiss Dezsőről: https://www.kieselbach.hu/muvesz/laszlo_kiss-dezso_9973 Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

lami intézményekben voltak elérhetőek az állami cenzúra részeként azért, hogy azokkal ne lehessen rendszerkritikus szórólapokat vagy bármilyen más szöveg- és képanyagot nagy mennyiségben sokszorosítani. A rendszerváltás után ezek a gépek felszabadultak, és grafikai szolgáltatóknál elérhetőkké váltak a már nagyméretű kép készítésére alkalmas fénymásoló berendezések is. Az archívum terve végül nem realizálódott, de ennek apropóján a találkozásokból született egy *Eredeti-Másolat* című kétrészes tv-film 1992-ben⁶⁴.

Az együtt gondolkodások során több más ötlet mellett felmerült egy művészeti csoport ötlete is. A koncepció része volt, hogy annak ellenére, hogy elvileg két ember önmagában nem képezhet egy csoportot, a két művész úgy viselkedik és lép fel, mint egy csoport. A csoportnak a „Vacuum Horror Művészeti Tömörülés” nevet adták a *horror vacui*⁶⁵ művészeti és esztétikai kifejezés után. A kifejezés a művészetben a kép üres részeitől való rettegés érzését jelenti, ami miatt az alkotó kitölti a kép teljes területét, de a kifejezés a művekben jelentkező tartalom hiányától való alkotói félelmet is jelenti. A Vákuum Tv névadásában az itt megjelenő csoportnév is szerepet játszott. Kistamás László így fogalmazta ezt meg: „Ha becsületesek akarunk lenni, akkor, mivel az *EgoCentrum*ba tervezett *Ego vízió* műsor helyett kellett találni valami nevet, akkor azt gondoltam, hogy a Vákuum Tv milyen jó lenne, mert akkor a vákuum szó tetszett.” A Vákuum Tv név választásakor tehát ötvöződött Kistamás László két korábbi projektjének neve, a *Vacuum Horror Művészeti Tömörülés* és az *Ego vízió*. Így kapta a Vákuum Tv nevet az a különös objektum is, amiről akkor még nem lehetett tudni, hogy később milyen sokféle formabontó színpadi megoldásra és vizuális kifejezőmódra ad lehetőséget a Vákuum Tv csoport számára.

A Vákuum Tv ötletének útja a megvalósulás felé

1992-ben Kistamás László aktuális projektjei kifutottak, és éppen nem volt más megkeresése, az *EgoCentrum* pedig bezárt. A *Tilos az Á* tulajdonosaival, akik programszervezőt kerestek, ismerték egymást, és kapóra jött számukra Kistamás László szabad kapacitása. Széles körű kapcsolatrendszere volt az alternatív kulturális szcénában, és fellépőként is ismerte az előadók igényeit, a technikai és egyéb szükségleteket. Tehát

⁶⁴ A műsor említése Halbauer Ede képzőművész életrajzában az artportal.hu oldalon: <https://artportal.hu/lexikon-muvesz/halbauer-edes-601/> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 07.

⁶⁵ A horror vacuiról: http://www.kislexikon.hu/horror_vacui.html Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

szervezői és előadói oldalról is voltak tapasztalatai, ezért őt kérte fel programszervezőnek a szórakozóhely. Munkájába a műsorfüzet és a plakátok kreatívján, tartalmi és nyomdai felügyeletén túl a technikusokkal és az együttesekkel való egyeztetés, szervezés is beletartozott. A munka bizonyos területeit közösen vitték Németh Vladimírral⁶⁶ (Vovával), aki a szórakozóhely aktív tulajdonosa volt. A *Tilos az Á*-ban a héten minden este volt kulturális program, főleg koncertek a szórakozóhely pincéjében, néha a felső utcai szintjén is. A hétfői programokkal azonban gyakran nehézsége volt a szórakozóhely tulajdonosainak, mert a közönség nehezen volt mozdítható erre a napra, ezért a hétfő pangó napnak számított. Ezen szerettek volna közösen változtatni a tulajdonosok és az új programszervező. A nehézség megoldásának kísérletét Kistamás László a Németh Vladimírral folytatott közös ötletelés során kvázi magára vállalta. A korábban már említett, *EgoCentrum* szórakozóhelyre tervezett – de a hely rövid élete miatt megvalósulni nem tudó – *Ego vízió* terve ekkor nem volt még messze időben. Ezért annak ötlete – aminek az élő műsor mellett vetítések is részét képezték volna, és ilyen szempontból már „Tv-szerűen szerveződő” idea volt – ismét előtérbe került. A már leírt gyerekkori élmények és felnőttkori szakmai tapasztalatok, a tv-s, zenei és színházi fellépések, mozi- és revüszerepek, műsorvezetések együttállásából végül megszületett a színpad elé rögzíthető, tv-készüléket stilizáló, ember nagyságú fakeret gondolata.

Érdekes egybeesés, hogy a Kádár-kori televízió sugárzási struktúrájában 1989-ig a hétfői napon nem volt tv-adás, tehát egy műsorhiány volt jelen. A *Tilos az Á* szintén hétfő esti műsorhiányára pedig Kistamás László ötlete, a Vákuum Tv adott megoldást hétfőnként.

I.2 A Vákuum Tv díszlete mint a tevékenység technikai és alkotói lehetőségeinek kerete, az általa létrejött új médium mint metafora

A Vákuum Tv mint díszlet

A *Tilos az Á*-ban a Vákuum Tv-előadások alkalmával a színpad nézőtéri oldalához illesztve egy felnagyított tévékészülék frontoldalát stilizáltan ábrázoló keret, egy díszlettem helyezkedett el a közönséggel szemben. Úgy érdemes elképzelni, mintha egy

⁶⁶ Németh Vladimírről: <https://www.szeretlekmagyarorszag.hu/kult/aki-budapest-legmenobb-szorakozohelyet-vezette/> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

tévékészülék dobozának képernyő felőli oldalát leszerelték volna a készülékről, és azt kb. 2,80 x 4,20 m-es méretre felnagyítva a színpad elé szerelték volna. A képernyő dobozát, vagyis a készülék belsejét a színpad tere képezte, teteje és oldala nem volt a „készüléknek”. A közönség soraiból tehát nem egy a színpadra elhelyezett, felnagyított tévékészülék komplett doboza volt látható, hanem egy hatalmas tévékészüléknek a képernyőt magába foglaló imitált kerete. A díszletelem vastagságát annak statikai szükséglete határozta meg, tehát akkora volt, hogy a nagyméretű keret meg tudja magát tartani. Emlékeim szerint ez a vastagságméret kb. 10-12 cm lehetett. A díszletelem nézőtéri oldala lakkozott, sötétbarna rétegelt lemezből volt, amin fából készült, arányaiban nagyméretű, festett, gombszerű kapcsoló kapott még helyet. A hatalmas tv-képernyőkeret belső oldalai között egy vékony, átlátszó, szitaszerű tüllanyag⁶⁷ volt kifeszítve úgy, hogy azon ránc vagy hullámosodás ne jelentkezzen, így az a tv-keretben kifeszülve képletesen is és szó szerint is létrehozta a Vákuum Tv képernyőjét. A vékony fehér tüllanyag egyben vetítőfelületként is szolgált. A tv-keret 4:3-as kép-arányú volt a korabeli tévékészülékek képarányának megfelelően. Belső magassága kb. 2 méter volt, így a színpadon álló szereplők tetőtől talpig látszottak a Vákuum Tv képernyőjében. Filmes / tv-s szaknyelven a Vákuum Tv képernyője tehát a benne zajló élő színpadi jelenetek alkalmával egy úgynevezett kistotált mutatott a közönség számára.

A Vákuum Tv készülék-díszletelemét Ági Jenő asztalos kivitelezte, aki a *Tilos az Á* nagyon kreatív karbantartója volt akkor, egy ezermester. Nagyon fogékony volt Kistamás László ötletére, és jó technikai megoldásokat talált ki a keret különböző funkcióinak technikai megvalósítására, például a rögzítés, a lebonthatóság, a tüll kifeszítésének módja. Mindezekhez a megfelelő nyersanyagok kiválasztását is ő végezte. Úgyhogy a tv-keret fizikai megjelenésében fontos szerepe volt. De Jenő volt az is, aki például építészeti kitalálta és megvalósította, hogyan rejtsék el a kezdetekkor még engedély nélkül működő *Tilos rádió* ministúdióját, ami így egy külön rejtekhelyre került a szórakozóhely faszerkezettel beépített területein belül. A Vákuum Tv-keret megvalósítását tehát a *Tilos az Á* finanszírozta a produkció számára, az ott dolgozó asztalos készítette el a munkaidejében.

⁶⁷ A szerző megjegyzése: Egy Kontroll Csoport-koncerten vetítőfelületként használták már korábban a tüllt, ezt a vékony textilanyagot, díszletelemként az Ikarus Művelődési Házban. Akkor ott árnyjáték-szerűen színes fényekkel hátulról vetítették a tüllre. Így valószínűleg ez a művészi tapasztalat segített a Vákuum Tv képernyőjének megoldásához.

2. fotó: Vákuum Tv díszletelem. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

A

B

C

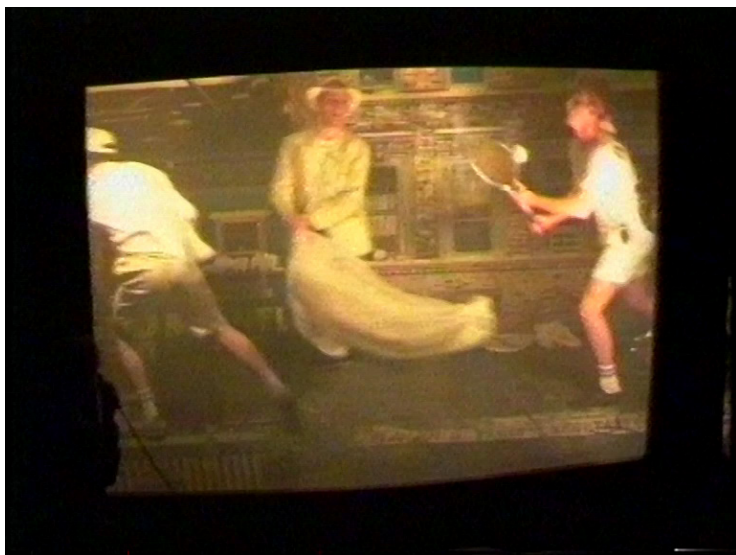
A Vákuum Tv díszlete mint a produkció technikai és alkotói lehetőségeinek kerete

A Vákuum Tv mint díszletelem sokoldalú alkotói használatának egyik technikai feltétele volt a színpadfény erejének és általában a terem világításának tetszőleges megváltoztatása műsor közben. Ezt Bejczy Sándor oldotta meg, aki a *Tilos az Á* csapatának tagjaként pultos volt ugyan, de értett a villanyszereléshez, ezért rá hárultak az ilyen jellegű feladatok. Az akkor még – a színpadi technikában használt formában – csak drágán vagy nehezen beszerelhető dimmer (fényerő-szabályozó) kiépítését is Bejczy Sándor oldotta meg úgy, hogy a technikai pultban – ami eredetileg DJ-pultként funkcionált a szórakozóhelyen – egy amúgy lakásvilágításra használatos, falba süllyesztett dimmerkapcsolót épített ki. Ennek segítségével lehetett a színpadon a Vákuum Tv-keret takarásában működő ipari halogénizzók fényerejét tetszőlegesen szabályozni. A színpad két oldalán statívon rögzített halogénizzók elé pauszpapírt helyeztek a készítőik, aminek segítségével szórt fény világította meg a színpadot. Ezzel a „precíz barkácsolással” a műsorban lehetővé vált egy olyan egyedi fényváltási megoldás az élő és a vetített képek között vagy azok egyidejű alkalmazása során, ami kulcsfontosságú volt a Vákuum Tv vizuális megoldásaiban. Az adások közben a szereplők a színpad bal oldalán, a tv-keret széle és a terem fala között kifeszített kb. két méter széles fekete vászonanyag mögötti takarásban tartózkodtak. Ez volt a kisméretű színpadon az egyetlen olyan terület, ahol takarásba tudtak kerülni a nézők elöl, tehát itt várakoztak az élő jeleneteikre a szereplők. Ugyanitt volt egy hatalmas hangfal is a nézők felé fordítva, ami a műsorszámok hangját szolgáltatta.

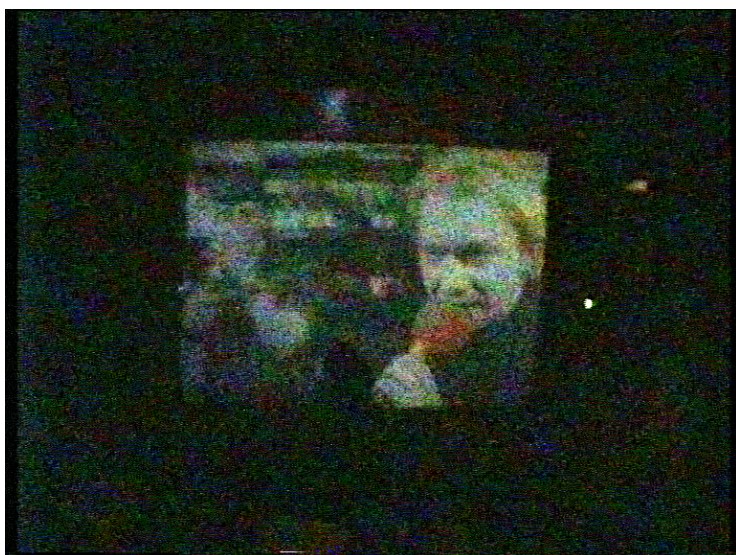
Az alkotók által irányított fényviszonyok a következőképp határozták meg a tv-díszlet működését: ha sötét volt a *Tilos az Á*-ban – a kocsma és a színpad terében egyaránt –, akkor a kifeszített tüll vetítőfelületként szolgált a videóprojekciók számára. A Vákuum Tv-díszletelem ebben az esetben azon kívül, hogy színpadképileg egy elektromosan működő tévékészülék jól felismerhető képét mutatta, technikailag vetített videók bemutatására is alkalmas volt. Színpadi világítás esetén pedig a nézők átláttak a vékony tüllanyagon, vagyis a képernyőn, ez esetben az élő színpadi akciók szereplői látszottak a Vákuum Tv-ben. Ezen túl az élő színpadi események és a vetített felvételek egyidejű alkalmazására is lehetőség volt. Ez technikailag abban az esetben volt lehetséges, ha a nézőtéren (kocsmában) sötét volt, és a színpadon csak kevés fény világított. Ebben az esetben a vetített kép is látszott a tüllképernyőn, de a színpadi játék is látható volt a nézők számára. Ez utóbbit úgy kell elképzelni, mint két egymásra

úsztatott felvételt egy hagyományos televízió képernyőjén. A műsor készítői tehát a színpadfény erejének változtatásával tetszőlegesen alkalmazhattak vetített anyagokat vagy élő műsorszámokat, illetve ami egyértelműen újszerű volt, egyidejűleg tudtak használni élő és vetített képeket a műsorszámokban.

3. fotó: Élőkép a Vákuum Tv-ben. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

4. fotó: Vetített kép a Vákuum Tv-ben. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

A tv-keret, a tüllanyag és a fényviszonyok segítségével létrejövő vizuális megoldások az alkotók számára új formai és tartalmi kontextusok felfedezésének lehetőségét adták. Ezekről később még részletesen írok a műsorszámok bemutatása során, de azt érdemes itt elmondani, hogy a lehetőségek sokasága az alkotók számára csak a közös munka során derült ki. Az, hogy milyen sokféle téma, kifejezőmód és utalás adódik a vetített anyagok és a színpadi élő események egy műsorszámon belül történő alkalmazásából, a Vákuum Tv-díszletelem megszületésekor még nem volt előre tudható. Ez csak azért érdekes, mert illusztrálja azt, hogy a művészi munka során gyakran fordul elő, hogy nem mérnöki pontossággal, előre megtervezett módon, koncepciók mentén halad az alkotómunka, hanem a munkafolyamat közben, a kísérletezés során derülnek ki a dolgok. Így az alkotókat új inspirációk érik, amik aztán ismét új gondolatokat és utakat adnak egy-egy mű születéséhez. Ez a folyamat teremt helyzetet egy új műfaj létrejöttéhez és lehetőségeinek kiaknázásához is. Elmondható, hogy a Vákuum Tv egyszerű, de létezésében teljesen újszerű, ezért páratlan díszleteleme önmagában is inspirálta az alkotókat.

A díszlet adta alkotói lehetőségek közül itt most csak egyet említek meg, a többire később térek ki. A műsorvezető Kistamás László a tv-keret jobb külső oldalát megkerülve bármikor kiléphetett a Vákuum tévéből, ilyenkor két lépéssel lelépve a színpadról már elérte a nézőteret. A rövid távolság miatt így tetszőlegesen mozoghatott a publikum és a Vákuum Tv-„készülék” belseje, vagy úgy is mondhatjuk, hogy a publikum és a Vákuum Tv stúdiója között, ezzel szó szerint és jelképesen is átjárhatóvá téve a nézőknek és a tv-készítőknek a hagyományos televíziózásban leküzdhetetlen

távolságát. Ezért is mondható, hogy így a Vákuum Tv műsorai a televíziózás élő, interaktív verzióját hozták létre. A Vákuum Tv csapata nem a technikai csúcstechnológiák alkalmazásával, hanem éppen azok hiánya miatt volt képes művészi eszközökkel létrehozni és bizonyítani az élő, interaktív funkció erejét, szemben a technikailag sok embert elérő, de egy irányba kommunikáló, az interaktivitást kizáró, az egyéneket izoláló hagyományos televíziózással szemben.

6. fotó: Kistamás László a közönség között. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

A

B

A díszletelem jelenléte inspirációt adott, és átjárást engedett a különböző műfajok között is. Egyidejűleg váltak használhatóvá a kabaré, a performansz, a színház és a televízió műfaj formanyelvének elemei és utalásai, hiszen egy tv-ben szinte bárhol,

bármikor, bármi megjeleníthető. Ezáltal például tartalmát tekintve térben és időben tetszőlegesen, televíziószerűen lehetett változtatni a Vákuum Tv-műsorok témáját is. Több olyan színpadi jelenetre és műsorszámra teremtett lehetőséget az imitált tv-keret jelenléte, amit annak hiányában nem lehetett volna előadni a színpadon, mert a közönség számára értelmezhetetlen lett volna a jelenetek kontextusa. Kistamás László részéről a beszélgetéseink során ezzel kapcsolatban viccesen elhangzott, hogy: „Ha keret nélkül csináljuk a *Tilos* színpadán a műsorszámainkat, akkor hülyének tartanak minket. A tv-kerettől meg értelmet kapott a dolog. Ezt magyarázza meg valaki!” Ami tényleg vicces, ha azt vesszük, hogy végeredményben „csak” egy nagy fakeset és a rá feszített tüllanyag adott lehetőséget a színpadi jelenet fogalmának alkotói újraértelmezésére.

Zenei hasonlattal élve ez kb. olyan helyzet, mint egy új hangszer feltalálása; újfajta hangzások, hanghatások képzésére alkalmas, ezáltal új zenei hatások és megoldások hatalmas tárházát adja az alkotók és a közönség számára. Az új hangszer megszületése után ezért elkezdenek a művészek kifejezetten arra a hangszerre komponálni, újfajta önkifejezéseket létrehozva. Másfelől filmes analógiával élve kb. olyan, mint amikor a Lumière testvérek feltalálták a filmezést; még nem tudhatták, hogy az hova vezet, nem láthatták a mozgóképkultúra és filmipar mai lehetőségeit és hatásának mértékét. Menet közben az új médium területén mindenki új utakat és megoldásokat keresett, aminek nyelvezete így a gyakorlat során alakult, fejlődött és változott a vágás, a kamerabeállítás, a hanghasználat területén. Ezeket a lehetőségeket előre nem tudhatták az alkotók, ennek eredménye csak utólag válik láthatóvá, utólag lesz egyértelmű és értelmezhető.

A Vákuum Tv esetében, mivel egy élő színpadi eseménysorozatról beszélünk, ami nem ért el nagy tömegeket, határfoka nem értékelhető világot érintő fejlődésként vagy változásként. De hasonló felfedezőutat jártak be a csoport tagjai az új színpadi médiummal. Amikor elkezdtek együtt dolgozni a frissen létrejött díszletelemmel, a „sufnituning” médiummal, még nem sejtették, hogy az milyen sokféle művészi megoldásra, ötletre, kifejezésmódra ad újfajta lehetőséget számukra. Az alkotók alkotás közben fedezték fel a Vákuum Tv objekt adta lehetőségeket.

Utólag visszatekintve megállapítható, hogy a Vákuum Tv díszleteleme egy új színpadi formátumot teremtett, aminek formanyelvét a csoport alkotói a játékosan folytatott művészi kísérletező munka során, a technikai és tartalmi lehetőségek kiaknázásával menet közben alakították ki. Az alkotás folyamata a műfaji terület felderítetlensége, mondhatnánk érintetlensége okán nem volt előre tervezhető, hiszen

nem volt belátható a műfaji terület kiterjedése, bejárhatósága, a kitaposható utak iránya, mindez csak utólag olvasható vissza. A vállalkozás kulturális hordereje, a (szub)kultúra tartalmait újraformáló jellege is utólag fejthető csak fel.

A fenti, A Vákuum Tv mint díszlet, valamint A Vákuum Tv mint a tevékenység technikai és alkotói lehetőségeinek kerete című bekezdésekben igyekeztem utalni arra is, hogy a csoport kísérleti tevékenységével egy új kommunikációs formát teremtett. Ezt az általam tapasztalati alapon megfogalmazott jelenséget Niel Postman amerikai médiatudós 1985-ben megjelent *Amusing Ourselves to Death. Public Discourse in the Age of Show Business*⁶⁸ című könyvének a német nyelvű fordításából vett idézettel szeretném egyértelműbbé tenni: „A kultúra a nyelv terméke ugyan, de minden kommunikációs médium újraalkotja azt, mind a festészet és hieroglifák, mind az ábécé és televízió. Mint maga a nyelv, úgy minden új médium is teremt egy sajátos, összetéveszthetetlen diskurzust, amelyben a gondolkodásnak, az egyéni kifejezésmódnak, a találékonyságnak egy új formája valósulhat meg.” (...) „Médiáink olyan szimbólumok formájában kommunikálnak, amelyek megkönnyítik a kultúra cseréjét, de nem tesznek konkrétan meghatározott kijelentéseket a világról. Médiáink kommunikációs módjai metaforákhoz hasonlítanak, amelyek éppolyan finoman, mint erőteljesen érvényesítik azokat a sajátos valóságdefiníciókat, melyeket aztán hallgatólagosan érvényesítenek is. Akár a beszélt nyelv, a nyomtatott szó vagy a televíziós kamera lencséje által érzékeljük is a világot, média-metaforáink mindig strukturálják számunkra azt, időbeli sorrendbe helyezik, nagyítják, kicsinyítik, színezik, és ezáltal előrevetítik a világ természetének egy meghatározott értelmezését.”⁶⁹ „(...) egy új technológia, mint például az írás vagy az óra bevezetése egy társadalomban nemcsak az embereknek az idő mérését szolgáló képességét fejleszti, hanem sokkal inkább a gondolkodásmódját alakítja, és ezáltal természetesen mindenekelőtt a kultúra tartalmát formálja át. Erre gondolok, amikor a médiát metaforaként írom le. Az iskolában teljesen helyesen megtanuljuk, hogy a metafora egy dologról alkotott elképzelést úgy közvetít, hogy azt valami mással hasonlítja össze. És így a láttatás erejével ülteti el bennünk az elképzelést úgy, hogy azt mi a másik nélkül már nem is tudjuk elképzelni. Viszont média-metaforáink nem olyan kifejezetten tiszta képszerű erővel jelennek

⁶⁸ Neil Postman: *Amusing Ourselves to Death. Public Discourse in the Age of Show Business*, Viking-Penguin, Inc. (Elisabeth Sifton Books), New York, Copyright by Neil Postman 1985.

⁶⁹ Német nyelvű fordítás: Neil Postman, in: *Wir amüsieren uns zu Tode. Urteilsbildung im Zeitalter der Unterhaltungsindustrie*, Fischer Taschenbuch Verlag GmbH. Frankfurt am Main, 1988. Oldalszám: 19–20. (Németből magyarra: saját fordítás.)

meg számunkra, mint a fent leírt metaforák, és sokkal összetettebbek is. Ha meg akarjuk érteni média-metaforáink funkcióit, akkor megértésükhöz nem csak magát a szimbolikus formát (a metaforát) kell figyelembe vennünk, hanem az általa közvetített információkat éppen úgy, mint az információknak az eredetét, mennyiségét, terjedésük sebességét, valamint a kontextust, amibe az információk beágyazódnak.”⁷⁰

„Nyelveink a médiáink. Médiáink a metaforáink. Metaforáink teremtik meg kultúránk tartalmát.”⁷¹

I.3 A Vákuum Tv alkotócsoporth kialakulása, a csoporttagok és oktatási intézmények kulturális kapcsolata

A Vákuum Tv (elő)adásai 1994. március 7-én, hétfőn indultak. Az első adások alkalmával főleg élő színpadi beszélgetések zajlottak Kistamás László műsorvezetésével, de már elszórva megjelent pár önálló, főleg vetített műorszám is. Az élő színpadi beszélgetések során hazai film- és videókészítőkkel és az alternatív szcéna képviselőivel folytak beszélgetések. Például Bátonyi Csabával⁷² (*ex-Fekete Doboz*), aki kamerájával az első Vákuum Tv-műsorokhoz is forgatott videókat. Most a színpadon azért volt jelen, mert a Magyar Rádióban akkor a *168 óra* című rádióműsor szerkesztőségének ellehetetlenítéséről és az ehhez kapcsolódó kirúgásokról forgatott napi szinten videóanyagokat, és valószínűleg ennek összefüggésében érték fizikai atrocitások az utcán. Ezzel párhuzamosan Kelényi Krisztiánnal (Tódor), aki apajpusztai forgatásáról és jövőbeni terveiről beszélt, Bolyki Lászlóval (Zsiráf), aki a Magyar Tv-ben forgatott filmjéből mutatott részleteket, és beszélt a terveiről. A beszélgetésekhez kapcsolódó mozgóképes anyagokat a Vákuum Tv képernyőjére vetítve láthatta a közönség. Kezdetektől fogva a műsor szerves része volt a közönség bevonása a történésekbe. Ez a konferanzzé segítségével valósult meg. Kistamás László a kezében tartott kihangosított mikrofonnal kilépve a Vákuum Tv-készülékből, a közönség sorait megközelítve bárkit megkérdezhetett a színpadon zajló, általa vezetett beszélgetésekkel kapcsolatban, a nézők így közvetlen módon kérdezhettek a Vákuum Tv-ben ülő riportalanyoktól

⁷⁰ Uo.: 23–24. oldal.

⁷¹ Uo.: 25. oldal.

⁷² Bátonyi Csabáról: <https://port.hu/adatlap/szemely/batonyi-csaba/person-181> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

bármit, ahogy például többek között Vajdai Vilmostól⁷³ (*TÁP Színház*) is tették az egyik első műsor folyamán.

A csoport fix tagja volt ekkor már Csernátony Dóra, aki a magánéletben is partnere volt Kistamás Lászlónak. Dóra a világítást, a hang- és videotechnikát kezelte a műsorok során, illetve azok zenei szerkesztője volt. A kezdetekben Szirtes András filmrendező dokumentálta az eseményeket egy videokamerával a helyi galériáról, haveri alapon, egy pohár whiskyért. A fellépéseket később pedig Csejdy Virág vette fel videóra, ezért nekik köszönhető, hogy a videódokumentáció ma rendelkezésünkre áll. Ennek kapcsán meg kell említeni Forgács Bálint nevét is, aki az ott készült archív videokazetták digitalizálását elvégezte 15 évvel később. A kezdetekkor ott volt még Bende Zsuzsa (aka Benő), aki 91–92 között az „Új Nem”⁷⁴ együttes egyik frontembere volt, és akkor pultosként dolgozott a *Tilos az Á*-ban. Ő napjainkban az *A38 Hajó* vezető programszervezője annak megalakulása óta. Benő kezdetben Kistamás László invitálására a videó- és díszletkészítésben is részt vett, majd a csoport későbbi magjának megérkezése után pultosként inkább a bárpult mögül követte nagy élvezettel a műsor eseményeit.

A csoport tagjának nem tekinthető közvetlenül, de meg kell említeni azt az idős urat, akit a csoport tagjai csak „projektoros bácsinak” hívtak, és aki a projektorkészüléket hozta a helyszínre, beüzemelte, és vigyázta a Vákuum Tv adásai alatt. Az ő nevére sajnos már nem emlékszem. Annyit lehet még tudni, hogy a projektor különben egy moziban szolgált, ahonnan a hétfői alkalmakra hozta el a „projektoros bácsi” arra az 1-2 órára, bérleti díj ellenében. Az ő szerepe azért volt rendkívül fontos, mert a háromcsöves projektor akkor nagyon drága volt, megvásárlása elképzelhetetlen lett volna a csoport vagy a *Tilos az Á* számára. Technikai szempontból az a projektor mai szemmel már elavult, de akkor modern és egyedüli megoldásnak számított a videoképek tetszőleges helyen történő levetítésére. Az országban sem volt belőle sok, elsősorban a mozik, esetleg nagyobb kultúrházak, rendezvény szervezők tulajdonában voltak darabok. A tv-hez és a filmvetítéshez képest a videóprojektor fényereje és élessége még gyengébb volt, de az élő kamera képét és akár két videólejátszó képét váltakoztatva tudta kivetíteni nagyszámú közönség előtt. Ez modern vetítési megoldásnak számított, és feltétele volt a Vákuum Tv elindulásának és működésének.

⁷³ Vajdai Vilmosról: https://hu.wikipedia.org/wiki/Vajdai_Vilmos Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 04.

⁷⁴ Az Új Nemről: <https://www.a38.hu/hu/fellepo/uj-nem> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

Az 1994–96 között működő csoport tagjainak találkozása

1994. március 21-én, a nagyjából harmadik hétfői Vákuum Tv-adás alkalmával egy kisebb baráti társaság érkezett a műsor megtekintésére, Kamondy Ágnes korábbi *Balkan FuTourist-* és *Deja Vu Revue*-tag ajánlására. Az egyikük születésnapját ünneplő, 20-as éveik elején járó társaság tagjai közt ott voltak többek között Gajzágó Donáta, Garas Dániel, Forgács Kristóf és Till Attila későbbi Vákuum Tv-tagok. Eredetileg nem tervezték, hogy a hétfőnként üresebb *Tilos az Á*-ba mennek ünnepelni aznap, de engedtek Kamondy Ági unszolásának, aki a társaságból többekkel barátságban volt, és akkor Till Attilával párt alkottak, ő azt mondta, hogy Kistamás László valami érdekes dolgot csinál a *Tilos*-ban hétfőnként, amit látnia kell a többieknek. A későbbi tagok szinte mind találkoztak már közvetve vagy közvetlenül Kistamás Lászlóval, és gyakran jártak a *Tilos az Á*-ba, közegük kedvenc alternatív kocsmájába. Az üres hétfői napok miatt aznap sem voltak sokan, nagyjából 2/3 ház előtt zajlott a Vákuum Tv műsora. Hosszabbra nyúló beszélgetéseivel és rosszabb minőségű videóvetítéseivel a műsor elsőre nem volt meggyőző a fiatal társaság számára, kicsit csalódottak is voltak a kifizetett belépő és az üresebb hely miatt, de hát a törzskocsmájukban voltak, iszogattak, szórakoztak, és közben bele-belenéztek a Vákuum Tv műsorába.

Egy hosszabbban elnyúló színpadi beszélgetés alkalmával, amikor hosszú 10 percregig 3-4 beszélgető ember volt látható egy asztal körül a Vákuum Tv színpadán, az ünneplő társaság két tagjában felmerült a gondolat, hogy a szerintük indokolatlanul elhúzódó színpadi beszélgetést törjék meg valami viccessel. Ezért a bárpult mellett spontán ötletelés közben arra jutottak, hogy tv-szerelőt játszva felmennek a színpadra, és így bejutva a Vákuum Tv-be, rövid technikai szerelést hajtanak végre a készülék belsejében. Percekkel ez után Till Attila és Forgács Kristóf már a színpadon voltak, hogy 1-2 perc erejéig megzavarják a műsort. Színpadi jelenlétük során mintegy gyorsan ellenőrizték belülről a tüllképernyő feszességét, miközben valami idegen nyelven, talán oroszul beszéltek egymással. A színpadon ülők eközben sztoikusán várták a rögtönzött performansz végét. A rövid intermezzónak a műsor után baráti beszélgetés lett a folytatása Kistamás Lászlóval. A beszélgetés közben kiderült, hogy a fiataloknak van egy műsorszámuk pár évvel korábbról, amit még a gimnáziumban készítettek, és amit akár elő is adhatnának a Vákuum Tv-ben. Visszatekintve azon az estén alakult meg a Vákuum Tv alkotócsoportjának az az összetétele, ami meghatározó magként funkcionált, és a következő két évben közösen bontotta ki a formátumban rejlő – akkor még a Vákuum Tv újszülött állapota miatt nem látható – rengeteg kreatív lehe-

tőségét. Ezzel a csoport Kistamás László és Csernátony Dóra után Gajzágó Donáta, Garas Dániel, Forgács Kristóf és Till Attila tagokkal egészült ki.

A disszertáció írása kapcsán a Vákuum Tv archív anyagait most, 2022-ből visszanezve érdekes adalék volt számomra, és érdekes lehet azoknak, akiket érdekelnek a koincidenenciák, hogy az a színpadi beszélgetés, amit tv-szerelőként, kocsmai kreativitással zavart meg a két későbbi Vákuum Tv-tag, mai szemmel egyáltalán nem volt unalmas, sőt. Bár ez azért nehezen dönthető el utólag pontosan, mert az esemény videódokumentálását végző Szirtes András filmrendező valamilyen sajátos experimentális rendezői elv vagy személyes megfontolás alapján a beszélgetésből több ponton csak Kistamás László mondatait rögzítette. A beszélgetőpartnerek, Vágvölgyi B. András⁷⁵ (a Magyar Narancs főszerkesztője) és Németh Vladimir (Vova), a *Tilos az Á* egyik akkori tulajdonosa válaszáinál szisztematikusan leállította a kamerát. A ránk maradt videó hasznos részeiből az derül ki, hogy a beszélgetés témája a rendszerváltás utáni Magyarországon a pénz felerősödött jelentőségének és szerepének társadalmi hatása volt. A közösségek, az egyén és általában az emberi kapcsolatok negatív átalakulásáról volt szó, a pénzalapú egyéni aktivitásról, ami alapjaiban változtatta meg a társadalom működését annak legkisebb egységéig. A beszélgetésben Kistamás László egy ponton azt mondta: „Annak ellenére, hogy örülök, hogy maga az alaprendszer megváltozott, viszont hihetetlenül bonyolulttá vált kommunikálnom, hihetetlenül bonyolulttá vált az, hogy megtaláljam azokat az embereket, akikkel szívesen csinálnék közösen bármit is.”

7. fotó: Színpadi beszélgetés a Vákuum Tv-ben. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

⁷⁵ Vágvölgyi B. Andrásról: https://hu.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1gv%C3%B6lgyi_B._Andr%C3%A1s Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

Közvetlen ez után a mondat után lépett a színpadra a beszélgetést megzavaró páros, és mint utólag kiderült, ez volt az a pillanat, amikor Kistamás László megtalálta azokat az embereket, akikkel ezután termékeny és eredményes módon „szívesen csinálta közösen” a Vákuum Tv-t.

Ezt a találkozást talán leginkább egy Ancsel Éva filozófustól vett idézettel tudnám jellemezni: „Senki se tudja egyidejűleg, hogy milyen történet szereplője, mert az csak a kifejlet felől tudható. Nem véletlen, hogy emlékező elbeszéléseinkben mindannyian használunk olyan meghatározó történéseket, amelyek »előtt« vagy »után« estek meg velünk a kisebb súlyú események. (...) Sorssá tehát csak az a történés lényegül, amely szabadságunk által megérintetik, s így mintegy kémiai átalakuláson megy át.”⁷⁶ Ekkor talált tehát egymásra a csoportnak az a magja, akik ez „után”, a Vákuum Tv életében meghatározó két évben kibontakoztatták a formátumban vagy más néven a Vákuum Tv médiumában rejlő kreatív lehetőségeket.

Ami még visszatekintve érdekességként szolgálhat: ebben az alkotóilag gyümölcsöző periódusban a csoport valóban szinte ingyen dolgozott, tehát a Kistamás László által fájlat társadalmi átalakulások ellenére egy a Magyarországon megváltozott pénzorientált gondolkodástól mentes csapat állt össze. Talán azért is, mert a frissen érkezett tagok, Gajzágó Donáta, Forgács Kristóf, Garas Dániel és Till Attila akkor 22-23 évesek voltak.

A Vákuum Tv csoporthoz kapcsolódott még később hosszabb-rövidebb szakaszokra: Fekete Géza (Ficu), Gulyás Gyula (Kis Gyuszi), akik a baráti társaság tagjaiként szintén ott voltak ezen az estén a *Tilos az Á*-ban. Továbbá Gyalog Eszter, aki a *Tilos az Á*-ban akkor már működő *TÁP Színház* tagja volt. A színház az elnevezését a *Tilos az Á Performansz Színház* rövidítéséből kapta Vajdai Vilmostól, a *TÁP Színház* vezető-alapítójától, akinek a lakásán is egy időszakban gyakran gyűlt össze a Vákuum Tv csoportja ötletelni. Nála lehetett a kezdeti időszakban videót is vágni analóg formában, Vajdai VHS magnója és a csoport által használt video8-as kamera vagy más VHS-lejátszók közvetlen összekapcsolásával. Érdekes adalék a kameráról, hogy ez az akkor használt eszköz Garas Dezső⁷⁷ családi videokamerája volt korábban, amit fia, Dániel, a csoport tagjaként hozott el otthonról, hogy használni tudják a forgatásaikhoz. A kamera elérhetősége nagyban hozzájárult a videós munka lendületes elindulásához és a videós és videóhoz kapcsolódó anyagok kibontakozásához, mert

⁷⁶ Ancsel Éva, in: *Az élet mint ismeretlen történet*, 78. oldal, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1995.

⁷⁷ Garas Dezsőről: https://hu.wikipedia.org/wiki/Garas_Dezs%C5%91 Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

abban az időben napi használatra nehezen volt elérhető egy videokamera vagy más, mozgókép rögzítését szolgáló berendezés. Viszont ez a kamera folyamatosan a csoport rendelkezésére állt.

A csoport munkájába rövid ideig bekapcsolódott Oláh Lehel későbbi filmrendező. A *Tilos az Á* bezárása utáni, a mintegy 44 „adást” életre hívó intenzív korszak után csatlakozott a csoporthoz még többek között Gróf Ferenc⁷⁸ (későbbi Société Réaliste) is, aki a csoporttal annak megszűnéséig az utolsó 4 előadásban vett részt. A *Tilos az Á* utáni periódusban összesen 6 különböző szintén jelentős vendégszereplése volt a Vákuum Tv-nek: Amszterdamban, Párizsban, Bécsben és Budapesten, amit ebben a dolgozatban a III.1, A Vákuum Tv művészeti gyakorlatából létrejött kulturális kapcsolatok című fejezetben részletesen felsorolok majd. Ebben az időszakban, vagyis a *Tilos az Á* bezárását követően az amszterdami és párizsi vendégfellépés után azonban végleg megváltozott a légkör. Ezt az időszakot részletesen kifejtem a dolgozat III.2, A csoport belső magjának feloszlása című fejezetben.

A *Tilos*-hoz köthető szinte életvitelszerű együttéléssel működő, intenzív és a Vákuum Tv életében meghatározó termékeny, túlzás nélkül fő időszaknak tekinthető periódus után a csoport elvesztette korábbi lendületét. Részben a pótolhatatlannak bizonyuló háttérintézmény, a *Tilos az Á* elvesztése miatt, ami egyfajta motivációs hiányt okozott a tagokban. Ezenkívül kimondatlanul érezhető volt talán egyfajta kifáradás is az igen intenzív, együttéléssel járó alkotói periódus után, hiszen a tagok a színházi ismétlés koncepciózus elkerülése miatt hétről hétre folyamatosan igyekeztek új műsorszámokat készíteni. Talán úgy érezték az alkotók, hogy a Vákuum Tv adta szinte minden lehetséges formai megoldást bejártak. Ezért a ritka és időben elszórt vendégfellépések után a csoport megmaradt tagjai is alkotói és egzisztenciális életükben más utakat is kerestek. Egy idő után a pénzügyi szűkösség is elérte a csapatot, így nehéz volt akumulálódni, és a megélhetéshez szükséges anyagi feltételek előteremtése miatt is muszáj volt munkát vállalniuk a tagoknak. Tehát a dolog fordítva is igaz: más utakat is kellett keresniük, emiatt egyre kevesebb idejük maradt a Vákuum Tv-re. Mindezek együtthatása vezetett el odáig, hogy a csoport egy idő után nem lépett fel többé. Elképzelhető, hogy ha a *Tilos az Á* nem szűnik meg, egy alapos szünet, pihenés után esetleg más periodikában tudták volna folytatni a munkát. De végül nem így alakult.

⁷⁸ Gróf Ferencről: https://acbgaleria.hu/artist/grof_ferenc Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

8. fotó: Vákuum Tv plakát a Tilos az Á-ban. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

Oktatási előzmények. A Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola (Kisképző)

A Kistamás Lászlóhoz és Csernátony Dórához csatlakozó négy fiatal, Gajzágó Donáta, Garas Dániel, Till Attila és Forgács Kristóf a 80-as évek végén a budapesti Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola (Kisképző)⁷⁹ tanulói voltak, ami 1973-tól a Magyar Képzőművészeti Főiskola gyakorlóiskolájaként működött hivatalosan. Gajzágó Donáta 90-ben végzett, ő a Vákuum Tv időszakában Forgács Kristóffal alkotott párt. A fiúk 1991-ben, három évvel a Vákuum Tv megjelenése előtt érettségiztek, tehát ők egy évfolyamba jártak, a szabad légkörű Kisképzőbe. Az itt tanuló diákok elsősorban művészpályára igyekvő fiatalok voltak abban az intézményben, ami a Képző- (ma MKE) és az Iparművészeti (ma MOME) Főiskolák előképzőjeként is funkcionált. A reáltárgyak mellett a hallgatók heti egynapos rajzoktatás mellett különböző művészeti szakokon további heti egy napban, szaktanárok vezetésével sajátíthatták el az általuk négy évre választott szak ismereteit. Ezenkívül emelt óraszámban zajlott a művészettörténet oktatása is.

Intenzív művészeti oktatás folyt itt, a kor több képző- és iparművésze tanított az intézményben szaktanárként vagy rajztanárként. És talán ennek köszönhetően, a 80-as években általában a kisképzőben megengedőbb volt a légkör, bizonyos határig tolerálták az extrémebb külsőt és a reáltárgyakban nyújtott gyengébb teljesítményt.

⁷⁹ A Kisképzőről: <http://kiskepzo.hu/index.html> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

A Kálvin téren és környékén már messziről fel lehetett ismerni a kisképzősöket egyedi színes ruházatukról és feltűnő hajviseletükről is. Kisképzősnek lenni egyfajta életérzés volt, a művészet közelsége a késői szocializmusban önmagában is egyfajta szabadságot jelentett a szürkébb, hagyományos gimnáziumi intézményekhez képest.

Az öltözködésben egy-egy fiatalosan túlzó ízlésbeli mellényúlástól eltekintve azok a tanulók, akik ezt fontosnak tartották, kinézetükkel kitűnhettek a szürke, keletiblock-konfekciót viselők társadalmából. Nagy előny volt a számukra, hogy saját szakukon szerzett tudásuk segítségével (bőr, textil, ötvös szak) akár saját kezükkel is tudtak egyedi ruhadarabokat és kiegészítőket készíteni (táskákat, ékszereket, ruhákat), illetve meglévő konfekcióruga-darabokat tudtak festéssel, átszabással egyedivé varázsolni. Ráadásul így a saját szakmai ismereteik gyakorlati eredményét tudták viselni és bemutatni. Hozzá kell tenni, hogy volt, nem is kevés, teljesen hagyományosan öltözködő diák is, és olyanok, akik egy-két eredeti kiegészítővel dobták csak fel az öltözködésüket, tehát nem színes ruhába öltözött, Woodstock-hangulatot idéző hippikamaszok árasztották el a Kálvin teret és környékét. De az egyediség menőnek számított a közösségben, és ennek jelenléte mindenképp érzékelhető volt. Az intézménybe magas volt a túljelentkezés, és miután nehéz volt bejutni, egyfajta presztízsértéke volt oda járni azoknak, akik művészeti pályán képzelték el az életüket. Mivel 1-2 éves rajz-előkészítő különképzés nélkül szinte be sem lehetett jutni az intézménybe, erősebb elhivatottság kellett már a bekerüléshez is. Az azonos érdeklődésű diákok idekerülve a korábbi iskolai közösségeikben egyedinek számító orientációjuk után hirtelen azonos irányultságú kortársakkal voltak körülvéve. Ez a közös érdeklődésű, intenzív közeg rendkívül ösztönzően hatott a képességeik fejlődésére és kreatív útkeresésükre. Gajzágó Donáta bőrműves szakra, Garas Dániel fotó, Till Attila festő, Forgács Kristóf bútorműves-restaurátor szakra járt. Ez azért érdekes, mert mind a négyen a mai napig művészeti pályán maradtak ugyan, de Garas Dániel kivételével, aki rangos film- és reklámoperatőrként és sikeres kliprendezőként közel maradt a fotó szakághoz, a többiek mind más-más művészeti területen dolgoznak jelenleg, mint amit a gimnáziumban tanultak. Mégis, pályán maradásuk az iskola képzési módszereinek eredményességéről tanúskodik. Abban, hogy nem csak ők, de a diákok többsége felnőttkorában is kreatív területen folytatta a pályáját, nagy szerepe volt az iskola szellemiségének és adottságainak: saját szakáguk mellett folyamatosan láthatták az intézményben más szakok profilját. Ha egy tanulónak esetleg nem tetszett a saját, az ott látott más szakágak ismeretében világos lehetett számára, hogy vannak más választások, szerteágazó lehetőségek.

Azzal együtt, hogy az iskola megengedőbb szellemben működött, mint a kor többi középiskolája, nem volt minden szabad az intézményben. A reáltantárgyak óráira be kellett járni, de például a rajzórakon és szakórákon – bár ezt tanára válogatta – nem mindenhol foglalkoztak a csengetési renddel, és ki lehetett menni tetszőleges időre a folyósóra (amit a tanár azért fél szemmel ellenőrzött, és ha tényleg elhúzódott a lazítás, akkor jelezte, hogy folytatni kell a munkát). Csókolózni és dohányozni hivatalosan nem lehetett az intézményben, a csókolózást jobban felügyelték, de a dohányzásra két WC-ben is szemet hunytak, nem hivatalosan ugyan, de azt csak ritkábban ellenőrizték. Többszöri rajtakapás esetén sem vont kirúgást maga után a dohányzás, inkább csak a kötelező folklór volt egyes tanárok és a kevés dohányzó tanuló között. A művésztanárok közül páran néha napközben, de délután rendszeresen látogatták az iskola melletti kocsmát, a *Ludast*, ami ilyenkor kimondatlanul mintegy az iskola kibővített épületszárnyaként funkcionált számukra. Előfordulhatott olyan, hogy egy jegyet a *Ludasban* írt be a szaktanár, akiről tudvalevő volt, hogy ha az adott időpontban az iskolában nem, akkor a kocsmában érhető el jegybeírásra.

Barnás Ferenc esztétikatanár érkezése és hatása a diákok alkotói képességeire

A Vákuum Tv későbbi tagjai, Garas Dániel, Till Attila és Forgács Kristóf számára fontos kulturális impulzust jelentett, hogy 1990 őszén érkezett az iskolába tanárnak Barnás Ferenc⁸⁰, az akkor 30 éves, az ELTE-n friss magyar nyelv és irodalom-, valamint esztétikadiplomát szerzett oktató, azóta Füst Milán-, Déry Tibor-, Márai Sándor- és Aegon-díjas író. Barnás az abban az évben bevezetett esztétika tantárgyat tanította a Kisképzőben, heti egy alkalommal a negyedikesek számára. Az esztétika tantárgy azt követően indult be itt, hogy Barnás, aki 1988-tól a Bartók Béla Zeneművészeti Konzervatóriumban tanított irodalmat, még tavasszal felkereste a Kisképző közismereti igazgatóhelyettesét, Pécsi Péternét, és azt tanácsolta neki, hogy indítsanak esztétika szakot az iskolában. Elvégre ide mégiscsak a jövő művészei járnak, akiknek hasznára válhatna e tantárgy. Az egy évvel korábban végzett Gajzágó Donáta osztálya így még nem találkozott Barnással, de a három másik fiatal évfolyama új tanárként kapta

⁸⁰ Barnás Ferencről: https://hu.wikipedia.org/wiki/Barn%C3%A1s_Ferenc Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 02. 10.

a frissen érkezett oktatót. A többség Barnáson keresztül találkozott először Hamvas, Márai, Kierkegaard, Hegel és más írók, filozófusok gondolataival. Barnás órái először változó intenzitással kötötték le az élet mélyebb kérdéseire csak vegyesen érett diákokat, de a filozófiát nem csak leadni, hanem érezhetően átadni és megkedveltetni akaró fiatal tanár az óráin tudatosan kezdeményezett beszélgetésekbe aktivizálni tudta a kommunikatívabb és érdeklődőbb diákokat. Személyisége elég rövid idő alatt kifejezetten felkeltette az érdeklődésüket, a hangadók és a többség rövidesen elfogadta őt. Így az évfolyam egy részének hamarosan sokkal intenzívebb – és mint később kiderült, meghatározóbb – kapcsolata alakult ki az új tanárral, mint a tanári kar bármely más tagjával korábban. Ez nem csak az általa jól oktatott anyagnak, hanem nagyban a személyiségének volt köszönhető. Nem lehetett semleges hozzáállni, mindenképp hatást gyakorolt még azokra is, akiket nem érdekelt a tantárgy, amit oktatott. A tanórák után, alkalmi jelleggel a *Ludasban* is folytatódott a beszélgetés a diákokkal, pár alkalommal Barnás⁸¹ VI. kerületi kis lakásán is zajlottak kötetlen beszélgetések, amire láthatólag mindkét félnek kölcsönösen igénye volt. Olykor más kocsmákba is jártak vele a tanítványai, ahová a fiatalok vagy éppen a tanár már bejáratosak voltak. Itt nem csak a későbbi Vákuum Tv-tagok voltak jelen, bár ilyen is előfordult, de mivel egy háromosztályos évfolyamról beszélünk, a legkülönbözőbb felállásban és számban voltak jelen a diákok.

Mivel Barnás esztétikaóráin felelés nem volt, illetve dolgozatot sem kellett írniuk a diákoknak, nem volt direkt számonkérés. Az óra anyagát a tanár előadása és az ahhoz kapcsolódó közös beszélgetések tették ki, ezért egy idő után felmerült a kérdés a diákokban, mi alapján fog osztályozni a tanár az első közös félévük végén. A félév zárása előtt talán két hónappal Barnás kihirdette az osztályokban, hogy egy „esztétikavizsga” keretében szerezhetik meg a féléves jegyet a tanulók. A nyilvános vizsgán a 4. évfolyam három osztálya összegyűlt az iskola legnagyobb rajztermében, összetolták a fém irattároló szekrényeket, ez volt a színpad. Ezen minden tanuló egyénileg vagy csoportosan mutatott be egy, az esztétikavizsga estéjére létrehozott tetszőleges prózai vagy zenés színpadi eseményt vagy bármilyen performanszt. Aki ehhez nem érzett affinitást magában, az bemutathatta egy számára fontos munkáját, alkotását, viszont kikötés volt, hogy beszélnie kellett a munkájáról a publikum előtt 5–10 percben. Tehát tetszőleges, szabadon választott műfajban és témában kellett

⁸¹ A szerző megjegyzése: Barnás Ferenc a 90-es években a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskolában, az Állami Balettintézetben, a Kisképzőben és az ELTE művelődéstörténeti szakán is tanított.

előadni vagy bemutatni valamilyen művészettel kapcsolatos saját produktumát vagy gondolatát minden diáknak a teljes évfolyam előtt.

A dolog izgalmasan hangzott, de a teljes szabadság miatt egyben szokatlan helyzet is volt a tanulóknak. Az, hogy nincs megkötés, egyben azt is jelentette, hogy nincs nagyon mi ellen morogni vagy pufogni, hiszen a teljes szabadság ellen miért is lázadna egy kamasz. Még a tanárhoz szkeptikusan álló diákok se nagyon találtak fogást rajta. De a szokatlan helyzet, az, hogy a többi kortársa előtt vásárra kell vinnie a bőrét az embernek, ez ebben a korban talán még nehezebb, mint felnőttként. Akik szerették az ilyen jellegű kihívásokat, azokat izgalommal töltötte el a feladat: valami jót csinálhatnak az évfolyam és az érdekes tanár előtt. Mindenesetre ezzel egy korábban az intézményben ismeretlen helyzetet teremtett Barnás: a teljes szabadság mellett választhattak, és olyan dolgot mutathattak be, ami valóban érdekli őket. Vagyis korábban ismeretlen módon keveredett a szabadság, a kreativitás, az exhibicionizmus és önállóság lehetősége és kihívása. Most először valami olyanért kaptak osztályzatot minden megkötés nélkül, ami tényleg érdekelte őket. Olyan feladatot kaptak, ami valódi kihívást és megméretést jelentett, és saját érdeklődésüket kellett nyilvánosan definiálniuk, felvállalniuk a közösségük előtt, egy maguk által létrehozott művészileg kreatív produktummal.

A dolgozatírás apropójából az esztétikavizsgáról napjainkban folytatott videobeszélgetés és levelezés során Barnás Ferenc úgy emlékezett vissza, hogy „nem volt előképem, nem volt mintám az esztétikavizsgával kapcsolatban, ilyenről korábban sehol sem olvastam. A szükség vitt rá. Ugyanis ott ültek előttem a padokban a tehetséges, érzékeny és fogékony gyerekek, akiken láttam, hogy az elmélet távol áll tőlük... Viszont azt is hamar felmértem, hogy a gyakorlati dolgokba be lehet vonni őket. Különösen akkor, ha az ember (tanárként) felkínálja nekik a szabadság és kreativitás lehetőségét... Tudtam, ha ezt is elutasítják, az már nem az én hibám, azzal saját értékrendjükkel mentek volna szembe...” Barnás, akit az ELTE esztétika szakán többek között Bacsó Béla, Balassa Péter, György Péter, Poszler György, Szilágyi Ákos tanított, az esztétika tárgyat „akadémiai” rendszerben tanulta, tanárként azonban inspirációs műhelymunkaként tekintett a tantárgyára. Elmondása szerint azért is csinálta akkor a tanítást és az esztétikavizsgát is, mert érdekelték a társművészetek, a színház, festészet, performansz, amiket korábban maga is kipróbált. Az Egyetemi Színpad színésze volt jó másfél évig, ahol kísérleti (mozgás-) színházzal foglalkoztak, 1983 óta pedig nyaranta utcazenészként (fuvola) járta Németországot, majd később Franciaországot, Svájcot, Angliát, Olaszországot, Ausztriát.

Az esztétikavizsga

Az 1990. őszi félévet záró esztétikavizsga a háromfős baráti csoportnak, a későbbi Vákuum Tv-tagoknak, Garas Dánielnek, Forgács Kristófnak és Till Attilának pozitív kihívást jelentett. Az ambiciózus, az iskolai művészeti szakterületükön már aktívan alkotó fiatalok természetesen nagyon szerettek volna kiemelkedő produkcióval vagy bármi olyannal jelentkezni az évfolyamuk előtt, amire büszkék lehetnek és ami megerősítheti tehetségüket saját maguk és az évfolyam közössége előtt. Egy másik évfolyamtársukkal, Czinege Andrással összeállva négyen kezdtek közösen gondolkodni a fellépésről. Az ötletelés nem indult be azonnal, egy ponton Garas Dániel azonban elmesélte egy korábbi vizuális élményét, amivel inspirálta a csapatot a közös brainstorming során. Ez a Sipos Pál szervezésében tartott nyári gyerektáborban, egy Anna-bálon látott színpadi jelenethez kapcsolódott, amit ő nézőként látott. Itt egy némafilm-jelenetet adtak elő a szereplők, aminek vizuális világát azzal erősítették meg képileg, hogy a fekete-fehér némafilmekből ismert, a filmek vetítése alatt látható sűrűn villogó fényhatást hoztak létre a színpadon. Ezt úgy érték el, hogy a színpadot megvilágító reflektor előtt egy biciklikereket forgattak folyamatosan. A reflektor a forgó bicikliküllők között világított át a díszletre, a küllő rész fele pedig le volt takarva fekete fotókartonnal, így a némafilmekhez hasonló villogó fényben lett megvilágítva a színpad. A beszámoló megmozgatta a csoport fantáziáját, kialakult a cselekmény, emellett rövid úton kipróbálták, milyen mértékben kell letakarni a kerék küllő részét a kívánt fényhatás eléréséhez. A próba működött. Végül a némafilmek dramaturgiája szerint kitalált történet egy plakátragasztó fiúnak, egy veszélyes bűnözőnek és egy nagydarab rendőrnek egy dollárjellel ellátott pénzeszsákért folytatott utcai küzdelmét dolgozta fel 6 percben. A történet végén a plakátragasztó fiúnak egy habos tortát csaptak az arcába a némafilmek alapmotívuma szerint. A megfelelő képi hatás eléréséhez a szereplők fekete-fehér ruhákban voltak a színpadon, és egy fekete függönyt tettek a háttérbe, hogy egységes legyen a színpadkép. Arcukat krétával vagy temperával fehérre festették, és a karaktereknek feketével megfelelő bajuszokat festettek, amitől valóban már csak fekete-fehér színek voltak jelen a színpadon. Így már egyértelműen működött a némafilm-utalás. A rövid jelenethez egy Chaplin-némafilmzenét választott a csoport. A produkciónak az otthoni felkészülések és előpróbák után egyetlen színpadi próbája volt az előadás napján, szigorúan zárt ajtók mögött, hogy a vizuális poént ne süssék el előre a készítők. A színpad építését a 4 tagú csapat magára vállalta, tudván, hogy az előadásukhoz speciális körülmények kellenek, fontos a színpad magassága

és területe, ezért ezt nem bízták a véletlenre. A próbán azt is ellenőrizni kellett, hogy a színpadnak összetolt derékmagasságú, robusztus fém irattartó szekrények bírják-e a szereplők mozgását, nem csúsznak-e szét, és elég magasak-e ahhoz, hogy a nézők irányából érkező színpadfényből ne takarjon ki a közönség.

A fellépés végül tomboló sikert aratott. A villogó fényeffekt, a hangos Chaplin-zene és a fekete-fehér összkép együttes ereje hangos sikítással egybekötött üvöltést váltott ki a 4. évfolyam és a más osztályokból odaseregülő közönségből. Azok számára, akik kíváncsiak voltak, hogy honnan jön a villogó fény, még fokozhatta az élményt, hogy a biciklipedált kézzel hajtó Czinege András a fényforrás mellett nagyon hasonlóan festett, mint egy régi mozigépész, aki kézzel hajtja a filmvetítőt a vetítésen.

A Vákuum Tv és az esztétikavizsga

Erről a gimnáziumi vizsgaelőadásról azért számoltam be ilyen részletesen, mert sok tekintetben hasonlóságot mutatott a Vákuum Tv-hez: ott is egy eredetileg kétdimenziós film képi világa kelt életre három dimenzióban, hasonlóan ahhoz, mint pár évvel később a Vákuum Tv-ben, ahol a televízió kétdimenziós képi világa jelent meg három dimenzióban. Hasonlóság az is, hogy mindkét esetben mechanikus eszközökkel, egyfajta vázlatos, „sufnituning” megoldással, de mégis erős vizuális végeredménnyel lett megteremtve a színpad képi világa. Itt a biciklikereken átvilágító reflektor segítségével, a Vákuum Tv-ben pedig a tv-keret vázlatos mímelésével, ami egyfajta védjegyévé is vált a produkciónak. Egyébként négy évvel később a csoporttagoknak a Vákuum Tv-ben történt első rögtönzött fellépése után a Kistamás Lászlóval folytatott beszélgetésben a gimnáziumi produkció megléte adta a lendületet az első közös fellépés tervéhez. Ez egyfajta referenciát jelentett a 3 tagú csoportnak, ami elég volt ahhoz, hogy bízzanak magukban. A már meglévő sikeres produkció élményének muníciójával tehették meg az első fellépést a *Tilos az Á* közegében; nagyobb tétje volt számukra itt az első fellépésnek, hiszen a hely a törzshelyük volt. Két hét múlva hétfőn megtörtént az első valódi fellépésük a Vákuum Tv-ben, egy fociközvetítés formájában – erről később részletesen írok még a *II.2, A Vákuum Tv-díszletelem funkcionális és vizuális lehetőségei* című fejezetben.

A leírtak alapján látható, hogy az újonnan csatlakozott tagokhoz képest Kistamás László akkor már tapasztalt, több formációban és önálló projektben alkotó, nagy múltú alternatív művész volt. Viszont zseniális színpadi ötletén, a Vákuum Tv-n addig

csak akkori párjával, Csernátony Dórával kettesben dolgozott, és még nem bontakoztak ki a formátumban később megjelenő lehetőségek. A Vákuum Tv akkor még nem keltette fel a szcéna érdeklődését, a hétfői adások fél házzal futottak. Gajzágó Donáta, Garas Dániel, Forgács Kristóf és Till Attila érkezésével szinte azonnal létrejött a jól működő csoportdinamika, adva volt a helyszín, a díszlet és a ráfordított idő, mindezek szerencsés együttállása a következő két évben lehetővé tette a projekt kibontakozását és sikerét. Az újonnan érkezett tagok koruknál fogva nem rendelkeztek ugyan Kistamás Lászlóhoz hasonló alkotói múlttal, de már hallgatói voltak hazai vagy külföldi művészeti főiskoláknak. Garas Dániel az Iparművészeti Főiskola (ma MOME) fotó szakán tanult, Forgács Kristóf a berlini HdK (ma Udk) művészeti egyetem Vizuális Kommunikáció Tanszékén volt hallgató. Gajzágó Donáta a Képzőművészeti Főiskola (ma MKE) festő szakára járt, Till Attila pedig akkoriban a felvételi köreit róttá az MKE festő szakára. Ő később az intézmény időközben megalakult Intermédia Tanszékére nyert felvételt, ami a Vákuum Tv intermediális tapasztalataival a háta mögött egyenes következmény volt. Az akkor életvitelszerűen együtt mozgó 21-22 éves fiatalok szinte éjjel-nappal közösen töltötték az idejüket. Együtt gondolkodtak, buliztak, ittak, többnyire túl voltak az első kiállításaikon, kissé hasonlóan működtek, mint egy fiatal zenekar. Az önálló műsorszámmal való fellépésük után érkezésükkel olyan friss levegőt vittek a Vákuum Tv életébe, ami ambíciójával, energiájával és tehetségével belobbantotta a Vákuum Tv működését. Azonnal felvették a meglévő szálakat, és új szálakat szőttek a formátumba a korábbi tagokkal közösen. Ebből a szerencsés együttállásból születhetett meg az a dolog, amit végül a konkrét díszletelemmel és az a körül szerveződő aktivitásokkal együttesen Vákuum Tv-nek nevezhetünk. Az új tagok a Vákuum Tv-be kapcsolódásuk után változatlanul folytatták a korosztályuknak teljesen megfelelő tájékos életmódot, csak a baráti kör bővült ki Kistamás Lászlóval és Csernátony Dórával. A kreatív alkotói energiák innen számítva közös célt nyertek a Vákuum Tv-ben, amit Kistamás László hozott a közös új barátságba.

Az egyenrangú szerepeket az is lehetővé tette, hogy emlékeim szerint Kistamás László nem akart semmilyen formában vezetőként fellépni, és kimondottan kerülte a vezetői státuszt minden helyzetben, minden döntéshozatalban is. Elejétől fogva világos volt, hogy azt szeretné, ha a dolgok organikusan működnének a csoportban, és mindenki egyenrangú félként venne részt a közös munkában. Ez nagyon imponált és megfelelt az életüket szuverén művészként és önálló személyiségként élő fiatal tagoknak is. A csoport működése, a fontosabb döntések tudatosan demokratikus

elvek mentén, közös megbeszélések során jöttek létre, kimondva és kimondatlanul egyfajta többségi akarat szerint.

Az alkotói folyamatok során is kivonta magát Kistamás László a vezetői döntéshozatalból vagy a rendezésből, ezért fel sem merültek vele kapcsolatban ezek a pozíciók. Az, hogy mi hogyan alakuljon tartalmilag vagy formailag a Vákuum Tv műsorában, valahogy menet közben organikusan dőlt el. Ezt nagyjából úgy lehet elképzelni, hogy egy ötlet életrevalósága, érvényesülése és megvalósítása annak alapján dőlt el, melyik adta a legtöbb inspirációt a tagoknak, amire láthatóan mindenki elkezdett rápörögni, amelyiken a legtöbbet nevettek, amelyikhez a legtöbbet tudták hozzátenni. Voltak elszórva olyan műsorszámok is, amelyeket valaki önállóan talált és dolgozott ki, és előfordult néha olyan műsorszám is, amiben nem vett részt mindenki, de ezek kivitelezésébe a többiek is nagyrészt beszálltak, és követték az ötletgazda elképzeléseit. A gyakorlati kivitelezés, forgatás, szereplés, vágás, díszletkészítés, kellékeszerzés stb. területén is valahogy automatikusan mindig azt csinálta mindenki, amit éppen tudott. A színpadi és videós szereplésben a fiúk mindannyian részt vettek. A műsorok alatt Gajzágó Donáta Csernátony Dórával a fény-, hang- és videópult feladatait látták el, amit kezdetben Dóra egyedül vitt. Az egyre több és technikailag egyre összetettebb jelenetek miatt megnövekedtek a technikai igények is, ezért már a technikai pultban is elkélt a két ember, amikor a színpad- és közönségfényt, a projektoros videóvetítéseket és élőkamera-közvetítéseket, a zene- és hanganyagokat, illetve a műsorvezető improvizatív helyzeteit egyszerre kellett követni. A két lány nem, vagy csak nagyon kivételes esetben vett részt a színpadon való élő fellépésben, viszont több videóban is szerepeltek.

A csoport tagjainak egy része, ahogy korábban is írtam, ebben az időben egyetemi tanulmányait folytatta. A Vákuum Tv-s tevékenységhez Forgács Kristóf tanulmányi területe kapcsolódott legközvetlenebbül. Nála azért jött létre visszajelzés az egyetemről, mert az Universität der Künste Berlin Vizuális Kommunikáció Tanszékén akkor másodéves hallgatóként Maria Vedder⁸² professzor osztályába járt. A kreditrendszerben megszerzendő tárgyak teljesítését csak a Berlin és Budapest közti gyakori ingázással tudta megszerezni, mert igyekezett minél kevesebbet távol lenni a hétfői Vákuum Tv-adásoktól. Így elkerülhetetlen volt, hogy budapesti alkotótevékenységéről megmutassa az anyagot professzorának. Első alkalommal vegyes érzésekkel; felmérhetetlen volt, hogy az akkor még csak kb. két hónapja működő Vákuum Tv első ránézésre „sufnituning” egyszerűségével és a kocsmához kötődő helyszíne miatt milyen fogadtatásban

⁸² Maria Vedderről https://de.wikipedia.org/wiki/Maria_Vedder Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

részesül. De a videóművészet nemzetközi területén aktív tanár, a számára idegen nyelvű videódokumentáció alapján támogatásáról biztosította a hallgatót, és jelezte, hogy budapesti tevékenységét elfogadja az egyetemi osztályán folytatott alkotómunkaként. Ebben talán az is szerepet játszott, hogy Maria Vedder számára nem volt szürke folt a 80-as években Németországban és Európában sem ismeretlen, kiváló művészekkel rendelkező magyar videóművészet. Közvetve és közvetlenül is kapcsolatban állt a magyar videóművészzel. Alkotótársával, Bettina Gruberrel például szerepelt a Bódy Gábor és Veruschka Bódy (Bódy Vera) válogatásában 1986-ban megjelent Axis⁸³ című, VHS és könyv formában egyszerre megjelenő kiadványban. Ebben más európai alkotók mellett olyan magyar videóművészek szerepeltek, mint Hámos Gusztáv, feLugossy László és Wahorn András. Az természetesen elvárás volt, hogy a munka eredményeiről beszéljen a hallgató, és az évvégi vizsgákon teljesítsen. Ennek eredményeképp született 1995-ben Forgács Kristóf elő-diplomamunkája, a Vákuum Tv tevékenységét bemutató német nyelvű film, amiben feltűnik a Vákuum Tv-ben szerepelt *Művészrendőrség* koncepciója is⁸⁴. A film mai szemmel egy ifjúkori zsenge, de sajnos egyelőre ez az egyetlen, a csoport munkáját alaposabban feldolgozó önálló filmanyag.

Még egy megjegyzés a magyar főiskolai reakciókról. Gajzágó Donáta, aki festő szakra járt a Képzőművészeti Főiskolán (ma: MKE), felvett tantárgyakat az akkor még nem önálló tanszékként, hanem fakultatív formában működő intermédiá szakon. Sugár Jánosnál és Szentjóby Tamásnál (St. Auby Tamás) műtárgykészítést és intermédiá tantárgyakat hallgatott a 91/92-es tanévben. Mindkét művésztanár megfordult később a Vákuum Tv színpadán vendégként is a *Tilos az Á*-ban. A közönség soraiban is gyakran megfordultak nézők az MKE-ről, először a baráti kör tagjai, majd miután a Vákuum Tv-nek híre ment a városban, a szcéná más MKE-s tagjai is jelen voltak, de filmesek és más művészeti ágak képviselői is eljöttek megnézni a műsorokat. Ugyanakkor ennek ellenkezőjére is van példa: Garas Dániel arról számolt be, hogy az Iparművészeti

⁸³ Az Axis a kölni DuMont könyvkiadó pilot projektje volt. Egy páros kiadvány, egy VHS-kazetta és vele azonos méretű könyv formájában jelent meg azzal a céllal, hogy a frankfurti könyvvásáron új kulturális termékkel jelenjen meg a kiadó. Amiben a kulturális tartalom VHS formátumon történő könyvpiacra dobásának szándéka vezette a kiadót, amire korábban még nem volt példa. A videokazettán a 80-as évek európai videóművészeti termésének best of válogatása szerepelt Bódy Gábor és Bódy Vera válogatásában. A kiadvány alcíme: „Auf der elektronischen Bühne Europas”, és 10 európai ország művészei szerepeltek rajta 21 videómunkával. A kiadvány Bódy Gábor 85-ben bekövetkezett halála miatt posztumusz jelent meg. <http://www.kia.hu/konyvtar/video/vidmuv.htm> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

⁸⁴ Forgács Kristóf elő-diplomafilmje a Vákuum Tv-ről, magyar felirattal. Német szereplők: Marc Stepphan, Martin Willis, Rolf Gänger, Tilman Wendland (videó): <https://www.youtube.com/watch?v=pjIVS-3Lr4qg&t=2587s> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 07.

Főiskola oldaláról semmilyen visszhangja nem volt a performanszban folytatott munkájának, és tanulmányaiban semmilyen hatása nem volt a Vákuum Tv-nek.

I.4 A *Tilos az Á* és a Vákuum Tv együttműködése

A *Tilos az Á* tulajdonosainak kulturális szándékai

Németh Vladimír (Vova) a hely egyik tulajdonosa, aki aktív munkája nyomán a hely arca lett, a vele készült HVG-interjúban⁸⁵ és a Vákuum Tv tagjai által a Néprajzi Múzeum számára⁸⁶ 2020-ban forgatott videóinterjúban is elmondta, hogy tulajdonostársaival, Sári Pállal, Szerdahelyi Istvánnal és Foitl Andrással egyetemi éveik alatt, nyugat-európai utazásaik során Barcelonában, Berlinben és Amszterdamban szerzett, többek között foglalt házasságai alapján, egy olyan helyet szerettek volna létrehozni, amely a saját kulturális elvárásaiknak is megfelel. Ilyen hely ebben az időben még nem volt Magyarországon. A Fiatal Művészek Klubjában (FMK), ami több évtizeden át otthont adott a fiatal művésztársaknak, „...az 1980-as évek közepétől már a hétfői diszkó volt a legsikeresebb rendezvény...”⁸⁷ Az akkor még a Kommunista Ifjúsági Szövetséghez (KISZ) tartozó klub a politikai változások szelében már nem tudott friss erővel hatni az új helyekre és lehetőségekre kiéhezett alternatív közeg számára. 1988 februárjától működött már a *Fekete Lyuk*, de ez a külvárosban volt. Az 1989. december 31-én az elsők közt megnyílt *Tilos az Á* a 4-6-os éjszakai vonalával könnyen megközelíthető volt, és belső terei otthonosabb, belakhatóbb tereivel a rendszerváltás utáni Budapest olyan alternatív szórakozóhelye lett hamarosan, amely minden szempontból megfelelt a szcénához hasonlóan gondolkodó alternatív közegének, de a közeghez közvetlenül nem tartozó szabadgondolkodásúaknak is.

A *Tilos az Á* koncepciójának kezdetektől fogva alapeleme volt, hogy koncerteknek tudjanak helyet adni, erre a hely pincéje alkalmas volt. Ahogy Vova

⁸⁵ HVG-interjú Vovával: https://hvg.hu/kultura/20210204_A_rendszervaltas_euforiaja_nelkul_nem_lett_volna_Tilos_az_A Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

⁸⁶ A MaDok-program – kortárs jelenkor kutatásával és dokumentálásával foglalkozó múzeumi program – számára a Vákuum Tv kapcsán 2020-ban forgatott videóinterjúk. A videó vágott formában még nem érhető el az értekezés írásának időpontjában.

⁸⁷ Idézett szöveg Legát Tibor az FMK történetét összefoglaló „Szabadság akvárium” című írásának, „Vége lett” fejezetéből, a Tereźvárosi Önkormányzat weboldalán: <https://www.terezvaros.hu/hirek/a-szabadsag-akvariuma> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

a HVG-újságcikkben elmondta: „A rendszerváltás eufóriája nélkül nem lett volna *Tilos az Á*. Társadalmilag egy nagyon optimista időszak volt a nyitás pillanata. Bizonyos értelemben tehát a hely a rendszerváltás szüleménye volt, amikor mindenki a felszabadulás élménye élt, és a hatóságok sem állhatták útját egy ilyen kezdeményezésnek.”

A sok Magyarországra látogató nyugat-európai miatt – akiknek akkor kiemelten „szexi” volt Kelet-Európa és speciálisan Magyarország – a *Tilos az Á* bekerült a nemzetközi körforgásba is, mivel onnantól tudottá vált külföldön is, hogy van egy érdekes alternatív hely Budapesten, ahol vannak koncertek, fellépések és más kulturális programok is. Ez az alapvetően reményteli és nyitott hangulat hatotta át a tulajdonosok ambícióját is, aminek szinte csak a fantáziájuk és pénzük szabott határt, és ettől működött a hely úgy, ahogy a ma emlékei szerint ismert. A színes programok között volt pl. *Roma nap*, majd olyan *Cigány Fesztivál*, ahova a világ minden pontjáról jöttek roma fellépők, volt *Emberi Jogok Világnapja* és *Melegfesztivál* is. Vova elmondása szerint ez nem volt tudatos, hanem ők olyanok voltak, mint a légyapír, bevonzották az alternatív, szubkulturális és a kisebbség résztvevőit, akik helyet kerestek a szubkulturájukon kívül is. Vagy ha nem kerestek, de beestek a *Tilos az Á*-ba, tetszett nekik a nyitott, szabad légkör, és ha beszélgetés alakult ki a tulajdonosokkal, abból közös programok születtek.

Koncepciójuk alapelemévé vált, hogy születőfélben levő új kulturális produktumoknak és új zenei együtteseknek adjanak lehetőséget. A helyen minden este volt program, rengeteg már ugyan ismert, de akkor még frissnek számító magyar és külföldi zenekar és formáció. A szovjet csapatok kivonulásának napján, 1991. június 30-án az úgynevezett *Budapesti Búcsú* rendezvény díszvendégeként Frank Zappa is ellátogatott a helyre. Rendszeresen fellépett náluk például az akkor még ismeretlen *Quimby* és a kevésbé ismert *Kispál és a Borz* is, Vajdai Vilmos a fent említett interjúsorozatban elmondta, hogy ott zenélt például a *Tilos*-ban Palotai Zsolt,⁸⁸ aki az elektronikus zene legfőbb hazai terjesztője és atyáúristene, nemzetközileg keresett DJ volt. Ő lett a szintén a *Tilos az Á*-hoz köthető, Vova kezdeményezésére létrejött *Tilos rádió*⁸⁹ első és a kezdetekkor egyetlen DJ-je is. Innen indult tehát a *Tilos rádió* is. Menet közben alakult úgy, hogy a *TÁP Színház*, majd a Vákuum Tv is ott működött, így végül két önálló társulata is lett a helynek.

⁸⁸ Palotai Zsoltról: <http://www.palotai.hu/> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

⁸⁹ A *Tilos rádió*ról: https://hu.wikipedia.org/wiki/Tilos_R%C3%A1di%C3%B3 Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 03. 05.

9. fotó: A Tilos az Á bejárata. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

A

B

10. fotó: Tilos az Á belső egy Vákuum Tv műsor alkalmával. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

A *Tilos az Á*-ban átfedés volt a különböző programok közönsége között. Sokféle, művészetekre nyitott alternatív ember járt ide, állandó vendég volt például a Magyar Narancs összes szerkesztője, de a mainstreamből is sokan. A befogadó és megengedő hangulatot a teljes közönség élvezhette, a szórakozóhely magjához tartozó nagyszámú társaság számára pedig nem egyszerűen kocsma volt a hely, hanem második otthonként szolgált. Ahogy Bende Zsuzsa (aka Benő) szintén a Vákuum Tv tagjai által a Néprajzi Múzeumnak forgatott interjújában találón elmondta: „A *Tilos* nem csak egy kocsma volt, hanem az volt az otthonunk, csak azért mentünk haza, mert nem voltak ágyak, ha lettek volna, ott is alszunk.” A jelenkori klub- és szórakozáskultúrához képest egy ilyen szórakozóhely funkcióját és státuszát fokozta, hogy még alig volt közhasználatban az internet, a mobiltelefon is csak első lépéseit tette meg az országban; ezért a kocsmáknak és szórakozóhelyeknek kiemelt szerepük és jelenetőségük volt a szociális életben. Nem kellett feltétlenül előre megbeszélni egy találkozást, mert aki ráért a szcénából és társas érintkezésre vágyott, megbeszélés nélkül is nagy eséllyel ott volt az *Á*-ban. Ilyen időszakban lett a *Tilos az Á* a budapesti értelmiség kulturális központja.

A *Tilos az Á* és a Vákuum Tv kapcsolata

A *Tilos az Á* tulajdonosai a kezdetekben nem terveztek színházi vagy performansz-produkciót a helyre. A színház úgy kapcsolódott be a *Tilos* életébe, hogy Vajdai Vilmos DJ-ként dolgozott az *Á*-ban, és közben a *Katona József Színház* társulatának állandóra szerződöttagja volt. A *Tilos az Á* szabad légkörében meglátta a lehetőséget: ott el lehetne kezdeni valami mást, egy másfajta színházat, amiben fel lehetne bontani a színház megszokott, erősen szabályozott rendszerét. A színház lehet más is, erről beszélt a Néprajzi Múzeum számára készült interjúorozatban. Így született meg a *TÁP Színház*⁹⁰ (*Tilos az Á Performansz Színház*) gondolata, amit Szabó Győzővel kezdtek el csinálni, aki akkor pultos volt a *Tilos*-ban. A *TÁP Színház* első előadása a *Hajajaj* című darab volt 1994-ben. A *Hajajaj* csak egy pillanatig tartott, a sötétben várakozó közönség elé a fények felkapcsolása után Vajdai kilépett a sokat sejtető színpadra, és azt mondta, „hajajaj”, majd vége is volt az előadásnak. A közönség egy

⁹⁰ A *TÁP Színház*ról: https://hu.wikipedia.org/wiki/Vajdai_Vilmos#Hajajaj_avagy_a_T%C3%81P_Sz%C3%ADnh%C3%A1z_sz%C3%BClet%C3%A9se Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

ideig bizonytalanul várta a folytatást, de az idő múlásával kiderült számára, hogy az előadás már véget ért. A *Hajajaj* előadás jól sikerült, a közönséget nem riasztotta el az előadásmód, a *TÁP Színház* azóta is működik, a színház hagyományos kereteit feszegető, formabontó előadásaival. Önálló privátintézmény státuszánál fogva a *Tilos az Á* tulajdonosainak nem kellett azzal számolniuk, hogy a fenntartó mit szól a programjaikhoz tartalmi vagy bármilyen más szempontból. A maguk urai voltak.

A Vákuum Tv és a *Tilos az Á* kapcsolatában az intézményi felépítés némi túlzással tekinthető úgy, hogy a kezdetekben Kistamás László volt a rendező, Vova pedig a színházigazgató, aki műszaki, tárgyi háttérrel biztosított a produkciónak, és megoldotta az apróbb eszközök logisztikáját. A finanszírozás alkalmi jelleggel olyan dolgokra terjedt ki, mint a díszlet-kellék elképzelésekhez szükséges, papírboltban vásárolt rajzlap, festék és egyéb anyagok. A kezdetekben 100 Ft-os, majd később 150 Ft-os belépődíjból összegyűlt „kapupénzt” a fellépés után megkapta a csoport. Ezt egyelő arányban elosztották egymás közt a tagok, majd el is költötték még aznap este a fellépést követő bulizás során. Mint alkotó – emlékeim szerint –, a produkció finanszírozására el tudtak volna képzelni nagyobb támogatást a kellékekre és az eszközökre. Világos volt, hogy apróbb anyagi kiadásokat lehet csak átvinni, csak a legeslegsükségesebb, láthatólag nélkülözhetetlen dolgokra kaphatnak minimális pénzt, a lehető legköltséghatékonyabban kell megoldaniuk mindent. Arra nem emlékszem, milyen megállapodás vonatkozott a nagyobb kiadások felosztására. De a Vákuum Tv produkciójában, mivel maga a színpadi tv-keret is vázlatos szerkezet volt, a vázlatosság műfajilag megengedhető volt, és nem vált kárára a produkciónak.

A videótechnikát (kamerák, VHS-lejátszók, a fellépések alkalmával használt tv-monitorok, kábelek) a Vákuum Tv-csoporttagok maguk hozták otthonról, máshonnan kapott segítséggel. Később, amikor híre ment a műsornak, a *Balázs Béla Stúdió*⁹¹ (BBS) támogatásával a videóvágást a BBS analóg vágóberendezéseinek folytathatta a csoport, és kulturális pályázaton nyert pénzből tudott is fedezni bizonyos kiadásokat. Vajdai Vilmos elmondása szerint az akkori *TÁP Színházban* „zéró, nulla volt a kereset, de az, hogy csinálni tudtuk, fontos volt”.

A *Tilos az Á* még olyan extrém előadásukat is tolerálta, mint a „*Kínai vacsora*”, amiben a színészek főztek egy ételt, közben történeteket és vicceket meséltek a színpadon, feleseket ittak, a közönség pedig bort kapott. A végén az elkészült ételt a

⁹¹ A BBS-ről: https://hu.wikipedia.org/wiki/Bal%C3%A1zs_B%C3%A9la_St%C3%BAdi%C3%B3
Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

közönséggel együtt megették, de addigra mindenki annyira berúgott, hogy a közönségből valaki szétdobálta a maradék ételt, és ebben a társulat komolyabban berúgott tagjai is követték. Az elszabadult hangulatban Vajdai még az ott található poroltó tartalmát is szétfújta a helyiségben, vékonyan beborítva ezzel az ételmaradékokkal már kidekorált teret, amit aztán a személyzetnek kellett feltakarítania. Ezek után volt ugyan fejcsóválás, de nem lett megszüntetve a produkció. Ehhez apró adalék még, hogy az ajtóban a belépőt szedő kidobók sem voltak agresszívak, ami a 90-es évek más budapesti szórakozóhelyeire nem volt jellemző. Rendet tartottak, volt fellépésük, kiállításuk és tekintélyük is, de nem a verekedés kedvéért dolgoztak itt. Ebben a toleráns, egyedülállóan támogató légkörben a Vákuum Tv hétfői eseményeinek humorán egy filmes és egy színházi generáció nőtt fel. A csoport működése a hétfői napokra egyre nagyobb közönséget hozott be. Így hát kölcsönös volt a dolog, a művészek alkothattak, a szórakozóhely bevétele pedig nőtt.

II. A Vákuum Tv csoport 1994–95 közötti alkotótevékenységének bemutatása

II.1 Műsorszerkezet

A műsor felépítésének ismertetése egy általános „adásmenet” példáján keresztül

Ebben az alfejezetben a korábbi részek leíró stílusától eltérően, listaszerűen felsorolva, műsorszámokra bontva ismertetem a Vákuum Tv műsorainak elemeit és azok műsoron belüli előfordulásának sorrendjét. Teszem ezt azért, hogy az olvasó előzetes képet kapjon a műsorok alapvető felépítéséről, és a továbbiakban ennek összefüggésében helyezhesse el a műsorszámokat bemutató gondolataimat és hivatkozásaimat.

1994. március első heteiben, a csoport létrejöttét megelőző néhány adás alkalmával főleg színpadi beszélgetések zajlottak a műsorban. A Vákuum Tv formátumának műsorstruktúrája a csoport tevékenysége közben fejlődött ki, tehát a csoport megalakulása után, március végétől kezdődően nyertek formát és nevet a különböző műsorszámok. Az alábbi lista a csoport megalakulása utáni időszak egy általánosnak tekinthető adásmenetét mutatja be. A műsorszámok sorrendje, mennyisége, hossza adásonként eltért egymástól, kivéve az adás vetített szignálját és az időnként használt stáblistát. A műsorvezető a különböző műsorszámokat konferálással kötötte össze, melyekben aztán vagy maga is részt vett, vagy közreműködése nélkül kerültek bemutatásra.

A Vákuum Tv műsorainak elemei:

1. Monoszkóp

Nagyméretű monoszkópot ábrázoló festmény a Vákuum Tv-színpad háttérébe⁹² lógatva. Ennek képe fogadta a közönséget az adás megkezdéséig a Vákuum Tv-ben. (Videók elérhetők a lábjegyzetben.)

2. Szignál

A Vákuum Tv műsorának a tüllképernyőre vetített „főcíme”⁹³. Videóanimáció és zene. (Videó elérhető a lábjegyzetben.)

3. Beköszönő

A műsorvezető köszönti a nézőket, általában a színpadról élőben, majd elindítja a műsort⁹⁴, felkonferálja az első műorszámot. (Videó elérhető a lábjegyzetben.)

4. Videóbejátszó

A csoport által készített, többnyire szórakoztató videóanyag⁹⁵ „bejátszó” levetítése a tüllképernyőre. (Videók elérhetők a lábjegyzetben.)

5. Közönségjáték

A közönség kiválasztott tagjának bevonása a műsor történésebe a műsorvezető irányításával. Ehhez az alkotók élő vagy konzerv videóképeket vetítettek a tüllképernyőre, vagy élő színpadi jelenetet hoztak létre, más esetben ezek együttes alkalmazásával

⁹² Monoszkóp festmény a Vákuum Tv-ben (videó): <https://youtu.be/oT7bxCYqEGE> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

A monoszkóp festésének befejezése az Epreskertben (videó): https://youtu.be/cEh_D-TUppU Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

⁹³ Szignál a Vákuum Tv-ben (videó): <https://youtu.be/wg6PeavfKcU> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

⁹⁴ A műsorvezető köszönti a nézőket (videó): <https://youtu.be/u8ygM3XXf84> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05. 2022. 01. 05.

⁹⁵ Videóbejátszó-példák:

„Jelzőtábla” (videó): https://youtu.be/Bfd_wjEdMk0 Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05. 2022. 01. 05.

„Utca szar” (videó): <https://youtu.be/3Ia5QM7IcIg> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

„Önvédelmi sport” (videó): <https://youtu.be/YoJnUwBWn1g> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

„Térképrajzolás” (videóvetített): https://youtu.be/KN5jIEbo_ew Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

„Hordozható Vákuum” Tv (videó): <https://youtu.be/6qFcdVurEzU> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

„Családi videó” (videó): <https://youtu.be/1qRpsFqaQoo> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

teremtették meg azt a narratívát, aminek a közönségjáték során szereplőjévé vált a kiválasztott néző.⁹⁶ (Videó elérhető a lábjegyzetben.)

6. Vendég

A műsor meghívott vendége⁹⁷ a színpadon interjút ad Kistamás Lászlónak. (Videó elérhető a lábjegyzetben.) Ilyenkor előfordult az interjúalanyhoz kapcsolódó videóanyagok vetítése, de a közönség bevonása is gyakori volt. A nézők feltehettek kérdéseiket a műsor vendégének. Ez történhetett a publikum soraiban körbeadott mikrofonnal vagy spontán módon bekiabálva, bizonyos esetekben szintén a helyükön ülve, a Vákuum Tv tüllképernyőjére kivetítve egy kamera segítségével. Előfordult, hogy a néző spontán felment a színpadra, hogy személyesen a Vákuum Tv-ben tegye fel a kérdését, vagy mondja el a véleményét a műsorban.

7. Szórakoztató műsorszám

Élő színpadi jelenet, vagy élő színpadi jelenet közben történő videó vetítés a tüllképernyőre. A vetítés ilyenkor történhetett az élő jelenettel azonos időben vagy azzal felváltva. Ilyenkor az élő és a vetített kép úgy egészítette ki egymást a Vákuum Tv-ben, mint a hagyományos televízióban két különböző kamera felvétele, amit egymásra vágva vagy egymásra úsztatott képi megoldással lát a néző. Ez lehetett tetszőleges témájú műsorszám, pl. egy cirkuszi közvetítés, amiben kártyatrükköket mutat be egy bűvész.⁹⁸ (Videó elérhető a lábjegyzetben.)

8. Vendégfellépő

Esetenként olyan fellépő vendég a műsorban, aki valamilyen saját műsorszámmal vagy produktummal lépett fel.⁹⁹ (Videó elérhető a lábjegyzetben.) Ez is lehetett élő színpadi cselekmény, de megjelenhetett mellette mozgókép használata is a tüllképernyőre vetítve.

⁹⁶ Videópélda a közönségjátékra. „Boksz”: https://youtu.be/22_BGFhhZaU Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

⁹⁷ Videópélda műsorvendégre. feLugossy László: <https://youtu.be/nglW5JoOsJo> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

⁹⁸ Videópélda szórakoztató műsorszámra. „Bűvész” (videó): https://youtu.be/Q_J6aWe2IAM Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

⁹⁹ Videópélda a vendégfellépőre. Gulyás Gyula (videó): https://youtu.be/6noXgK_uuOc Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

9. Stáblista¹⁰⁰ (Videó elérhető a lábjegyzetben.)

Tüllképernyőre vetített videóképek, ami egy vécékagylót mutatott felülnézetből. A kagylóban vécépapírra írva szerepeltek egyenként a stábtagok nevei, amiket sorban egymás után láttunk leöblítődni a vécékagylóban.

11. fotó: Monoszkóp. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

12. fotó: Sznál. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

¹⁰⁰ Stáblistavideo: <https://youtu.be/tFjewhyPqY> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

13. fotó: Beköszönő. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

14. fotó: Videó bejátszó. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

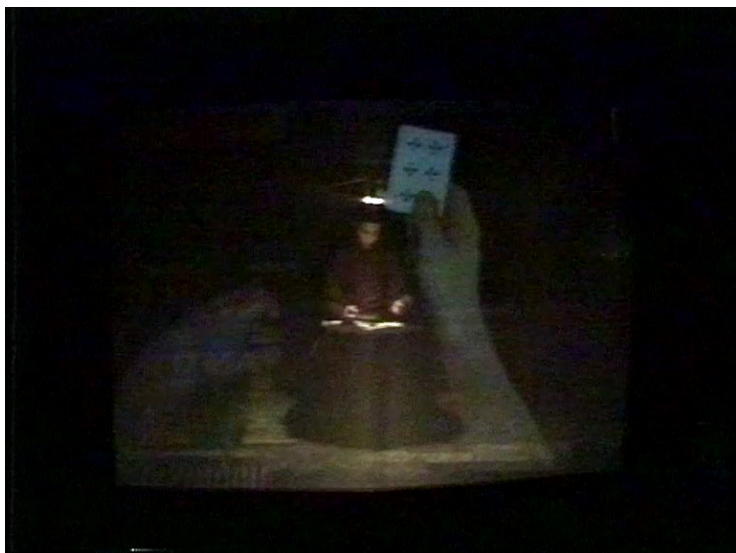
15. fotó: Közönségjáték. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

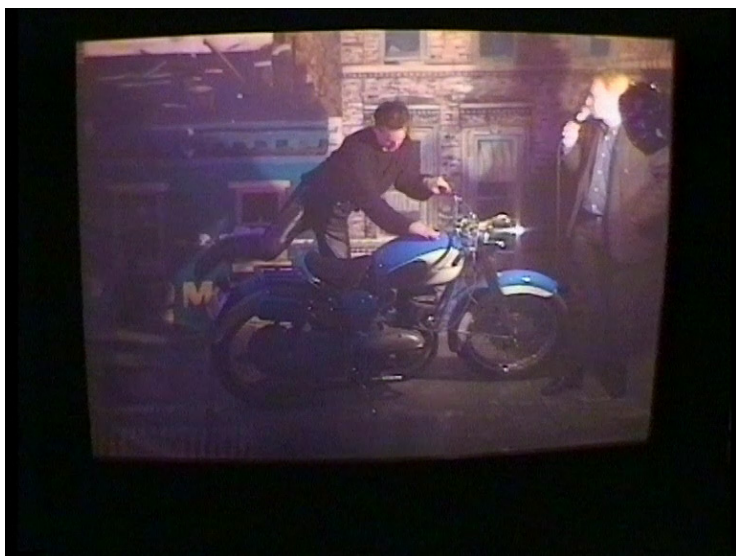
16. fotó: Vendég feLugossy László. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

17. fotó: Szórakoztató műsorszám. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

18. fotó: Vendégfellépő Gulyás Gyula. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

II.2 A Vákuum Tv-díszletlem funkcionális és vizuális lehetőségei (A színpad, a képernyő és a nézőtér használata a műsorok során)

Ebben a fejezetben elsőként tételesen, listaszerűen sorolom fel a Vákuum Tv-díszletlem adta négy különböző funkcionális, vizuális és performatív alaphelyzetet, majd a felsorolás után ezeket bővebben is kifejtve, néhol példákon keresztül mutatom be és elemzem az új színpadi formátum fejlődéstörténetét és működését, bemutatva az abban létrejövő különböző művészi megoldásokat.

A funkcionális, vizuális és performatív verziók tételes listája:

1. verzió / Színpadi események (vetítés nélkül)
Önálló színpadi műsorszámok a Vákuum Tv-ben, vetítés nélkül.
(Beszélgetések és interjúk, élő jelenetek bemutatása a színpadon.)
2. verzió / Vetített anyagok bemutatása a tüllképernyőn, színpadi esemény nélkül.
(Saját készítésű vagy más készítőik által létrehozott videóanyagok vetítése a tüllképernyőre.)
3. verzió / Színpadi események és tüllképernyőre vetített anyagok együttes alkalmazásával megvalósuló műsorszámok.
(Színpadi cselekmények, pl. jelenetek, beszélgetések és ezekhez kapcsolódó videóanyagok egyidejű vetítése a tüllképernyőre.)

4. verzió / A közönségtér bevonása a műsorvezető aktivitásán keresztül. Az ilyen műsorszám megvalósulhatott mindhárom előbb felsorolt működési funkció alkalmazása mellett.

(A közönségtér bevonásának megvalósulási módjai: közönséginterjúk, közönségaktivitás a nézőtéren vagy (és) a színpadon, vetítéshez kapcsolódó interjúk, közönségjáték stb.)

A funkcionális és vizuális verziók kifejtése:

1. verzió / Színpadi események (vetítés nélkül)

Önálló színpadi műsorszámok a Vákuum Tv-ben, vetítés nélkül. (Beszélgetések és interjúk, élő jelenetek bemutatása a színpadon.)

Az első adások alkalmával színpadi beszélgetések tették ki a Vákuum Tv műsorának jelentős részét. Ha sorba szeretnénk venni a Vákuum Tv-díszletelem képmegjelenítő vagy képábrázoló megoldásait technikai szempontból, akkor ez a színpadi élő kép tekinthető a Vákuum Tv legegyszerűbb alapképének vagy alapverziójának. Ebben az esetben a színpadon eljátszott jelenet során nincs vetítés, a színpadon zajló megvilágított eseményt látja a közönség a Vákuum Tv keretén keresztül. Ehhez értelemszerűen nem kell más, mint egy színpadi jelenet vagy színpadi beszélgetés létrehozásához, hiszen végül is itt egy tetszőleges színpadi jelenet történik, csak egy hatalmas tv-keretbe foglalva, amivel a performansz készítői összetéveszthetetlenül felhívják a néző figyelmét képileg a helyzet televíziós utalására. A televíziózás eredeti formanyelvében ez egy olyan tv-stúdióbeszélgetésnek vagy más, a tv-ből ismert jelenetnek feleltethető meg, amiben vágások nélkül, egy fix kamerabeállításban látja a néző a tv-ben zajló eseményeket. Nincs arcközeli a megszólalókról, hanem egy fix kistotált látunk, amiben egyszerre van minden szereplő teljes alakban a képmezőben. Ez a képi világ egy hagyományos tv-adásban már 94-ben is unalmas lett volna, hiszen a tv- és a filmnézést pont az teszi izgalmassá a néző számára, hogy a cselekményt több irányból is megmutatják számára a készítők a vágások segítségével, és így láthat közeliket arcok rezdüléséről, vagy más irányból ugyanazt a történetet stb. Ezért a hagyományos tv-műfaj elvárásai szempontjából a Vákuum Tv alapképe, ami egy fix kamerabeállítás képét imitálta a tv-keret segítségével, tekinthető volt akár unalmasnak is. Azonban a kocsmatér végében álló, a színpadi beszélgetést vagy egyéb színpadi jeleneteket keretező nagy tv-keret

látványa vizuálisan és szimbolikus jelentésében is meglepően és újszerűen hathatott a kocsma vendégei számára. A vágások hiányát pedig pótolta a nézőben az a korábban nem tapasztalt, szokatlan látvány, hogy gyakorlatilag egy hús-vér emberekkel életre keltett tv-készüléket lát maga előtt, amiben a szereplők ráadásul elérhető távolságra vannak tőle, így akár direkt bele is szólhat a jelképes televízió műsorába.

Mindemellett a színpadi beszélgetések során a szerkesztetlenség és cenzúrázatlan-ság szabadsága a vetítés nélküli alapképi helyzetben is üdítően és újszerűen hatott a hagyományos televíziózásban megszokott narrált és szerkesztett manipulatív tartalom zártságához, merevségéhez képest. A szerkesztetlenség persze nem teljesen igaz, mert Kistamás László korábbi tv-s műsorvezetői és revükonferansziéi tapasztalatai segítségével profin és érdekesen tudta vezetni a beszélgetések fonalát, mintegy élőben szerkesztve a műsort. A tv-ből, filmből megszokott képi vágások hiánya ellenére az élő történés tétje általában fenntartotta a néző figyelmét. Emellett a hibázás lehetőségének szabadsága, illetve a manipulatív szándék hiánya miatt létrejövő kendőzetlenség is üdítően hatott. Ez utóbbi egy hagyományos élő tv-műsorban nincs jelen, hiszen egy élő stúdióbeszélgetésben vagy egy élő sportközvetítésben is megszakítható az adás, ha valamilyen kínos esemény üt be váratlanul. A Vákuum Tv-ben ez szóba sem jöhetett, de ez nemhogy hátrányt, hanem előnyt jelentett: tudatosan alkalmazva folyamatosan reprezentálta a médiumuk szabadságát és nyitottságát.

Természetesen jobb, ha egy beszélgetés nem nyúlik túl hosszúra a színpadon. Kistamás Lászlót motiválta és inspirálta, hogy nincs felette főszerkesztő vagy főrendező, aki élő adás közben a fülére sűgva adhat számára instrukciókat tartalmi kérdésekben vagy a műsoridő betartására. Ezért ment föl a színpadra tv-szerelő szerepben a két későbbi Vákuum Tv-tag vicces szándékkal megzavarni a színpadi beszélgetést.

A Vákuum Tv később kialakult műsormenetében az alkotók már tudatosan igyekeztek figyelni arra, hogy egy műsorvendéggel folytatott beszélgetés ne legyen túl hosszú más műsorszámokhoz képest, ne törje meg az adás belső ritmusát. Előfordult, hogy az új tagok olykor hosszabbnak, súlyosabbnak érezték egy-egy beszélgetést. Ez persze mindig csak menetközben derült ki. De ettől soha nem lett konfliktus Kistamás Lászlóval, világos volt, hogy ha belecsűszott egy ilyen helyzet, akkor „űgy jártak”, ez a műfaj velejárója, és szerencse, hogy nincs felsőbb hatalom, amely beleszólhat.

űrdekes adalék, hogy Kistamás László alapvetően improvizatív beszélgetéseket folytatott, előre nem készűlt igazán, ezért általában be kellett melegednie az interjúalannyal. Nem standuposként dolgozott, hanem az interjúalanyra rezonált, intelligenciával és finom humorral.

Ezen a ponton érdemes idézni Kistamás László korábban a Magyar Narancsnak adott interjújából¹⁰¹ pár gondolatot: „...*a Vákuum Tv gyakorlatától sosem volt idegen az akár a szélsőségeig is elmenő rögtönzés. (...) ...valóban általános volt mindaddig az a fajta lezáratlanság a műsorszerkesztésünkben, ami néha borotvaélre táncoltatta a megvalósulás tényét, de a mikéntjét mindenképpen.*” Ez a gondolat választ ad a fent taglalt élő színpadi beszélgetések esetenként elhúzódó hosszára is, de ami fontosabb, az alapvető alkotói szemlélet kulcsát adja. Mert ez a fajta rögtönzés erősítette az itt és most erejét és jelentőségét, illetve fenntartotta a néző figyelmét avval, hogy soha nem tudhatta, mi következik a következő pillanatban.

Megjegyzem, hogy ez az improvizatív kiszámíthatatlanság egyébként a műsorszámok többségére is igaz volt, függetlenül attól, hogy vetített vagy élő műsorszámot látott a közönség. A műsorvezető ugyanis szinte mindig aktívan volt jelen, vagy narrálta az éppen látható videóképet vagy az élő jelenetet, vagy az ezek együttes alkalmazásával létrejövő műsorszámokat, vagy az úgynevezett közönségjátékokba vonta be a közönségből kiválasztott személyeket. Ez utóbbiak szintén lehettek videó- vagy élő alapúak, például egyedi videójáték-imitációk, amikben a nézőnek kellett irányítania egy sportolót, lelőni a gonosz ellenséget, vagy vállalnia, hogy egy speciális agyhullám-érzékelő berendezéssel kivetítődnek a gondolatai a Vákuum Tv képernyőjére, amit a közönség többi tagja is látni fog.¹⁰²

20. fotó: Gondolat kivetítő közönségjáték. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

A

¹⁰¹ A Magyar Narancs-interjú hivatkozása: https://magyarnarancs.hu/film2/kis_esti_robot_kistamas_laszlo_a_vakuum_tv-rol-58118 Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

¹⁰² Gondolatkivetítő (videó): <https://youtu.be/Lz2LLWaJnD0> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

B

A vetítés nélkül megvalósult műsorszámok közé sorolhatók a társulat első közös műsorszámai is. Ilyen volt többek között a már említett középiskolai esztétikavizsgán létrejött burleszkjelenet adaptálása a Vákuum Tv-be, vagy a „sportközvetítés”¹⁰³ munkacímet viselő jelenet is. (Videó elérhető a lábjegyzetben.) Ez volt egyébként az első közös munka a Vákuum Tv-ben. A műsorszámban a sportmezbe, focistának öltözött szereplők, Forgács Kristóf és Till Attila 3 rövid sportközvetítési jelenetet adtak elő, amit Kistamás László sportkommentártorként élőben tudósított a nézők számára. A szereplők jelmeze otthon talált cipőből, rövidnadrágból és egyszínű pólóból állt. Ezekre mezszaot és márkajelzést színes szigetelőszalag segítségével készítettek az alkotók, közvetlenül a műsor előtti órákban. A cipők oldalára három csík szigetelőszalag került jelképesen márkázva a lábbelit. A mezek hátán a szám fölött a játékosok vezetékneve is szerepelt, mint az a fociközvetítésekben ma is megszokott, csak itt szigetelőszalaggal, jelzésszerűen volt fölragasztva napilapokból kivágott képes hirdetésekkel együtt, mint a meccsek szponzorhirdetési. Az egységes színű sípcsontvédő és zokni hatását, ha jól emlékszem, szintén a sípcsontjukon körbetekert zöld ragasztószalaggal érték el a készítőik. Az egész jelenet ötlete az előadás napján jutott eszükbe a tagoknak, sok idő nem maradt a jelmezek beszerzésére. A szükséghelyzet hozta ezeket a jelmezeket, az eredeti és vicces megoldásokat, de a fellépés után kifejezetten öröm volt, hogy ezeket a vázlatos, barkácsolt kellékeket milyen jól fogadták a nézők. Világossá vált, hogy a Vákuum Tv-ben egy-egy ötletet gyorsan, akár vázlatosan is be lehet mutatni hosszabb előkészítés nélkül. Ez a formátum tehát gyors reakci-

¹⁰³ Sportközvetítés (videó): <https://youtu.be/xcNJvqq3tFo> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

ókat enged a napi társadalmi történésekre és gyakorlatilag bármire. Ez a felismerés erős kezdőlökést adott a további együttműködésre a Vákuum Tv-ben Till Attilának és Forgács Kristófnak.

A három, vetítés nélkül zajlott „sportközvetítés” közül az elsőben stadion-hangatmoszférát hallottak a nézők, és a Vákuum Tv készüléke előtt álló, ekkor sportkommentátorra avanzsálódó konferanszié, Kistamás László elmondta, hogy a nemzeti stadionból láthatunk jeleneteket az FTC és egy külföldi csapat mérkőzéséről. Ekkor hátulról, a közönség sorain keresztül felkocogott a színpadra a két játékos, kezében egy-egy nejlonzacskóval és egy focilabdával. A színpadon a sportközvetítések kezdőjeleneteihez hasonlóan kezet fogtak, közben a kommentátor nevére nevezte a nézőknek Till Attilát mint a hazai FTC játékosát és Christofként bemutatta Forgács Kristófit mint a külföldi csapat kapitányát, akik az egyesületi zászlók helyett abszurd módon a nejlonzacskóikat cserélték ki a kézfogás után. A műsorvezető közben folyamatosan kommentálta az eseményeket. Elmondta, hogy békésnek indult az összecsapás, de sajnos különféle atrocitások történtek a mérkőzés során, és hogy először bemutat egy rövid bejátszást a meccs egy különös góljáról, amire a lassított felvétel megnézése után derült fény. A nejlonzacskók cseréje után a labdát a képernyő jobb szélén elhelyező Tilla a kép bal szélére vonult, majd derekára vett egy előre előkészített hurkolt kötelet, és megállt a képernyő bal szélén. (A nézők ezt a mozgást és műveletet is végig láthatták.) A kötélen másik végét a takarásban álló másik szereplő tartotta a kezében, türelmesen várva, hogy a műsorvezető szövegében ahhoz a részhez érjen, ami az eljátszandó jelenetet mutatja be. A műsorvezető is várt, hogy a szereplők bekészüljenek, és közben az időt húzva szóval tartotta a nézőket a műsorrészlet jelentőségét ecsetelve. Amikor látta, hogy a szereplők bekészültek, és elkezdték játszani a jelenetet, ő is elkezdte mondani az oda vonatkozó improvizatív szövegrészt. A kép bal szélén álló Tilla a kezét magasban tartva lassan elkezdett dőlni a kép jobb szélén álló labda irányába, ezzel mintegy lassított felvételt imitálva a közönségnek. A derekán lévő kötelet ellentartva, a takarásból segített neki a másik szereplő, hogy a labda eléréséig egyenes testtel lassan, egyenletesen tudjon dőlni, ellensúlyozva a gravitációt, így erősítve a lassított felvétel képi hatását. Közben a műsorvezető a következővel kommentálta a jelenetet: *„A labda egy helyben állt, a mi fiunk, a mi Tillánk ott állt a kapuban, védett. Tessék nézni! Kockáról kockára mutatjuk a képeket. Ő védett, védett! Folyamatosan védett, és az utolsó másodpercben mégis a labda valahogy bekerült a hálóba! Gól!”*

A fenti szövegrész végénél Tilla már a karjaival elérte a labdát, amit egy ügyetlen mozdulattal maga mögé kavart, így az bekerült az elképzelt kapuba. Ezután mintegy a jelenet végeztével felállt, és a közönség számára folyamatosan látható módon levette a kötelet a derekáról, majd társával beálltak a következő jelenet kezdőpozíciójába, hogy magukhoz vegyék a szükséges kellékeket. Ezalatt a műsorvezető folyamatosan szóval tartotta a nézőket: *„Egyszerűen elképesztő! Tilla, nem értem, hogy mi történt. Nem tudom, hogy mi történt ezen a mérkőzésen, kedves hallgatónk! A nézők teljesen kiborultak, érthetetlen volt, ami itt történt! Ez volt az est első gólja! Egy nullra vezetett a külföldi csapat a magyar csapat ellen, amikor egy másik esemény jött közbe...”*

Természetesen a jelenet közben a lassítás imitálásához használt kötél folyamatosan, vállaltan látható volt a nézők számára a szereplő derekán. Ahogy már fent is írtam, ezután a fellépés után vált világossá és született meg az alkotók számára a Vákuum Tv formátumának már többször emlegetett „sufnituning”, vázlatos vagy barkácseszköztára, ami ezzel új utakat nyitott a további alkotói gondolkozáshoz. Az ilyen kézműves, barkács analóg megoldások a produkció egyedi, szinte állandó műfaji jegyévé váltak. Ez nemcsak az élő műsorszámokra volt jellemző, és nemcsak a díszletben és kellékben, hanem például megjelent a videóanyagok feliratozásában és videoeffektek használatában is, amik így markánsan eltértek a hagyományos televíziózás képi világától. A szükség hozta ezt is, hiszen a csoport amatőr videószközöket használt. Barkácsstílusban készült a későbbiekben például a valódi kamerát utánozó papírkamera, vagy a színpadon használt, „varázskellékként” bemutatott, máskor „high-tech” eszközként átcímkezett tv-monitorok használata és a Gajzágó Donáta és Till Attila

által elkészített ember nagyságú tv-monoszkóp festménye. A színpadon fellógatva ez a festmény fogadta a közönséget a Vákuum Tv színpadán, a fejezet elején is említett formában. Ez így analóg formában jelenítette meg a hagyományos tv-műsorok napi sugárzása előtt vagy a napi műsor végeztével bemutatott hivatalos tv-monoszkóp¹⁰⁴ képét, ami funkcióját tekintve a tévékészülék pontos beállítását tette lehetővé az otthoni felhasználók számára.

22. fotó: Barkács jelmez megoldás 01. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

A

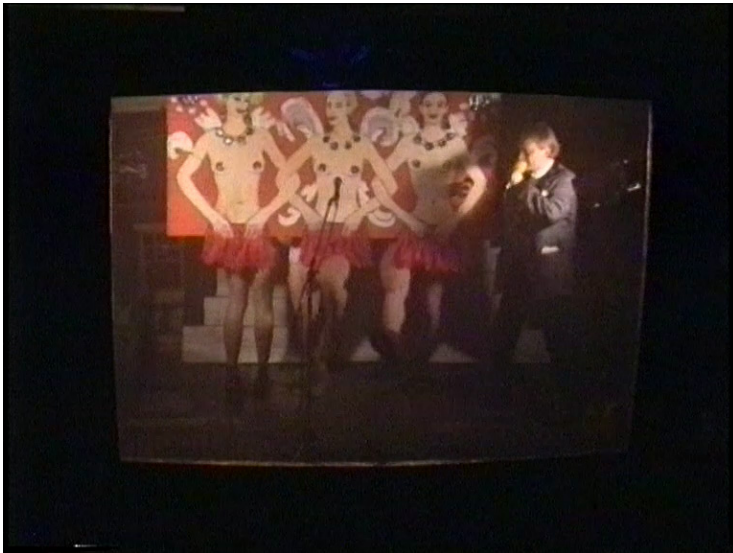

B

¹⁰⁴ A monoszkóp: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Monoszk%C3%B3p> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

C

D

23. fotó: A monoszkóp festésének befejezése. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

A

B

Itt fontos megemlíteni, hogy a színpadi események során gyakori volt, ebben az élőben eljátszott sportközvetítéskor is, hogy a konferanszié a Vákuum Tv képernyőjén kívül, a közönség mellett állva, számukra látható módon volt aktív része a műsornak. Ilyenkor élőben narrálta a műsorszámokat, ahogy egy hagyományos tv-műsorban a kommentátor is értelmezi a képet a néző számára, vagy pluszinformációkkal egészíti ki, legyen szó sportközvetítésről, cirkuszi mutatványról vagy más egyéb, élőben közvetített műsorszámról. A hagyományos tv-kommentátor viszont nem jelenik meg a néző mellett, nem áll egyszer csak ott előtte, vele együtt nézve, értelmezve a tv-műsort. Nem vonja be a nézőt bármelyik pillanatban a műsor történéseibe. A Vákuum Tv-ben mindez lehetséges volt. A konferanszié egy-két műsorszámot leszámítva szinte állandóan aktív médiumként volt jelen a műsorban. Ha nem a kereten belül, akkor azon kívül, az ő személye folyamatosan összekötötte nem csak a műsorszámokat, hanem a Vákuum Tv belső és külső tereit, személye felszámolta e két terület határát. A műsorvezető szinte állandó jelenléte tekinthető tehát a Vákuum Tv egyik meghatározó kulcsmotívumának, ami nem csak az élő, de gyakran a vetített vagy vegyes (vetített és élő) technikával létrehozott műsorszámok esetén is igaz. A későbbiek során is előfordultak az itt leírt tisztán színpadi jelenetek, amikben nem használtak vetítést. Igaz, később ezekhez már gyakran használtak a színpadon kellékként működésben lévő tv-monitorokat, újabb jelentésréteget hozva létre a tv-készülékek színpadi eszközként való használatával.

Fontos ezen a ponton még megemlíteni, hogy a tv-kereten belül kifeszített vékony tüllanyag az élő színpadkép elé egy nagyon vékony világos, fátyolos réteget vont. Minden jól és pontosan látható maradt, de jelenlétével a tüll – képileg és szimbolikusan is –

a képernyőt imitálta a Vákuum Tv készülékén. Az élő műsorok során a tüllképernyő kijelölte és mutatta az allegorikus tv-készülék külvilággal fenntartott határát kívülről, a nézőtér felől és a tévén belülről, tehát a színpadról kifelé nézve. Ez a határ megke-
rülhető volt ugyan a tv-keret oldalánál, de a tüll jelenléte a keretben vizuálisan olyan hozzáadott jelentéstartalmat hozott létre, ami vetítés nélkül is megkülönböztette a Vákuum Tv-t egy egyszerűen felnagyított hatalmas tv-keret pusztá ötletétől és annak színpadi funkciójától.

Ez volt tehát a Vákuum Tv egyik alapverziója. Vetítés nélkül, egy egyszerű színpadi beszélgetés vagy más színpadi jelenet formájában. Ez volt a legegyszerűbben megvalósuló színpadkép a műsorban.

2. verzió / Vetített anyagok bemutatása a tüllképernyőn, színpadi esemény nélkül (Saját készítésű vagy más készítők által létrehozott videóanyagok vetítése a tüllképernyőre.)

A műsorszámoknak ebbe a csoportjába azok a vetített videóanyagok tartoznak, amelyek a tüllképernyőre vetítve önállóan kerültek bemutatásra, színpadi jelenlet nélkül. Televíziós analógia szerint ezek úgynevezett bejátszók voltak, megelőzte élőben a műsorvezető felkonferálása és narrációja a színpadról vagy a nézők soraiból, de a vetítés alatt nem fűzött kommentárt a látottakhoz. Ezeket Kistamás László vagy egyszerűen felvezette a szövegével, vagy humorosan fake kontextusba helyezte, megágyazva a videók mondanivalójának.

Ilyen vetített tartalom volt a Vákuum Tv állandó szignálja, más néven főcíme, ehhez nem tartozott műsorvezetői kommentár, ez csupán jelezte, hogy az adás elindult. A műsorban jelenhetett meg önálló vetített anyagként például reklámparódia, amit általában a kor televíziójában látott, túlzottan glamorous¹⁰⁵, ezért hamis és bugyuta reklámok abszurd kifigurázásaként készített a csoport. Levetítésre kerültek komoly hangvételű videóanyagok egy-egy külső alkotótól. Készültek fiktív, mintegy a jövőben készült interjúk, ezeket valóságosként konferálta fel a műsorvezető, mondván, hogy a Vákuum Tv munkatársai egy általuk kidolgozott

¹⁰⁵ Glamorous jelentése: <https://topszotar.hu/angolmagyar/glamorous> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

speciális időgép segítségével készítettek jövőbeni, idős önmagukkal¹⁰⁶. (Videó elérhető a lábjegyzetben.) Egy hasonlóan valóságosként felkonferált „talált videó” is bemutatásra került, ami a készítők szerint a jövőben, 2015-ben készült, és a marihuána 2015-ös magyarországi legalizálásáról beszélt mockumentary stílusban, a Vákuum Tv által megengedett vázlatos kivitelezésben. A jövő idejűnek átcímkezett anyagban 2015-ben látunk nyilatkozni pl. egy rendőrkapitányt, aki 1994-ben a marihuánahasználó fiatalok üldözésére adott parancsot, és a film állítása szerint a népharag és az igazságszolgáltatás elől menekülve, egy dél-amerikai hotelben, jólétben élve étteremtulajdonosként nyilatkozik a kamerának. De megszólal egy kisrendőr is az anyagban csak hanggal, arc nélkül, aki állítása szerint csak parancsot teljesített a razziákon. Megszólal egy marihuánafelhasználó áldozat is. A videó ötletét azok a 90-es években frissen napvilágot látott új dokumentumfilmek inspirálták, amelyek az 1956-os forradalom leverését a korábban tiltott módon mutatták be, és az áldozatok mellett megszólaltatták a tetteseket is, akik bűnbánást tanúsítottak, esetleg felelősségüket hátrítva parancsteljesítésre hivatkoztak. A videó így egyfelől reagált az akkor szigorodó, a fogyasztót büntető, a marihuánafelhasználókat célba vevő új kábítószer törvényre, másfelől rákérdezett a rendszerváltás békés átmenetének fontos megoldatlan problémáira, a korábbi rendszer hű szolgálói – akik annó akár a gyilkosságtól sem riadtak vissza, vagy sortűzre adtak parancsot a forradalmárok ellen – a rendszerváltás után mégis büntetlenül mozoghattak hazájukban.

Előfordultak a videóbejátszók között fake élő kapcsolással, valójában felvételtől bejátszott képanyagok, amelyek a felkonferálással kerültek olyan kontextusba, mintha élőben történő bejelentkezések lennének a nagyvilágból¹⁰⁷. (Videó elérhető a lábjegyzetben.) Ezeket budapesti helyszíneken forgatta a csoport a városban található, jellegzetes külföldi utalással bíró tereptárgyak előtt. Például az Operánál található szfinx mellől (Egyiptom), az Aral benzinkútnál (Szaúd-Arábia) vagy az angol pub elől (London) történt fiktív bejelentkezések.

¹⁰⁶ Jövőriport a Vákuum Tv-ben (videó): <https://youtu.be/XJKwII7qerA> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

¹⁰⁷ Kapcsolás a nagyvilágból (videó): https://youtu.be/BI3VGW_bqRA Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

24. fotó: Jövőben készült interjúk. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

25. fotó: Fake élő kapcsolással a nagyvilágból (Egyiptom). Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

3. verzió / Színpadi események és tüllképernyőre vetített anyagok együttes alkalmazásával megvalósuló műsorszámok.

(Színpadi cselekmények, pl. jelenetek, beszélgetések és ezekhez kapcsolódó videóanyagok egyidejű vetítése a tüllképernyőre.)

A színpadot elválasztó tüll könnyed átjárást biztosított a színházi, élő médium és a vetített jelenet között, egyidejű alkalmazásokat, tér- és időkollázsokat tett lehetővé, egyszóval egy „hibridet”, amely újabb és újabb inspirációk forrása lett.

A Vákuum Tv-díszletelem a jelenlétével meghatározta a színpadi műsor tematikáját: csakúgy, mint a hagyományos televíziózás, életünk történéseit dolgozta fel,

„az életről szolt”, és bármit bemutathatott, korlátozás nélkül, sőt. Itt lehetőség volt a szereplők élő megjelenítésére is, az interaktivitás különböző formáit a Vákuum Tv színpadi médiumként birtokolta. Megállapítható, hogy ezt a többletfunkciót is a tüllképernyő tette lehetővé. Ez a funkció tette a formátumot kétéltű vagy hároméltű médiummá, ami a színház, a film és a televízió médiumait integrálva vagy velük közösen egy új médiumot alkotott. Mivel ez a korábban ismert színpadi vagy elektronikus médiumokhoz képest merőben új lehetőségeket rejtett, a Vákuum Tv formátum eszköztárában alkotó művészek korábban érintetlen formai és tartalmi kifejezésrendszerben dolgozhattak. „Voltaképpen új műfaj teremtődött, bár a szereplők még nem tudták”,¹⁰⁸ ahogyan azt a kinema szkeccs 1898-as, első magyarországi színházi integrálása kapcsán írja Kőhádi Zsolt, akit Deres Kornélia *Képkalapács* című könyve idéz ezzel kapcsolatban: „De akár a budapesti Vígszínház még korábbi, 1898-as *Mozgó fényképek* című bemutatóját is idecitolhatjuk: Oscar Blumenthal és Gustav Kadelburg – Heltai Jenő által magyarosított – darabjának előadását ugyanis emlékezetessé tette a színház erkélyén felbukkanó kinematográf, amely a darab tematikája mellett így a színrevitel formanyelvét is meghatározta, amint a függönyre 12 részes mozgóképeket vetítettek előadásonként. Az előadásban vetített felvételt a színház direkt erre a célra készítette, amelynek színházi integrálásával Kőhádi Zsolt meglátása szerint: »Voltaképpen új műfaj teremtődött, bár a szereplők még nem tudták: a kinema szkeccs, amely majd 1911–1912 fordulóján válik mindent elsöprő divattá, s később is fölbukkan, a világháborút követő inséges esztendőkből. Színház, eleven színész és vásznon, ’lepedőn’ mozgó változata között létesült különös, esztétikailag kezdettől fogva erélyesen bíralt kapcsolat.«”

Ha viszont nem vonunk le olyan messzemenő következtetést, mint a fentiek, és az első körben „csak” a színház irányából közelítjük meg a dolgot, és egy olyan modern színházi produkcióként tekintünk a Vákuum Tv-re, ami a különböző technikai médiumok integrálásával nem egy új önálló „hibrid médiumot” hoz létre, hanem „csak” a színházi médiumába integrálja azokat, akkor a Vákuum Tv-ben rejlő lehetőségek kapcsán idevág ugyancsak Deres Kornélia *Képkalapács* című könyvének bevezetésé-

¹⁰⁸ A Deres Kornélia *Képkalapács* című könyvének (kiadó: József Attila Kör Irodalmi Egyesület és a PRAE.HU Kft., 2016-ban) 33. oldalán található, Kőhádi Zsolt könyvéből származó idézet forrása a következő: Kőhádi Zsolt: *Tovamoszduzó ember tovaamoszduzó világban, a magyar némafilm 1896–1931 között*. Kiadó: Magyar Filmintézet, 1996. A Deres által idézett szöveg Kőhádi könyvének 23. oldalán található. Kőhádi Zsolt ezen könyve elérhető a következő linken: <https://mek.oszk.hu/16100/16165/16165.pdf> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

ben a „Térbeli idő” című II. fejezetből¹⁰⁹ ez a szövegrész: „...hogya a különféle technikai médiumok színházi integrációja miképpen képes színpadra állítani az idő változatos rétegeit, fogalmait és tapasztalatait, olyan térrést hozva ezáltal létre, amelyben az emlékezet és képzelet, a valós és az imaginárius ellentéte feloldódik.” (...) „Ezen belül különösen érdekes, hogy a változatos technológiai médiumok és a színházi testek összjátékai miképpen hívják fel a figyelmet arra, hogy a kortárs emberi tapasztalatok ábrázolására és bemutatására nem kizárólag és elsősorban a lineárisan előre haladó elbeszélések használhatóak; s ennek felismerésén keresztül miként válik az észlelés maga újra érzékennyé vagy egyenesen gyanakvóvá.”

A Vákuum Tv esetében a nézőnek nem kellett gyanakodnia, világos volt, hogy a Vákuum Tv díszleteleme vázlatos, imitatív, ebből következően minden más elem is – díszlet, jelmez, fénytechnika, videóanyagok vágása, minősége – imitatív. Ettől a vázlatosságtól a Vákuum Tv által imitált hagyományos tv-médium manipulatív szándéka és képmutatása folyamatosan látható volt a néző számára, abszurd humorral fűszerezett, idézőjelbe tett játékos formában.

Itt kell megemlíteni a 80-as évek közepén megjelenő videóprojektor-technika által lehetővé váló élő mozgókép-közvetítés újfajta színpadi alkalmazását. A projektor-technika segítségével a színházi élő médium képébe már nemcsak felvételtől készült, megtörtént eseményeket ábrázoló konzervképeket lehetett használni a színpadképben – mint korábban filmek vagy fotók színpadi kivetítése esetén –, hanem azonos vagy más térben, azonos időben történő események mozgóképes megjelenítésére is lehetőség nyílt a színpadon. Ez szintlépés volt.

A Vákuum Tv-ben a vetített élő képet ritkábban, speciális esetekben használták az alkotók, ennek technikai oka is volt. A kábelmentes képtovábbító technikák abban a korban csak profi televíziótársaságok vagy a katonaság számára voltak elérhetőek. Az élőkép-továbbító videokábelek elérhetőek voltak a kereskedelmi forgalomban, de hosszabb távolságok összeköttetésére nehezen voltak kezelhetőek. Ez behatárolta az élő közvetítés maximális távolságát. Részben pedig eleve szórakoztatóbb volt az alkotók és a nézők számára is a hamis vagy fake élő videóanyagok bemutatása, amikben konzerv videóanyagokat mutattak be a műsorvezető által élőnek címkézve. A nézők számára az ilyen fake élő helyzetek értelmezése, felismerése többnyire nem volt nehéz,

¹⁰⁹ Deres Kornélia: *Képkalapács*; Kiadó: József Attila Kör Irodalmi Egyesület és a PRAE.HU Kft., 2016, 17. old.

mivel az élő közvetítés a hagyományos televízió mindenki által ismert műfaja volt. Egyértelműnek tűnt, hogy a Vákuum Tv-ben ez technikai okokból nem valószínű. Ezzel együtt a fake élő anyagokkal a néző humoros, szórakoztató formában képet kapott a hagyományos tv élő anyagainak manipulálhatóságáról is.

Ezzel a nézői tapasztalattal játszva – vagyis amikor a nézők már megszokták, hogy az élők hamisítottak a Vákuum Tv műsorában – a készítők valódi élő tudósításokat is beiktattak a műsorba kábeles élőkép-közvetítés segítségével. Duplán meglepetés volt, amikor kiderült, hogy a fake élőnek vélt műsorszám mégis valóságos.

Fake élő műsorszámra jó példa annak a konditeremnek az „élő” videós bemutatása,¹¹⁰ ami a műsorvezető állítása szerint a *Tilos az Á* energiaellátását szolgáltatja a szórakozóhely mellék-raktárhelyiségéből az ott található kondigépek segítségével. (Videó elérhető a lábjegyzetben.) Ezért, ha a konditeremben a testépítők abbahagyják az erőgépek mozgatását, akkor kialszik a fény a Vákuum Tv-ben, és a szórakozóhely más elektromos berendezései is leállnak. A műsorszám előtt a műsorvezető úgy konferálta fel az „élő” tudósítást a színpadról, hogy bemutatta az ott látható, falra szerelt új trafószervezetet, ami állítása szerint elektromos kábelekkel a szomszédban lévő teremmel van összeköttetésben, hogy az onnan származó áramot gyűjtse és átalakítsa a szórakozóhely számára. Eközben a műsorvezető mellett a színpadon megjelent egy vállaltan papírkamerát tartó operatőr szereplő. A néző számára világos volt, hogy itt nem lesz élő közvetítés, hiszen az efemer, vázlatos kinézetű papírból készült kellékkamera erre alkalmatlan. Mégis, evvel egy időben elindult egy vetítés a Vákuum Tv képernyőjén, amin a falra szerelt trafókészülék látszott közeliben. Ennek képét abban a pillanatban kizárásos alapon, élőben csak a trafó mellett álló papírkamera mutathatta, amit az operatőr ráirányított a trafóra. A papírkamerát tartó operatőr ezután átfordult a műsorvezető irányába, a kivetített kép pedig követte a papírkamera mozgását, és már a műsorvezetőt mutatta.

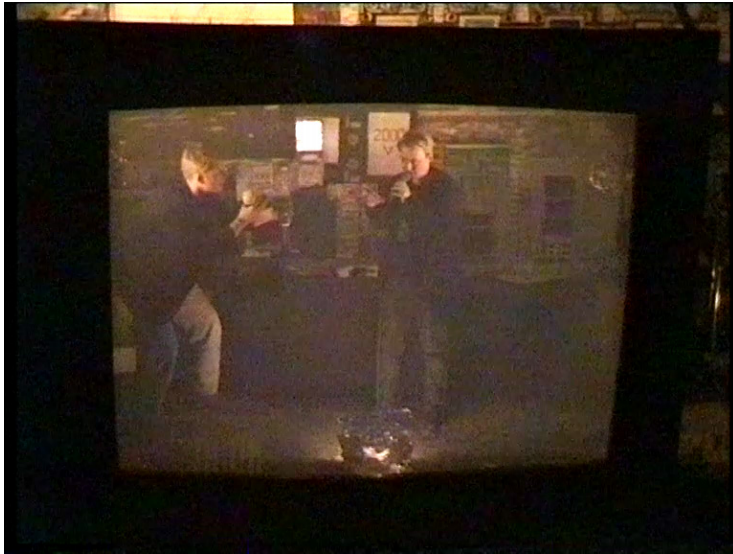
Az alkotók a műsor előtti napokban (élőszerűen) vették fel és vágták össze az itt kivetített és élőként kommentált jelenetet a trafóról és a műsorvezetőről, illetve a történet folytatását a konditeremmel. A videóanyag lejátszása közben pedig a Vákuum Tv műsorában úgy tettek, mintha a papírkamera képe lenne látható kivetítve. Egyrészt erre utaltak a műsorvezető kommentárjai, másrészt ő közben úgy állt a papírkamerához képest, hogy a kivetített kép a papírkamera képének feleljen meg.

¹¹⁰ Konditerem-videó: https://youtu.be/Rs_tNF5UaI4 Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

Ezután a műsorvezető tehát már a vetített képen bemutatta és méltatta a falra szerelt trafószerkezetet, majd elindult a közönségtérből nyíló raktárajtón keresztül a konditerem felé a folyósókon át, ahova rövidesen meg is érkezett.

A konditeremben a konferanszié bemutatta a Vákuum Tv csodaműhelyét, az úgynevezett bioenergiát termelő body-szalon működését, körbejárva az ott gyúró emberek között, szemléltette (a csoport tagjai alakításában), hogy ha azok elfáradnak, vagy átmenetileg abbahagyják a gépek mozgatását, áram híján elmegy a kép és a hang a Vákuum Tv-ben, és a hűtők is leállnak. Ilyenkor a nézők a videóanyagban azt láthatták, hogy a képernyő valóban elsötétül, és a műsorvezető hangja is megszűnik, majd amikor a gépeket ismét mozgatni kezdték a kondisok, visszajött a kép és a hang is. Bemutatott a konferanszié egy elromlott kondigépet is, ami állítása szerint a kávéfőző berendezésnek ad áramot a Tilosban, ezért most nincs kávé a szórakozóhelyen, de hamarosan megjavul a szerkezet, és újra lehet kávé kapni majd. A műsorvezető elmondta az anyag végén, hogy reményei szerint a fővárosban hamarosan elterjed ez az új vívmány, és az összes budapesti testépítőszalonban bevezetik az olyan testépítő-szerkezeteket, amelyek áramot termelnek. Így a fővárosnak nem lesz szüksége a természetet károsító áramtermelő eszközökre. A műsorszám végén a műsorvezető az előbb látott folyósókon keresztül a konditeremből visszatért a *Tilos az Á*-ba, és megjelent a raktárajtóban a közönség mellett, miközben a papírkamera folyamatosan követte őt a színpadra, ennek állítólagos képe továbbra is látható volt a Vákuum Tv képernyőjén. Amikor már visszaért a színpadra, az alacsony színpadvilágítás miatt a vetített képe és élő színpadi jelenléte egyszerre volt látható a Vákuum Tv-ben, mint két egymásra úsztatott kamera felvétele ugyanarról a történésről. Végül a teljes színpadfény felkapcsolása után a vetített kép eltűnt, és a műsorvezető élőben maradt a színpadon.

A vetített képanyagot a szomszédos Krúdy Gyula utca egyik kis konditermében rögzítette a csoport. A készítőik törekedtek arra, hogy a papírkamera mozgása és a kivetített konzervkép szinkronban legyenek, és a műsorvezető hasonló pozícióban jelenjen meg a vetített képen, mint élőben a színpadon. Ezt nem mindenhol sikerült száz százalékban megoldani, tehát a megtévesztő hasonlóság nem jött folyamatosan létre, a tapasztaltabb néző tisztán láthatta a jelentkező szinkroncsúszásokat a vetített kép és a papírkamera mozgása között. Így az alkotók szándéka szerint működött egyfajta, a papírkamerához kapcsolódó művészi önleleplezés.

Valódi élő bejelentkezésre példa egy a *Tilos az Á* ajtaja előtt, a Mikszáth Kálmán térről egy hosszú videokábel segítségével megvalósult igazi élő bejelentkezés. Itt a kamera a videóprojektornak adott közvetlen képet, és attól volt vicces, hogy a korábbi fake élő bejelentkezések után most valóban élő kapcsolást hozott létre a csoport. A közvetítés külső helyszínén a tudósító, Garas Dániel elmondta, hogy nincs semmi érdekes, mert mindenki bent ül a helyén, és nézi a Vákuum Tv adását. Ezt a lapidáris tényt közölte mint élő tudósítást. Az volt a hír, hogy nincs hír, és erről a nézők saját szemükkel meg is győződhetek, miközben a hír tárgyai, szereplői és nézői voltak egyszerre a *Tilos az Á*-ban. A bejárat előtt álló látható és hallható tudósító, valamint a színpadon álló műsorvezető élő párbeszédet folytattak egymással a hagyományos tv-műsorokból ismert élő bejelentkezés szituációja és hangulata szerint.

4. verzió / A közönségtér bevonása a műsorvezető aktivitásán keresztül. Az ilyen műsorszám megvalósulhatott mindhárom korábban felsorolt működési funkció alkalmazása mellett.

A korábban felsorolt működési formák különböző felhasználásával került sor a közönség bevonására. Volt, amikor a műsorvezető a Vákuum Tv-keretet oldalról megkerülve kilépett a színpadról a közönség soraiba, és mikrofonnal a kezében kommunikált a kiválasztott nézővel, majd bevonta őt vagy többeket az adott műsorszámba. Előfordult, hogy felhívta a kiválasztott nézőt a színpadra, így aktív szereplőjévé vált a műsornak. Az

alkotók egy idő után minden alkalomra tudatosan készítettek a közönség aktív bevonására műsorszámot, ami „közönségjáték” munkacímen futott az adásmenetben. Ezek közül az egyik első ilyen műsorszám az volt, amiben Kistamás László előre felvett kész válaszaira a néző élőben tehette fel kérdéseit a műsorban.¹¹¹ (Videó elérhető a lábjegyzetben.) A néző számára így tétje volt a jelenlétnek. Nem dőlhetett hanyatt passzívan, mint a moziban vagy a hagyományos színházban, mindig fennállt a lehetősége annak, hogy a műsorvezető éppen hozzá lép oda a mikrofonjával, és egyszer csak ő kerül az általa nézett műsor középpontjába. Persze nem volt muszáj szerepelnie, részt vennie a műsorvezető szavára, de akkor úgy járhatott, mint a cirkuszban az a vonakodó néző, akit kinevetnek, mert nem reagált a bohóc hívására. Ezért a Vákuum Tv képernyőjéhez közel eső első asztaloknál általában vagy azok a gyanútlan vendégek ültek, akik korábban még nem jártak itt, és nem tudták, mire számíthatnak, vagy azok, akik direkt szerepelni akartak, vagy mindenesetre nem bánták a szereplést. Mások tudatosan hátrébb próbáltak helyet szerezni, hogy ne vonják be őket a törtézésbe.

27. fotó: Kész válaszok interjú. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

A „közönségjáték” – ami során a Vákuum Tv belső terének és a közönség terének határát átlépte a műsorvezető, újabb meghatározó kulcsmotívumnak tekinthető, amivel saját tv-specifikus kerete miatt korábban nem ismert, formabontó intermedialis¹¹² helyzetet hoztak létre az alkotók.

¹¹¹ Kész válaszok interjú (videó) <https://www.youtube.com/watch?v=u0ve3OnJ5DQ> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 17.

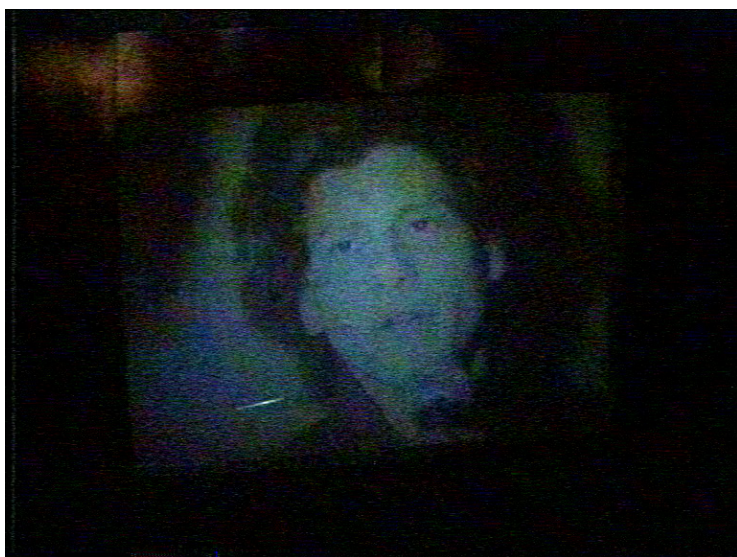
¹¹² Az intermedialitás fogalmáról: http://real.mtak.hu/85786/1/Intermedialitas_DM_SK.pdf Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

Az első adások alkalmával egy élő kamera követte a műsorvezetőt a publikum soraiba, ami a rászerezelt kameralámpa segítségével sötétben is tudott képet venni. A kamera élő képe ilyenkor ki volt vetítve a Vákuum Tv képernyőjére. Tehát ha a nézők közül valakit megszólított a műsorvezető a publikum soraiban, akkor a néző maga is láthatóvá vált kivetítve a Vákuum Tv képernyőjén. Ez volt a legkézenfekvőbb, ezért első megoldás a közönség bevonására. Ez nem volt még „közönségjáték” a do-log későbbi értelmében. (Később már feladatokat kellett megoldania a kiválasztott nézőnek a publikum előtt, vagy a színpadra invitálva egy ártalmatlan színpadi tréfa, netán bohózat részévé vált.) Az első fázisban a kiválasztott néző a mellette álló konferanszié mikrofonja és az őt követő kamera segítségével kérdezhetett a színpadon élőben látható meghívott műsor vendégtől úgy, hogy közben ő maga is ki volt vetítve a Vákuum Tv képernyőjére.

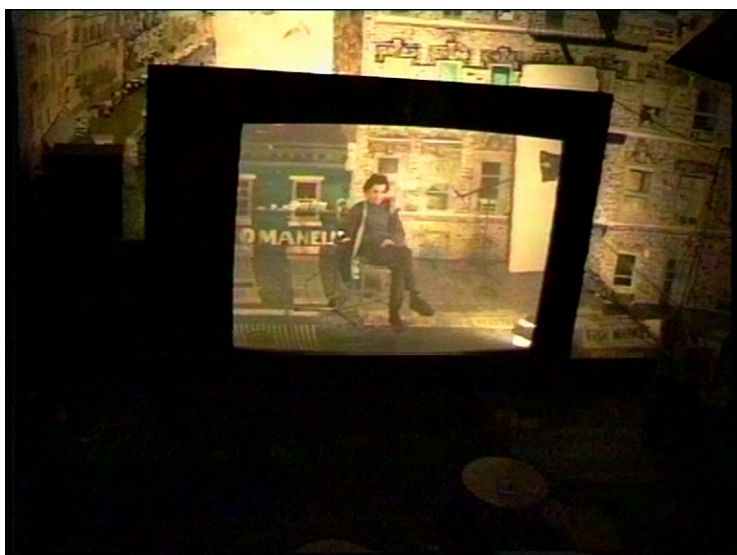
A vetített kép és az élő színpadi kép egy műsorszámon belül történő felváltott alkalmazása úgy volt lehetséges – ahogy azt dolgozatom I.2-es fejezetében is leírtam –, hogy amikor a kamera képét akarták mutatni a készítők – jelen esetben a néző kérdését –, akkor a fénytechnikus lekapcsolta a színpad és a kocsma fényeit, így a sötétben a tüllképernyőre vetítve látható lett az élő kamera képe. A színpadon ülő vendég válasza esetén felhúzták a színpadfényt, ilyenkor a tüllképernyő átlátszó lett, és a Vákuum Tv belsejében látható volt a kérdezett vendég.¹¹³ Ez a fényváltás a Vákuum Tv nézői számára végeredményben egy képi vágást jelentett, mert képileg ugyanaz történt, mint amikor egy hagyományos tv-műsorban két helyszín között vágást lát a közönség a képernyőn. (Videó elérhető a lábjegyzetben.) Az itt leírt helyzet volt a közönség aktivizálásának alapesete.

¹¹³ Vetített és élő kép egyidejű alkalmazása interjúhelyzetben a Vákuum Tv-ben (videó): <https://youtu.be/IuMOOe93D7s> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

28. fotó: Tüllképernyőre vetített élő kamera kép, a kérdező nézőről. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

29. fotó: A színpadon ülő kérdezett vendég a Vákuum Tv-ben. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

A közönség tudatos bevonásának hatására kezdetektől fogva meglehetősen szabad hangulata volt a műsoroknak, ezt a kocsmai helyszín hangulata is erősítette, ezért néha váratlan vásári helyzetek színesítették az eseményeket. Olykor egy-egy hangos közbeszólással jelezték a nézők a véleményüket, de előfordult az is, hogy egy beitalozott vendég felment a színpadra¹¹⁴, ahol így már bekerülve a műsorba, közvetlen közletről kérdezhetett az interjúalanytól. (Videó elérhető a lábjegyzetben.) A műsor meghívott vendége és a színpadra törő néző egy csapásra egy közös, spontán performansz részévé vált.

¹¹⁴ Beitalozott vendég a színpadon (videó): <https://youtu.be/luMOOe93D7s?t=859> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

A hangulat soha nem szabadult el túlzottan, ebben a szabad légkörben, a konferanzzé következetesen nem bántó, türelmes, de szükség esetén csípős intelligenciával fűszerezett humorával, illetve a nála lévő mikrofon együttes erejével kézben tartotta az eseményeket. Csak ritkán vették a nézők a bátorságot a műsor megszakítására vagy proaktív beavatkozásra. A nézők nagy része egyébként is inkább nézőként kívánt jelen lenni, és nem a szereplési vágy hajtotta a műsorok megtekintésére, és nem mindenki volt nyitott a műsorvezető kérdéseire, de Kistamás László az ellenkezést vagy háritást és általában minden nézői reakciót humorral a műsor hasznára tudott fordítani, ez utánózhatatlan, eredeti és nélkülözhetetlen részét képezte a műsornak. A közönség bevonását műsoraiban koncepciózusan használó, arra külön műsorszámokat építő demokratikus közösségi tévzésre jó példa volt az is, amikor rögtön az első adás alkal-mával, a Vákuum Tv keretére felkerülő hatalmas bekapcsológomb helyét a közönség bevonásával, velük együtt, a műsor közben kereste meg a műsorvezető a készüléken, amit végül a közösen meghatározott pontra rögzítettek.

A későbbi, már kiforrott „közönségjátékra” jó példa az a műsorszám, amit a 90-es évek 16 bites videójátékainak küzdésre¹¹⁵ épülő verziói mintájára hoztak létre az alkotók. Az ilyen videójátékok 1993–94 táján érték el a fogyasztói felhasználást a világban a Super Nintendo és Sega Mega Drive termékeken keresztül, amik a figurális mozgást már stilizáltan vizualizálni képes konzolos játékok első szériái között szerepeltek akkoriban, és a lehető legmodernebb játékberendezések voltak grafikailag és mozgásábrázolásukban. A mai szemmel erősen pixeles és kezdetleges játékok akkoriban még csak játéktermekben voltak elérhetők. A Vákuum Tv esetében az alkotók számára minden monitorhoz vagy egyéb a mozgóképhez kapcsolódó képi és tartalmi megoldás adaptálása, felhasználása, átdolgozása és újraértelmezése érdekes lehetett, ezért adott volt, hogy a videójátékok világát is felhasználják a műsorukban. Ez több különböző formában is megvalósult a munkájuk során. A 96-os számú lábjegyzetben kattintható hivatkozással megtekinthető boksztematikára épülő „közönségjáték” videójában például a Vákuum Tv-készülék előtt a műsorvezető kiválasztott egy nézőt a közönség soraiból, akivel egymás mellett állva a készülékkel szembefordultak. A műsorvezető bemutatkozást kért, majd ismertette a nézővel a játék működését. Elmondta, hogy egy bokszmeccset ajánl, ezzel arra utalva, hogy többféle játék is elérhető a Vákuum Tv rendszerében, amiből most, a mai alkalomra a bokszot ajánlja. Elmondta, hogy ez

¹¹⁵ Korabeli küzdésalapú videójátékminták (videó): <https://www.youtube.com/watch?v=i-w5pTPy7rU>
Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

nem kíván túl nagy fizikumot a játékos részéről, azért, mert szóval, verbálisan tudja irányítani majd az általa vezérelt figurát a Vákuum Tv képernyőjén. Ebből kiderülhetett, hogy a játék során nem konzollal vagy joystick bottal történik majd az irányítás, hanem sokkal modernebb, akkoriban még egyáltalán nem létező technikai megoldással: verbálisan. Az alkotók itt a vetített és az élő színpadi kép együttes használatát választották: ilyenkor a színpadon kevesebb fény volt, ezért egyszerre látszott a színpadi szereplő és a vetített kép is a Vákuum Tv tülképernyőjén. A vetített képen egy bokszolót láttunk életnagyságban, háttal a közönségnek, kék mezben. A színpadon, szemben a közönséggel, szintén életnagyságban, egy másik bokszoló volt látható piros mezben. Az összkép megfelelt egy bokszközvetítés kistotáljának, amiben mindkét ellenfél látható teljes alakban. Az egyik szemben a kamerával, a másik a kamerának háttal. Mindkét versenyzőt Till Attila személyesítette meg, háttal állva a vetített képen, és ott állva a színpadon, szemben a kivetített önmagával.

30. fotó: Boksztematikára épülő „közönségjáték”. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

A műsorszámban természetesen nem volt végig teljes szinkron a vetített és az élő szereplő ütései és az arra adott reakciók között, de ez azért sem volt zavaró, mert a kor 16 bites videójátékaiban is voltak pillanatok, amikor a játékok nem követtek minden bevitt ütest reakcióval, illetve az ott látható figurák mozgása is csak kezdetlegesen volt megjelenítve 3 dimenziós mozdulatként. A vetített kép és az élő szereplős kép térbeli és időbeli csúszásainak összképe inkább egyfajta költőiséget adott a jelenetnek a videójáték mímelésekor. Az összkép hatása és különböző jelentésrétegei műtárgyként működtek a szerzők és a publikum számára. Till Attila nevének nem hivatalos, de

kiejtéséből adódóan gyakran használt verziója, a Tilla Tilla, pedig különös tartalommal ruházta fel a jelenetet. Az önmagával küzdő ember szimbolikáját jelentette, mivel a képen látható mindkét bokszolót Tillának hívták, és mindkettőjük mezén szerepelt a Tilla felirat. A produkció képfelbontása messze meghaladta a kor előbb említett, még erősen pixeles 16 bites videójáték-képfelbontását, illetve a hanggal történő játékosirányítás funkció is túlmutatott az akkor elérhető technika megoldásain. Ez persze valójában nem volt így, de a Vákuum Tv keretein belül játékosan úgy volt aposztrofálható, mintha az technikailag fejlettebb lenne a kor többi, nagy erővel fejlesztett technikai megoldásainál. Több műsorszámban is megjelent, hogy a Vákuum Tv tagjai vagy kutatói kifejlesztettek egy speciális berendezést, aminek segítségével képesek holdra szállni, a néző gondolatait olvasni, a jövőben interjúkat készíteni stb. Végül a kb. 4 perces párviadal a néző által szavakkal irányított Tilla, tehát az élő szereplő győzelmével zárult. Ebben a „közönségjátékban” részt venni nem volt kockázatos a néző számára, itt nem válhatott kabarétréfa tárgyává, mint az más „közönségjátékok” esetében megtörténhetett. Erre a II.3-as fejezetben később hozok még példát.

II.3 Az 1994–95-ös műsorokból kiválasztott műsorszámok bemutatása és jelenkori értelmezése a videódokumentáció alapján

ÁTVILÁGÍTÁS

(Adásidőpont: 1994. szeptember 12., hétfő)

Ezt a fejezetet az előző végéhez kapcsolódóan egy olyan „közönségjáték” leírásával folytatom, ahol a néző maga is részévé vált a színpadi tréfának, és az ő közreműködésével, egy kifejezetten arra épített műsorszámában gyakoroltak árnyalt társadalom- és politikakritikát humorosan az alkotók. A műsorszám az 1994-ben ismét aktuálissá váló társadalmi és politikai kérdés, az ún. „átvilágítási törvény”¹¹⁶ vagy más néven „ügynöktörvény” tematikájával foglalkozott. A politikai taktikai csatározások miatt 1990 óta folyton elbukó törvénytervezetet végül 1994 tavaszán fogadták el, a Boross-kabinet utolsó munkanapján¹¹⁷. Az ezt nem sokkal követő 1994. májusi parla-

¹¹⁶ Az átvilágítási törvényről: <https://www.origo.hu/itthon/20020801azatvilagitasrol.html> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

¹¹⁷ A Boross-kabinet utolsó napos törvényelfogadásáról: <http://nol.hu/archivum/archiv-349230-164497> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

menti választások¹¹⁸ alapján az MSZP nyert, és Horn Gyula alakíthatott kormányt. A politikát és a közéletet akkor erősen foglalkoztató kérdés a valós politikai akarat hiányában a mai napig többszöri próbálkozás ellenére sem oldódott meg teljesen,¹¹⁹ a múlt feltárásának hiánya azóta is akadályozza az átlátható alapokra helyezett társadalmi légkör létrehozását.

Az alkotókat nem feltétlenül foglalkoztatta a napi politika, de annak hangosabb, a napi életbe kéretlenül is behallatszó megkerülhetetlen témáira – amiből egyre több volt akkoriban a második szabad választások közvetlen környékén – időnként reagált a csoport. Ilyen téma volt az „ügynöktörvény”. Visszatekintve, a műsorszám megszületését nem biztos, hogy száz százalékban a megszületett törvény vagy az a körüli vita motiválta, elképzelhető, hogy ebben az esetben egy a politikától függetlenül született színpadi ötlet vált hirtelen alkalmassá a politikai átvilágítás feldolgozására. A végeredményét tekintve ez mindegy is, mert végül annak színpadra állítása mindenképp az „átvilágítási törvény” feldolgozására született. A műsorszám 1994. szeptember 12-én került bemutatásra, ami a csoport tavaszi indulása után az első adás volt a nyári szünetet követően. Ekkor a csoport új energiával tért vissza a *Tilos az Á* színpadára, ahol olcsó, de lényeges technikai fejlesztéseket is végrehajtottak. Az átvilágítás „közönségjátékban” a készítők egy tv-monitort helyeztek a színpad közepére, képernyővel a közönség felé. A monitort függőlegesen fel tudták emelni a műsorszám során a rá rögzített kötelek segítségével, amelyek a másik végükkel a színpad fölé szerelt trégerre voltak rögzítve, mint egy kezdetleges színházi zsinórpadról. Ezzel a fregolialkatrészekből összeszerelt minimál megoldással a takarásból tudták függőlegesen mozgatni a monitort a műsorszám alatt. A tréger a későbbiekben más műsorszámokban is új lehetőségeket teremtett a hátterek gyors módosítására és más díszletelemek mozgatására. Ez is azon fejlesztések egyike volt, amit az új őszi „évadra” hoztak létre az alkotók.

Az „átvilágítás” előtti műsorszámokban egy vetített videóban Halász Péter színész-rendező egy gyerekkori versét mondta el¹²⁰. (Videó elérhető a lábjegyzetben.)

¹¹⁸ A 94-es parlamenti választásokról: https://hu.wikipedia.org/wiki/1994-es_magyarorsz%C3%A1gi_orosz%C3%A1ggy%C5%B1%C3%A9si_v%C3%A1laszt%C3%A1s Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

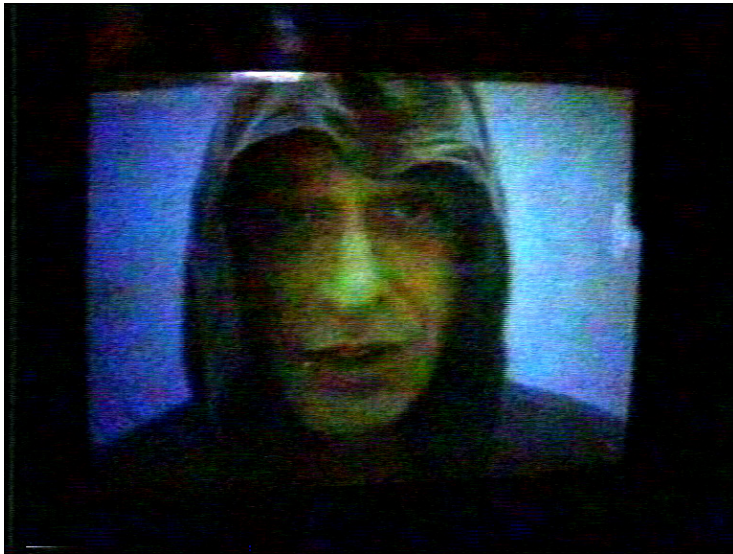
¹¹⁹ A Magyar Narancs cikke az átvilágításról: https://magyarnarancs.hu/belpol/az_atvilagitas_vege_lejart_szavatossag-53393 Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

^A Magyar Nemzet cikke az átvilágításról: <https://magyarnemzet.hu/archivum-magyarnemzet/2002/08/keresztuzben-az-ugynokvita> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

¹²⁰ Halász Péter verset mond a Vákuum Tv-ben (videó): https://youtu.be/_QUQZbWgW0E Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

31. fotó: Halász Péter egy gyerekkori versét mondja a Vákuum Tv-ben.

Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

A New Yorkból akkor hosszabb időkre hazalátogató Halász és a Vákuum Tv tagjai akkoriban sűrűn megfordultak egymás társaságában, főleg a műsorok után, amiknek ő is többször nézője volt, illetve Vajdai Vilmosnál, akivel Halász és a Vákuum Tv is kapcsolatban állt. A konferanszié ebben a blokkban, kulturális ajánlóként elmondta, hogy Halász Péter és alkalmi társulata a Katona József Színház Kamrában napi rendszerességgel tart előadásokat, amelyekben a csoportjával a napi aktuális sajtó általuk kiválasztott cikkeit dolgozzák fel. Ezután a műsorvezető áttért az „átvilágítás”¹²¹ műsorszámra. (Videó elérhető a lábjegyzetben.) Innen a történet szövegét az alábbiakban szó szerint idézem, kiegészítve a cselekmény leírásával:

Kistamás László (K. L.): *Na most az az igazság, hogy azért nagyon keményen sarokba vagyunk szorítva, és ennyi közönség sajnos nem jöhet el legközelebb a Vákuum Tv adására. Teljesen egyetértünk ezzel az akarral, úgyhogy meg kell szűrniük a nézőket, és ennek megfelelően, hát, kidolgoztunk egy olyan technikát, amivel csak az igazán egyértelmű, nyílt, őszinte embereket látjuk csak szívesen itt, a nézők soraiban, úgyhogy sajnálatos módon el kell kezdenem és egyfajta közönségátvilágítást kell végrehajtanom, és hát ne haragudjál ugye, hogy rögtön itt nálad kezdem, mutatkozz be addig is a nézőknek!* – szólította fel a konferanszié a hozzá közel ülő nézőt.

¹²¹ Átvilágítás műsorszám (videó): <https://youtu.be/04HM7OgOCck> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

Néző 1.: *Horn Pál vagyok – válaszolta a néző, a közönség pedig nevetésben tört ki, hiszen az átvilágítás kapcsán egy nagyon erős koincidenciának voltak szemtanúi, amiben az átvilágításra random kiválasztott néző vezetőkéneve egyezett az aktuális magyar miniszterelnök, Horn Gyula nevével, aki az átvilágítási törvény kapcsán érintve volt az aktuális sajtóban, különböző MSZMP-s pártállami tevékenységei miatt.*

K. L.: *Horn Pál? Örülök, hogy... Örülök, hogy...*

Horn Pál valamit válaszol, amit nem hallani, mert a mikrofon távolabb esett tőle, a műsorvezető a nem hallott válaszára reagálva folytatja:

K. L.: *Megfigyelő. Öö... Hát öö... Arra kérnélek, most ezt ne vedd személyes sértésnek, hogy rögtön veled kezdem, egyszerűen te voltál itt legelőször, hát így haladunk szépen sorban, ábécésorrend szerint nem tudunk, hanem így az első sorokból begyűjtjük az embereket. És hát arra kérnélek, hogy ezen az egyszerű átvilágítási procedúrán essünk túl, hogy a többiek is sorra kerülhessenek, mert megy az idő. Akkor, Pali, légy szíves, gyere velem a Vákuum Tv-be.*

A néző a műsorvezető kíséretében elindul a Vákuum Tv belseje felé, miközben a konferanszié folytatja a szövegét.

K. L.: *Bemutatnám neked ezt a nagyon egyszerű kis készüléket. Hogyha oda felállsz arra az apró kis dobogóra, nem, ide, nyugodtan álljál föl. Tehát Horn Pál átvilágítási kísérlete következik. A Vákuum Tv munkatársai kidolgoztak egy ilyen átvilágítóberendezést. Azt szeretném tőled kérni... Tehát remélem, hogy a nevedet azt teljesen őszintén és nyíltan mondtad meg, nem vezettél minket félre, Horn Pál vagy.*

Néző 1.: *Horn Pál.*

K. L.: *Horn Pál. Öö...*

A közönség nevet.

K. L.: *Na most azt szeretném még tőled kérdezni, hogy ilyen rövid egyszerű adatokat, hogy az anyukádat hogy hívják?*

Néző 1.: *(...) Mária.*

K. L.: *(...) Mária, köszi szépen, akkor a következő kérdésem az az, hogy a nemedről kéne nyilatkozni, egy ilyen szexvizsgáról van szó.*

Néző 1.: *Egyszerű a dolog... Látszik... Itt a...*

A néző az ágyéka fölött túltömve duzzadó hastáskájára mutatott, ami annyira nagy volt, hogy kitakarta a sliccét is.

K. L.: *Hát ezt... Vagy nagyképűségnek lehet értelmezni, vagy félrevezetésnek, és terhes anyának tudlak még tekinteni.*

A közönség nevet.

Néző 1.: *Hát a Vákuum Tv-ben alakult ki, ez egy...*

K. L.: *Egyébként mi ez? Egy Vákuum...*

Néző 1.: *Vákuum-kezdemény.*

K. L.: *Vákuum-kitüremkedés.*

Néző 1.: *Kitüremkedés. Tehát ha kimegyek pl. a Vákuum Tv-ből, akkor ez visszánő, tehát ezért ilyen extra, ezért van így külön.*

K. L.: *Értem. Na most meg tudnád tenni, hogy ezt most hátrarakod? Az úgy forog például az öveden? Vagy az úgy fixen ott van?*

A néző hátrafordítja az övtáskáját annak övével együtt a derekán, ami így az ágyékáról hátrakerül az ülepéhez.

K. L.: *Igen. Tehát amikor kimész a Vákuum Tv-ből, akkor így nézel ki amúgy is?*

Néző 1.: *Nem, nem, akkor hátulról is visszánő ez az egész, tehát...*

K. L.: *Ja értem, akkor hátul sincsen?*

Néző 1.: *A Vákuum Tv-ben akkor ez...*

A néző megfordul 180 fokkal a tengelyén, így háttal kerül a publikumnak, hogy bemutassa a már ülepén csüngő hastáskát teljes valójában.

K. L.: *Jó, hát ne disznólkodjál ennyire, szóval a nézőket egyfajta... Vigyázz, vigyázz.*

Eközben a néző visszafordul, elveszti egy kicsit az egyensúlyát az átvilágításhoz használt alacsony kis dobogón. Valamit mond, miközben ismét stabilizálja magát a dobogón. Válaszát nem halljuk, mert a mikrofon távolabb esik tőle, a műsorvezető folytatja:

K. L.: *Nem, semmi probléma nincs, az átvilágítás még nem kezdődött el. Tehát akkor még egyszer egyértelműen, a nemed?*

Néző 1.: *Tehát fiú, férfi... Vagy... Férfi.*

K. L.: *Férfi. Jó. Hát akkor nem tudom, kell e még egyéb adat? Én azt gondolom, hogy nézzük át öö... Esetleg arra...*

Ekkor még egy rövid technikai igazításra bejön az egyik csoporttag, Till Attila, hogy az utolsó simításokat elvégezze a tv-készüléken, ami valószínűleg ezen a ponton a tervekkel ellentétben nem kapott videójelet, mert a monitoron fény látszott ugyan, de az nem mutatott képet. Odaguggol mellé, és hátul a kábelbemeneteket ellenőrzi.

Az ilyen, műsor alatt történő szerelések, igazítások előfordultak néha annak ellenére, hogy próbálta ezeket elkerülni a csoport, de ilyenkor a konferanszié ezeket a helyzeteket is a szövegével ügyesen a műsor részévé tette. Ezért a videóbemenetekkel babráló Till Attilát úgy konferálta föl, hogy:

K. L.: *Íó. Bemutatnám a segédemet. Igen, köszönöm szépen, Öö... Hát akkor megkezdhetjük, Attila, azt hiszem, az átvilágítást, minden rendben van.*

Tilla közben a színpadra fekszik, hogy előlről ellenőrizze a monitor képét, hogy sikerült-e videójelet bevinnie a kábel megigazításával.

K. L.: *Ne, így kitakarod a nézőket – mondja Tillának, aki ezután elhagyja a színpadot, mert a monitort valószínűleg sikerült megszerelnie.*

K. L.: *Öö... Tessék?*

Néző 1.: *Kontroll nincsen, kontroll?*

K. L.: *Hát a nézőink a kontroll. Köszönöm szépen, a teremvilágítást akkor le lehet venni.*

Láthatólag megérkezett közben a videójel is az átvilágításhoz előkészített monitorba a színpadon. Az átvilágításra váró néző közben kiszólt a tülképernyőn keresztül a közönségnek:

Néző 1.: *Mondjátok, hogy mi van!*

K. L.: *Tehát Horn Pál átvilágítása következik, itt a Vákuum Tv-ben, arra vagyunk kíváncsiak, hogy érdemes-e ő arra továbbra is, hogy a Vákuum Tv nézője legyen. Azt állította, hogy ő férfi.*

32. fotó: Átvilágítás „közönségjáték”, első néző. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

Ekkor a monitoron, ami a néző lába előtt állt a színpadon, és a közönség felé nézett, megjelent két meztelen lábfej. A közönség meglepetten felnevetett, mert a publikum soraiból ez úgy nézett ki, mintha a monitor mögött cipőben álló ember lábai vagy legalábbis pont akkora meztelen lábak lennének láthatók a monitoron. Ez összképé-

ben azt a hatás keltette, mintha a monitor képes lenne a mögötte álló személy lábát meztelen valójában megmutatni, mintegy „átvilágítva” őt. Röviddel ezután a monitor lassan elkezdett felemelkedni a mögötte álló néző teste előtt úgy, hogy a monitoron látható kép mindeközben úgy tűnt, követi a mögötte álló személy testrészeinek bemutatását. Tehát amikor a monitor a sípcsontjához, majd a térdéhez ért az „átvilágított” nézőnek, a képernyőjén pont olyan testrészek voltak meztelenül láthatók. A publikum számára ez a látvány úgy hatott képileg, mintha egy olyan speciális, mozgatható röntgenképet látna, ami nem a csontokig lát az izmokon keresztül, hanem az átvilágított személy ruháján keresztül nézve meztelenül lenne képes láttatni őt.

Az átvilágított személy, mivel a monitor mögött állt, nem láthatta a monitor képét, amin a közönség hangosan hahotázott, ezért a kíváncsiságtól hajtva, amikor a monitor a térde magasságban emelkedett, fél lábbal röviden kilépett a levegőben lógó képernyő mögül, hogy egy pillantást vethessen rá, és így végre láthassa, min mulat a közönség. A műsorvezető megkérte, hogy lépjen vissza az átvilágító pozícióba. Ennek a rövid kilépésnek az alkalmával a közönség számára látszott, amit addig is sejtett, hogy az átvilágítóberendezés valójában nem a mögötte álló ember mozdulatait követi, hiszen a kilépő néző lábmozdulatát nem követte a monitoron látható láb mozgása.

Horn Pál hamar visszaállt, és lábai így újra szinkronba kerültek a monitoron látható lábakkal. Az átvilágított személy ágyékához érve a monitoron egy fanszörzetet láthattunk szemből, zárt lábakkal, ami így egy női ágyéknak tűnt.

K. L.: *Egy pillanat... Férfi? Biztos vagy benne? A személyi számod eggyel kezdődik, vagy kettővel?*

Néző 1.: *Most éppen a lényegnél... Most éppen azt látja a közönség, hogy... Mit lát a közönség?*

K. L.: *Hát most megyünk följebb, én nem akarom kommentálni, ez nem egy ilyen szubjektív dolog. Igen...*

Közben a monitor és a rajta látható kép elérte, majd megállt a néző mellmagasságában, ahol egy férfimellkas volt látható, két férfimellbimbóval.

K. L.: *Igen, hát végül is, hát tulajdonképpen igen, szóval férfiról van szó. Horn Pál... Menjünk egy kicsit vissza, mert lehet, hogy rossz volt a kép, mert nem tudom pontosan, hogy... – mondta a műsorvezető, és ekkor elindult vissza lefelé az ágyék irányába a monitor, ami látszólag továbbra is szinkronban mutatta a mögötte álló férfi meztelen testét. (Eddig képi vágás még nem történt a monitoron látható anyagban, az látszólag folyamatosan követte az „átvilágított” személy testrészeit.) A köldök területén járt a kép.*

K. L.: *Még egy kicsit lejjebb menjünk, ő azt állítja, hogy férfi. Na most, hogyha ez nem állt szinkronban azzal...*

Ebben a pillanatban a monitor képe ismét elérte az ágyék területét, ahol ekkor már egy pénisz volt látható nyugalmi állapotban. A közönség sikítással kevert röhögésben tört ki.

K. L.: *Ja, rendben van! Rendben van! Kérem szépen, rendben van, fantasztikus. Szóval Horn Pál férfi. Jöhet legközelebb is. Gratulálok!*

Közben tovább süllyedt a monitor, és a térdek magasságától kezdődően nem kettő, hanem három láb látszott a monitoron. A közönség tovább tombolt.

K. L.: *De ne haragudj, ez itt micsoda? Bocs.*

Leért a monitor a lábfejekhez közben, folyamatosan három lábszár, majd ezek folytatásában három lábfej volt látható.

K. L.: *Bocsáss meg! Bocs, ne haragudj hány lábad van neked?! Ezt áruld már el a nézőknek is.*

A sikító nézők folyamatos hangos kiabáló röhögése közben a monitoron látható három lábfej finoman mozogni kezdett. Ekkor az átvilágított néző a kíváncsiságtól vezérelve újra kilépett egy pillanatra a monitor mögül az egyik lábával, hogy ránézzen a monitorra, de gyorsan visszalépett.

K. L.: *Egyszerűen én ezt nem értem. Szóval valami turpisság azért csak van a dologban. Ne haragudj, de én itt most három lábat látok az átvilágításnál, de ezzel hogy táncolsz? Tudsz táncolni három lábbal?*

Ekkor már a képen látható három láb komolyabb mozgásba kezdett, és mindhárom külön ritmusra táncolt, közben a képmezőben maradva.

Néző 1.: *Nagyszerűen. Úgyhogy az egyik az középben, a másik kettőn pörgök, de ez is csak a Vákuum Tv-ben lehet.*

Ekkor már dinamikusabban táncolt a három lábfej a monitoron, az átvilágított néző lábai és teste pedig eközben nyugalmi helyzetben voltak, nem mozogtak. Ez a nem először jelentkező pillanatnyi aszinkronitás a tv képe és az „átvilágított” személy mozdulatai között első ránézésre leleplezően hatott, de olyan olvasata is lehetett a publikum számára, hogy a berendezés képes olyan látens dolgokat és képességeket is megmutatni az átvilágított személyről, melyek szabad szemmel nem érzékelhetők. Tehát az a szándékos és eltervezett „hiba” a produkcióban, hogy a monitor képe és a mögötte lévő valóság képe tartalmilag eltérjen egymástól, nem probléma volt, sőt, ez az önleleplező aktus újabb jelentésrétegeket implikálhatott a publikum számára. A színpadkép és a műsorvezető szövege segítségével létrejövő rekontextualizálástól

a közönség egyszerre látta a színpadi kellékként használt tv-készülék eredeti jelentését és az új kontextusát. A vásári helyzet automatikusan vicces szituációt teremtett, amit megfűszerezett az is, hogy az átvilágított személy azt nem látta, min nevet a közönség. A táncoló három láb alkalmazása a monitoron a jelenet tudatos, tervezett fokozása volt, amire az átvilágított szereplő rövid kilépései a monitor mögül spontán erősítettek rá. Ez a fajta spontán történés az élő produkció sajátja és egyik nagy erőssége is egyben. Ennek előnyeit azonban csak egy igazán jó konferanszié segítségével lehetséges kiaknázni.

K. L.: *Na jól van, látom azért, hogy tisztában vagy azzal, hogy te tulajdonképpen milyen is vagy.*

Ezen a ponton a monitor képe lassan elsötétült, ami jelezte a közönség felé az első átvilágítás végét.

K. L.: *Nagyon szépen köszönjük, az első átvilágítás, azt hiszem, hogy sikeres volt. Horn Pált legközelebb is szívesen látjuk itt a Vákuum Tv-ben.*

Ujjongás, fütty és taps közepette a kiválasztott néző és a műsorvezető lejöttek a színpadról. A néző visszaült a helyére, a műsorvezető ismét a közönség soraiban állt, és így folytatta:

K. L.: *Egy picit próbált torzítani, de hát azért olyan komoly problémáról nem volt szó. Na most! Nézzük. Hogyha az előbb egy fiú volt, akkor folytassuk szerintem egy lánnyal. Kérlek, mutatkozz be! Egymásra mutattok, úgyhogy sajnos ketten egyszerre nem lehet, vagy te, vagy ő. Te kit ajánlsz?*

Néző 2.: *Edinát.*

K. L.: *Edinát. Akkor Edina, Ha lennél olyan kedves... Csak haladjunk, mert iszonyú sok ember van, és sosem érünk a végére. Edina átvilágítása következik, kérlek, fáradj ide a vizsgálókészülék mögé.*

Közben a műsorvezető és a kiválasztott néző felmentek a színpadra. A néző már magától felállt a kis dobogóra az átvilágítóberendezés mögé az előbb látott átvilágításhoz hasonlóan.

K. L.: *Egy nagyon egyszerű procedura. Edina, kérlek szépen, hogy mutatkozz be a Vákuum Tv teljes nyilvánosság előtt, ugyanis ez nem titkolt szándékunk, hogy minden ilyen átvilágítás a nyilvánosság teljes kizárhatatlansága előtt zajlik.*

Néző 3.: *Edina.*

K. L.: *Edina. Vezetékneved nincs.*

Néző 3.: *De van.*

K. L.: *Rendben van, az elég. Nem kell elárulni. Akkor még annyit kérdeznék, hogy mi a nemed?*

Néző 3.: *Nulla kettes.*

K. L.: *Nulla kettes. Hölgyeim és uraim...*

A közönség nevet.

K. L.: *Én nem akarok befolyásolni senkit, Vannak olyan telekommunikációs eszközök, amik a közönséget befolyásolni akarják, és esetleg kommentárt fűznének a nulla kettes variációhoz, én ehhez nem fűzök hozzá kommentárt. Az átvilágító készülék majd beszél magáért. Kérjük, hogy indítsuk el ezt a készüléket... Akkor Edina, nulla kettes, tehát, ő, mindjárt megjön a kép... Azt hiszem*

Ekkor valamiért nem indult el az átvilágító monitoron a megfelelő kép, ezért a műsorvezető megütögette a televízió tetejét, a „jó, hagyományos régi házi módszer szerint”, hátha ettől megjön rajta a kép. Majd hozzáfűzte:

K. L.: *Hát azért ez egy kísérleti példány, valami kép majd biztos lesz rajta előbb-utóbb... Lehet, hogy nem tudom... Nem tudom, milyen cipőben vagy, lehet, hogy nem engedi át a, ezeket a...*

Közben megjött a kép a monitoron, amin két meztelen lábfejet láttunk ismét.

K. L.: *Ja, jó látszik már, megvan, jó. Köszönöm szépen. A lábaid, azok hát elég nulla kettesek, igen, haladjunk följebb.*

33. fotó: Átvilágítás „közönségjáték”, második néző. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

A monitor közben elindult lassan fölfelé a térdek irányában, ahol a térdek alatt egy lecsúszott fehér pamutbugyi volt látható. Az átvilágított női néző a valóságban egy

fekete egyberuhában volt, aminek hosszú szoknyarésze volt, ezért tényleg úgy tűnhetett, mintha a készülék átlátott volna a fekete hosszú szoknyán, és az az alatti, szabad szemmel nem látható területről tudna képet adni.

K. L.: *Na most az a baj, hogy a szoknyád alatt lecsúszott egy kicsit a bugyid, azt majd húzd vissza. Ez... Ez egy kicsit így kínos. Öö...*

Nevetés, sikítás hallatszott a közönség soraiban. A monitor közben haladt feljebb, majd az ágyék magasságában lassított, és megállt. Egy hatalmas fehér, egész a mellekig felhúzott pamutbugyi volt látható a képen, ami alatt egy férfi nemi szerv domborodott. A közönség nevetett, és sikított.

K. L.: *Hát elég nulla kettes dolgokról van itt szó.*

Ekkor a műsorvezető mintha a műsor hevében helyzetet akarna változtatni, hogy jobban lássa az átvilágítóberendezés képet, a monitor jobb oldaláról átállt annak bal oldalára, miközben röviden téblábolt félúton a monitor képe előtt. Valójában azért, hogy testével egy pillanatra kitakarja a monitor képét, hogy a nézők így ne lássák a képi vágást, amit a készítők az anyagban ezen a ponton végeztek. Ez volt az első előforduló vágás az eddig látott átvilágításban használt anyagokban, addig mind egy snittben működtek. A monitor másik oldalára érve a műsorvezető folytatta a szövegét. Közben a monitor feljebb halad a mellek térségébe, ahol az előbb az ágyéknál látható pamutbugyi a meztelen mellek alatt ér véget. A mellek helyén viszont felismerhetően egy férfifenek két fele, valamint az látszott, hogy barna temperával mellbimbókat rajzoltak az alkotók a fenékpofák közepére, amik így még inkább stilizált, meztelen női mellek képét mutatták a monitoron. A közönség folyamatosan nevetett és sikoltozott. Az átvilágított női néző játékosan egy pillanatra hátulról a képernyő elé emelte két tenyerét, mintha szégyenében próbálná eltakarni meztelen kebleit, ez a spontán nézői gesztus még valóságosabbá tette és igazolta egy pillanatra a monitor képének jelentését.

K. L.: *Igen... Egyszerűen fantasztikus. Szóval ez a nulla kettes nemi kódszám. Nagyon szépen köszönjük, Edina. Téged is máskor is szívesen látunk, főleg így, így nagyon szívesen látunk itt a Vákuum Tv-ben.*

Közben rámutat a műsorvezető a férfiülepeket mutató képre. Ekkor a monitoron látható férfifenekek picit balra-jobbra mozogtak, amitől ringásba kerültek egy ringó női mellhez hasonlóan.

K. L.: *Egy kicsit úgy mozgasd meg magad, hogy lássa a néző...*

Az átvilágított női néző ekkor finoman megmozgatta felsőtestét a műsorvezető kérésére, de addigra a monitoron látható „mellek” már pont nem ringtak tovább, majd röviddel ezután elsötétült az átvilágítómonitor képe. Az átvilágított néző mell-

mozgató gesztusa így már csak utólag utánozta a monitor képét, mintegy utólag hitelesíteni próbálva azt.

Az átvilágított néző ezután kilépett a monitor mögül, és visszaindult a helyére, ahova a műsorvezető kikísérte a Vákuum Tv-ből, közben a mikrofonnal a kezében folyamatosan narrálta a történeteket.

K. L.: *Jó, köszönjük szépen! Gratulálok, és hát legközelebb is hétfőn várunk. Egy őszinte, nyílt emberrel volt dolgunk, és kizárólag ilyenekre van szükség itt a Vákuum Tv-ben.*

Közben a műsorvezető odalépett a közönség soraiban Vető János¹²² képzőművészhez. (Videó elérhető a lábjegyzetben.)

K. L.: *Hát ne haragudj, kedves János, de sajnós rád is sor kerül. Szóval haladnunk kell. Arra kérek, hogy mutatkozz be a nézőknek, mert nem biztos, hogy mindenki ismer.*

Vető János (V. J.): *Biztos.*

K. L.: *Biztos nem, ugyanis Vető János egy nagyon régi barátom, aki most Koppenhágából látogatott ide.*

Közben Vető János a műsorvezető kíséretében felment a színpadra a Vákuum Tv készülékébe, és elfoglalta a helyét az azóta ismét a földön – lábmagasságban álló – átvilágítóberendezés mögött.

K. L.: *Hát sajnós veled is meg kell tennem ezt a procedúrát. Ebből is láthatjátok, hogy nincs kivétel. Hát arra kérek, János, hogy essünk túl ezen. Nekem is egy kicsit kínos, de remélem, hogy nincs semmi probléma!*

Vető János az italát és a cigarettásdobozát ráhelyezte a lábánál előtte álló monitor tetejére, és beállt mögé az átvilágításra felkészülni. A műsorvezető a kötelek segítségével beállította a közben a padlóról kicsit felemelkedett monitort, hogy az pont az amögött álló Vető János lábai előtt helyezkedjen el.

K. L.: *Tehát akkor azt tudjuk, hogy Vető Jánosról van szó. Híres művész, Koppenhágában él.*

V. J.: *Glóbuszlakó.*

K. L.: *Glóbuszlakó. Na most én azt szeretném kérdezni, hogy most hagyjuk ezeket a nemi problémákat. Inkább arra kérdeznék rá, hogy a lelkedben, a lelked mélyén... Öö... mi van?*

Vető János a kérdés közben benyúlt az inge alá, ahol rámutatott a szívére.

V. J.: *Itt gondolod?*

¹²² Vető János átvilágítása a Vákuum Tv-ben (videó): <https://youtu.be/js128e-29Uo> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

Közben a műsorvezető, hogy időt nyerjen, vagy véletlenül félreértve Vető gesztusát, megérintette Vető János napszemüvegét, ami Vető szívéből nem volt messze, azt a felül kigombolt nyári ing felső gombjára függesztve hordta.

K. L.: *Hát nem, szóval nem ilyen felszínes dolgokban gondolkodunk mi, ne haragudj.*

V. J.: *Megmutatja, mi van neked?*

K. L.: *Hát elképzelted.*

V. J.: *Ragyogó, én is meg szeretném nézni.*

K. L.: *Na most ez lehetetlen, sajnós.*

V. J.: *Ön-lélekcsekk.*

Vető lehajolt, és a monitor fölött áthajolva megnézte, hogy mit mutat a kép, amin még nem volt semmi látható.

V. J.: *Így képzeltem.*

K. L.: *Így képzelted? Na most még nem kezdtük el.*

Közben Vető egy kicsit megbillent az alátétén, amin a tv mögött álltak az átvilágított személyek, majd gyorsan visszaállt eredeti pozíciójába a monitor mögé.

K. L.: *Vigyázz, nagyon óvatosan, ez egy veszélyes készülék... Na most... Tehát most arra vagyok kíváncsi, hogy jöhetsz-e legközelebb vagy nem, tehát nyíltan és egyértelműen meg kell mondanod.*

K. L. nevet.

K. L.: *Hogy mi van legbelül.*

V. J.: *Még el sem mentem, úgyszólván legbelül sincs semmi.*

K. L.: *Nézzük meg, hogy valóban nincs-e semmi! Kérem a készüléket beindítani!*

A kép nem indul be a monitoron, ezért Kistamás László egy határozott mozdulattal rácsap a tetejére, hogy ezzel megjavítsa.

K. L.: *Elképesztő, hogy szarok ezek... Na... Jó, igen.*

Ebben a pillanatban a monitoron megjelenik a kép, amin nem látszik semmilyen testrésze az átvilágított Vetőnek a korábbi átvilágításokhoz hasonlóan, hanem a *Tilos az Á* monitor mögött látható fala látszik. A monitor tehát nem mutatja a mögötte álló átvilágított figurát, ezért úgy tűnik, mintha átlátnánk Vető Jánoson. A monitor lassan a levegőbe emelkedik, folyamatosan mutatva a mögötte lévő falat emelkedés közben. Az átvilágított személy továbbra sem látszik a képen. A közönség nevet.

K. L.: *Hát igen, a mögöttes lévő falat lehet látni, az kétségtelen... Teljesen... Igen, a mögöttes lévő fal van.*

Közben a most már asztalmagasságig felemelkedett monitor tetejére Vető János rátette a poharát, ami korábban a kezében volt, és felvette az addig ott heverő cigarett-

táját, hogy rágyújtson. Láthatóan Vető, a gyakorlott művész és performer rutinosan és szinte azonnal belakta a színpadot.

K. L.: *Abszolút nem látunk semmit. Semmit.*

Vető rágyújtott a cigarettára.

K. L.: *Menjünk egy kicsit lefelé, szép óvatosan, lassan, igen.*

A monitor süllyedni kezdett, annak képén továbbra is a színpad hátsó fala volt látható süllyedő kameramozgásban, úgy tűnt, mintha a monitor mozgás közben a hátsó falat mutatná élőben. Testrészeknek nyoma sem volt a képen.

K. L.: *Igen, semmi, az égvilágon semmi, csak a falat látjuk, öö, hát, Jánoskám, én egyszerűen nem csalódtam benned. Nagyon örülünk.*

Közben a monitor elérte ismét a padlót, és kialudt a fénye. A műsorvezető és az átvilágított kezét fogtak egymással.

K. L.: *Tényleg semmi. Gratulálok. Köszönöm szépen! Vető János!*

A mai adásunkban nem folytatjuk ezt a... Mert úgy érzem, hogy nagyon hosszúra nyúlna, és gondolom, te is egyetértesz vele, hogy inkább beszéljünk egy kicsit, ha már itt vagy. Arra lennék kíváncsi, hogy...

Közben Vető János kijött az átvilágítómonitor mögül, és a tüllképernyőhöz lépett, ahol a poharát belülről nekiértette a tüllképernyőnek, így, mintegy szimbolikusan koccintva a közönséggel.

V. J.: *Egészségetekre!* – mondta közben. Ezt a mondatát viszont nem lehet hallani a mikrofon távolsága miatt. Az, hogy mit mondott, Kistamás László válaszából derült ki.

K. L.: *Egészségetekre, azt akartad mondani. Adok egy mikrofont, jó, hogy tudjál beszélni, mert látom, hogy egyszerűen teljesen le vagy bénítva.*

Kistamás László arra célzott, hogy mikrofon hiányában nem tud a vendége azonnal reagálni a kérdéseire, és egy saját mikrofonnal kellemesebben érezné majd magát. Közben Vető vissza akarta tenni az átvilágítómonitorra a kezében lévő italt és cigarettásdobozt, de a műsorvezető megkérte, hogy inkább a földre tegye, a Vákuum Tv keretéhez.

K. L.: *Odaadom ezt a mikrofont, és mondjuk, ameddig én elmegyek a másik mikrofonért, addig mondd el, hogy...*

V. J.: *Gyorsan beszéljek a közönséghez?*

K. L.: *Gyorsan beszélj a közönséghez, így van.*

Közben megérkezett a másik mikrofon is, amiért a Vákuum Tv széléhez lépett Kistamás László. Vető folytatta:

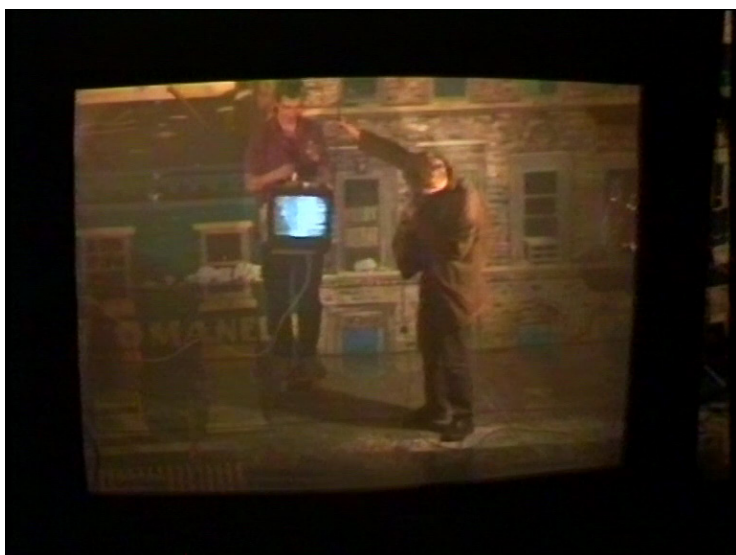
V J: *Olyan gyorsan fogok beszélni a kedves kis közönséghez, hogy nem fogja hallani.*

Vető némán tátogott, a hangját nem lehetett hallani, de látszólag beszélt. Közben Kistamás László visszalépett Vető mellé, és hallgatta a néma tátogást, majd egy idő után megszólalt.

K. L.: *Nagyon jó. Hát, kérem szépen, Vető János... Ugye hát, embert a barátjáról...*

Vetővel ezután még kb. 8-10 percen keresztül szellemes, szabadelvű beszélgetést folytattak a színpadon, ami így fluens módon folyt át a „közönségjáték” műsorszámából a „műsorvendég” interjú műsorszámába. Most itt nem írom le pontosan ennek a menetét, mert ez már egy új műsorszámhoz tartozik, csak vázlatosan pontokba szedve írom le, hogy nagyjából mi történt a beszélgetés során: Kistamás László átadta Vetőnek Kozma György¹²³ egy Vetőnek küldött saját könyvét, aminek címe: Kozmosz-tévé 89/90. Ebből Vető, egy tetszőlegesen oldalon felcsapva a könyvet, felolvasott egy Czeizel-idézetet, majd lement a nézők közé röviden, ahol megkérdezte az ott ülő nézőt a könyvvel kapcsolatban, és visszament a színpadra. Meghallgatták még Vető János új zenéit is, amiről közben mesélt, majd egy ponton megkérdezte Kistamás Lászlót, te, miért hívtál ide? Majd kiderült, hogy a meghívás apropója az volt, hogy Vetőnek négy kiállítása is volt ebben az időben Budapesten.

34. fotó: Átvilágítás „közönségjáték” és interjú Vető Jánossal. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

¹²³ Kozma Györgyről: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Kozma_Gy%C3%B6rgy_\(%C3%ADr%C3%B3\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Kozma_Gy%C3%B6rgy_(%C3%ADr%C3%B3))
Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

HOLDRA SZÁLLÁS

(Adásidőpont:1995. február 20., hétfő)

A csoport nem csak nyári, hanem téli szüneteket is beiktatott, hogy a nagyon intenzív hétről hétre folyó munkát kipihenjék a tagok, és inspirálódva térjenek vissza a következő fellépési periódusra. Tehát tekinthető úgy, hogy a Vákuum Tv műsorfolyama tavaszi és őszi évadokra tagolódott. A nyári és téli szünetekben is sok időt töltöttek együtt a tagok, ilyenkor szabadabban tudtak ötletelni, nem lebegett fejük felett a hétfőről hétfőre történő adás létrehozásának nyomása. Alkalomszerűen az is előfordult, hogy előre forgattak, ezért az őszi periódusra rengeteg új ötlettel tértek vissza. Az „átvilágítás” műsorszám volt az első, amiben a csoport egy tv-készüléket művésziileg kisajátított, és azt saját médiakritikus céljainak szolgálatába állította. Ezáltal a televízió médiumára, szó szerint és tárgy szerint is annak saját eszközével gyakoroltak művészi kritikát. Megjelent tehát a kellékek között a valós, működő tv-monitor mint eszköz egy olyan színpadon, aminek keretét egy szimbolikus tv-monitor képe adta.

Az új eszközhasználathoz többek között olyan műsorszámok köthetők ezután, mint például a „Holdra szállás”¹²⁴, a „Bolhacirkusz”¹²⁵ vagy a „Fakír”¹²⁶. (Videók elérhetők a lábjegyzetben.)

35. fotó: „Holdra szállás” műsorszám. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

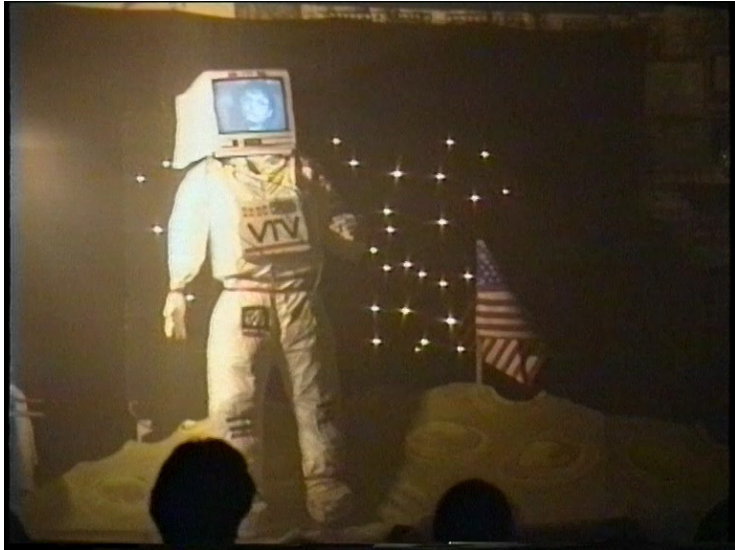

A

¹²⁴ Holdra szállás műsorszám (videó): <https://youtu.be/U5-PA5kFaA> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

¹²⁵ Bolhacirkusz műsorszám (videó): <https://youtu.be/xgKz52BNEqc> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

¹²⁶ Fakír műsorszám (videó): <https://youtu.be/fQb2qH7Og7g> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

B

36. fotó: „Bolhacirkusz” műsorszám. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

A

B

Az őszi időszak indulására készült el a tréger is, a csoport tehát kezdte belakni a *Tilos az Á* tereit, a raktáron és a pulton kívül gyakorlatilag minden helyiséget alkalomszerűen bevont a műsorba. Ennek része volt az is, ahogy a színpad fölött lógó mennyezeti ventilátort úgy alakítottuk át egy „Vákuum-műholddá”, hogy pörgés közben az eredeti légmozgató funkcióját is teljesítette, miközben egy űrben keringő műholdra emlékeztetett, amit a „VTV”, azaz a Vákuum Tv logója díszített. A konferanszié erre hivatkozva kezdett neki olyan műsorszámoknak, amikhez modernebb távközlési vagy egyéb – a kort meghaladó, még nem létező – csúcsmódszerekre volt szükség az adások során. Ilyen volt a „Holdra szállás” műsorszám is, ami szintén „közönségjáték” volt. Ennek során a kiválasztott nézőt egy, a színpad mellett előkészített fotelbe ültették, ahonnan ő láthatta a Vákuum Tv-ben zajló eseményeket, és a közönség többi tagjával is láthatták egymást. Ebben a műsorszámban a készítő megvilágították a nézőt egy külön fényforrással, az arcáról pedig egy kamera élő jelet küldött a színpadon előkészített monitorba. A színpad ekkor még sötét volt. A konferanszié elmondta, hogy a Vákuum Tv munkatársai kidolgoztak egy olyan eljárást, hogy bárkit, aki ebben a székben ül és meg van ezzel a fényrel világítva, atomjaira bontva, sőt szubatomi részecskékre bontva el tudják küldeni, közvetíteni egy egészen másik helyszínre, és most őt a holdra fogják közvetíteni, úgy, ahogy van. Ezért a kiválasztott Andrea, annak ellenére, hogy továbbra is itt lesz a publikum körében, meg fog jelenni a holdon. Ahhoz, hogy ezt láthassuk, néhány kamerát elhelyeztek a holdon, és az űrszonda segítségével a képeket ide sugározzák a Vákuum Tv-be. Közben az elhangzottakat alátámasztandó a Vákuum Tv kerete fölött látható volt a folyamatosan forgó, űrszondává átalakított

mennyezeti ventilátor. Ekkor felhúzták a színpadfényt, és megjelent a Vákuum Tv-ben egy kartonokra festett, stilizált holdbéli táj fekete, csillagos háttér előtt, amit a tréger segítségével belógatott fekete molinó biztosított karácsonyfa-égősorral megtűzdelve. A színpad közepén a stilizált holdbéli tájon egy életnagyságú fehér szkafanderes asztronauta-bábu állt. Űrsisakja helyére egy tv-monitor volt preparálva, ami a kiválasztott néző arcát mutatta élőben. A kiválasztott néző ezáltal főszereplője lett a Vákuum Tv műsorának a színpadon anélkül, hogy a színpadon lett volna. A holdba szűrva még látszott egy amerikai zászló is a díszletben. A konferanszié, amellettt hogy folyamatosan kommentálta az eseményeket, szóval tartotta a kiválasztott nézőt is, aki ebben a helyzetben az űrsisakként funkcionáló tv-monitorból, a holdon állva válaszolt a konferanszié kérdéseire, beszámolva a holdi lét részleteiről, ezzel is igazolva a Vákuum Tv csúcstechnológiájának címkézett óriás bábjátékot. A színpadon lévő űrhajósfigura lebegését úgy szimulálták az alkotók, hogy két fekete ruhába öltözött Vákuum Tv-tag (Forgács Kristóf és Garas Dániel) – akiknek az arcát is fekete anyag fedte azért, hogy amennyire megoldható, belesimuljanak a fekete háttérbe – finoman lebegtette a monitort a ráerősített kitömött szkafanderrel a levegőben. Az űrhajósfigura lebegése így az űrben történő mozgást szimulálta a nézők számára.

Egy ponton Kistamás László azt mondta, hogy igazából azért küldték a kiválasztott nézőt a holdra, mert eddig egyetlen amerikai zászlót sikerült egy idióta amerikainak letűzni ott, és most ennek legyen vége, ezért arra kéri a nézőt, hogy az amerikai zászlót tépje ki a helyéről, dobja el, és tűzze ki a magával vitt VTV-logóval díszített Vákuum Tv-zászlót. Közben a szkafander kézrészre időnként gesztusokkal követte a néző mondatait. Amikor például röviden eltűnt a monitor képe, akkor kicsit megütögette az űrsisakot, amikor pedig a Vákuum Tv-zászló kitűzésére a feladatot megkapta a néző, a szkafanderkéz felemelt mutatóujjal jelezte, hogy tetszik neki a feladat. Az űrhajós kezét a monitort tartó Vákuum-tagok mozgatták úgy, hogy az űrhajósfigura egyik kezének kesztyűjében benne volt az egyik hátul álló tag keze, amit így tetszés szerint tudott mozgatni, és reagált a történésekre és mondatokra úgy, mintha azokat az űrruha viselője reagálná le. Az összkép így egy jól kivitelezett óriás bábszínház benyomását erősítette. A kiválasztott néző végül teljesítette a rábízott feladatot, kitépte az amerikai zászlót a talajból, behelyezte a Vákuum Tv zászlóját, közben folyamatosan párbeszédet folytatva a műsorvezetővel a holdról. Végül, amikor közölte, hogy elmenne haza, a színpadon az űrhajósfigura gyorsan kifordult a színpadról, és vége lett a közvetítésnek. Ez minden résztvevő számára a megfelelő pillanat volt, mert a tv-monitor fejmagasságban történő folyamatos lebeg-

tetése a rászerezelt szkafanderruhával emberpróbáló feladat volt a színpadon lévő tagok számára.

Ez a műsorszám is arra épült, mint az „Átvilágítás”, az alkotók tudták, hogy milyen helyzetbe, milyen narratívába helyezik a műsor kiválasztott vendégét. Míg az „Átvilágításnál” a monitoron előre rögzített képek voltak láthatók, amiket a nézőről készített élő képnek címkéztek az alkotók, addig itt, a „Holdra szállásnál” valódi élő képet mutatott a tv-monitor a néző fejével, a kívánt hatás eléréséhez. Közös az, hogy az alkotók részletesen előkészítettek vizuálisan és technikailag is egy általuk megtervezett helyzetet, amiben ők ismerték előre a történet fonalát és kimenetelét, míg a néző egy számára ismeretlen narratívában és kontextusban vett aktívan részt.

LÖVÖLDÖZŐJÁTÉK

(Adásidőpont: 1994. szeptember 12., hétfő)

Egy másik „közönségjáték”, aminek munkacíme „Lövdözőjáték” volt, a korábban a 96-os lábjegyzetben látható „Boksz-közönségjátékhoz” hasonlóan a 90-es évek elején piacra törő komputer- és videójátékok hatására készült. Ebben a játékos – a korábbi „Boksz-közönségjáték” műsorszámától eltérően – a főhős szemével láttatta az eseményeket a képernyőn úgynevezett belső nézetből¹²⁷. Tehát ebben az esetben a játékos személy nem látja az őt képviselő virtuális figurát a képernyőn, hanem egyből egy szubjektív képet lát a monitoron. Ezeket a játékokat *First-person shooter (FPS)*-nek¹²⁸ nevezik.

Ezek mintájára a csoport egy olyan műsorszámot hozott létre, amiben a néző a Vákuum Tv képernyőjére vetítve egy élő képet látott a *Tilos az Á* raktárából, ahol a történet szerint két veszélyes gengszter bujkált, akikkel meg kell küzdenie a kiválasztott nézőnek a képernyőre löve. Az erről fennmaradt adásdokumentáció sajnos a projektorvetítés dokumentálása miatt gyengébb képminőségű.¹²⁹ (Videó elérhető a lábjegyzetben.) A felvétel alapján azt tudjuk, hogy a játékos kapott egy játékpisztolyt a műsorvezetőtől, aki végig mellette volt, és segítette a játékban, kivéve, amikor a játék

¹²⁷ Belső nézet minta egy korabeli lövdözőjátékból: https://hu.wikipedia.org/wiki/First-person_shooter#/media/F%C3%A1jl:Open_Arena_0.6.0.jpg Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

¹²⁸ Az FPS-ről: https://hu.wikipedia.org/wiki/First-person_shooter Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

¹²⁹ Lövdözőjáték 01 képanyaga (videó): <https://youtu.be/QCu7ouTxrfw> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

bemutatásakor röviden átment a közönségteret két ajtóval elválasztó alkoholraktárba, ahol látható lett előben ő is a Vákuum Tv-re vetítve. Ez jelezte, hogy tényleg élő képet lát a közönség. A raktárból a műsorvezető bemutatta a két veszélyes gengsztert, Fülüg Jimmit (Till Attila) és Orrig Jacket (Garas Dániel), karakterizálva őket. Ezalatt a gengszterfigurák közel jöttek az őket mutató kamerához, hogy videójátékszerűen, karakterként bemutatkozzanak a nézőnek. Így jól látszott a gengszterfilmekre hajazó figurák kidolgozottsága, kezükben fegyver volt. A játék során olyan részletekre is figyeltek az alkotók, hogy az egyik olasz gengsztert (Garas Dániel), amikor először eltalálták, ne a testén érje lövés, hanem nagy karimás gengszterkalapja csapódott le a fejről, mintha azt találták volna el. Ha a játékost találták el, a színpadon előben megjelent röviden egy lepedőbe csavart női szellemalak (Gyalog Eszter), és közölte a játékosal, hogy eltalálták és hogy még hány élete van hátra. Összesen végül két élete volt a játékosnak, aki végül veszített. Sajnos első alkalommal a játék nem sikerült teljesen fluensen, mert a játékos nézőtéri lövései a térbeli távolság miatt nem voltak azonos időben követhetők a raktárban játszó szereplők számára, ezért menetközben a szereplői reakciók itt-ott elcsúsztak, a dramaturgia időnként kicsit szétesett, amit a műsorvezető narrációjával próbált ügyesen menteni, így azért a közönség jól szórakozott. A műsorszám végeredménye struktúrájában jól modellezte az akkor elterjedő FPS játékok világát, képfelbontásban és kameramozgásban az elérhető játékoknál sokkal modernebb formában. A csoport ezt a műsorszámot a *Tilos az Á* bezárása előtti utolsó Vákuum Tv-adás alkalmával ismét bemutatta egy retrospektív búcsúműsor keretében, ahol az előző hibákat orvosolták.¹³⁰ (Videó elérhető a lábjegyzetben.) A lövéseknek itt végig volt hangjuk, és feszesebbre vették a játékidőt is. Fontos megjegyezni, hogy egy ilyen jelenet alapos technikai próbájára nemigen volt lehetősége a csoportnak, mert se a projektort nem tudták egy-egy próbára kibérelni, se a műsor előkészítésébe nemigen fértek bele próbák a rengeteg teendő mellett. A műsorszám megismétlése ugyan ellentmondott a csoport ismétlést elutasító dogmájának, de ettől kivételes esetekben, ha tartalmilag indokolt volt, eltértek. Ilyen volt pl. egy díjátadó gála műsor, ahol a készítőik magukat díjazták az addig készült legjobb műsorszámokért¹³¹, vagy az utolsó adás is a *Tilos az Á*-ban, akkor búcsúzásképpen

¹³⁰ Lövöldözőjáték 02 képanyaga (videó): <https://youtu.be/75ppYOdX2iA> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

¹³¹ Díjátadó gála részlet (videó): <https://youtu.be/STWjAempfs?t=365> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

megismételtek pár műsorszámot a legjobbak közül. Ezenkívül még vendégfellépések alkalmával ismételték, amikor új közönség előtt mutatkoztak, pl. külföldi fellépések vagy a diákszigeti fellépés alkalmával. Ilyenkor fontos volt számukra, hogy készítsenek az alkalomhoz vagy a helyszínhez kapcsolódó külön műsorszámokat is a műsorba. Egy-egy műsorszám külön megisméltésére csak akkor került sor, ha pl. annak bemutatása valamilyen nem sikerült az első alkalommal, és csiszolni akartak rajta, vagy a műsorszám olyan egyedi volt, ami minden bemutatás alkalmával más tartalmat eredményezett, mint pl. a 111-es lábjegyzetben látható „Kész válaszok” interjú.

38. fotó: Lövöldözőjáték 01. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

A csoport kísérletező kedve kifogyhatatlannak bizonyult, és az élő kamera használata, illetve a lövöldözőjáték műfaja láthatólag megindította a fantáziájukat. Ezért az első „Lövdözőjáték” bemutatása után pár adással – akkor még nem tudhatták, hogy a *Tilos az Á* bezárása miatt ezt a műsorszámot majd megismételhetik – egy hasonló struktúrájú, de nagyobb teret átfogó lövdözőjátékkal¹³² próbálkoztak. (Videó elérhető a lábjegyzetben.) Az ötlet utólag is kiemelkedő médiaművészeti koncepciónak tűnik, de mint általában, sajnos most sem volt a csoportnak lehetősége a műsor előtt egy alapos próbára, ezért a megvalósítás vázaltszerű maradt. Túl hosszúvá nyúlt, és a közönségből való szereplőválasztás – ami nagyrészt a szerencsén múlt – ezúttal

¹³² Lövdözőjáték 03 képanyaga (videó): https://youtu.be/p_T6ArOTPjk Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

nem alakult a legjobban. Próba hiányában a műsorvezető sem tudta eléggé összefogni a technikailag és időben is szétesett jelenetet. Az eseményt megörökítő képsorok képminősége sajnos nem túl jó, de az jól kivehető, hogy ez a játék már nem csak az italraktárban játszódott, hanem onnan indulva egy nagyon hosszú videokábel segítségével a kamera végigment a *Tilos az Á* hátsó helyiségein, bejárva a *Tilos*-hoz tartozó szomszédos kávézó helyiségeit, majd onnan kiment az utcára, hogy a *Tilos az Á* kapuján kívülről jöhessen be a lokálba, hogy ezután röviddel eljusson a Vákuum Tv képernyőjénél álló játékoshoz. A játék koncepciója tehát az volt, hogy a kiválasztott néző a Vákuum Tv képernyőjét figyelve, fegyverrel a kezében küzd az ellenséggel a különböző tereken áthaladva, majd a játék fináléjában önmagához érkezik meg. Önmagát látja a képernyőn háttal, amikor mögé ér a kamera. A játékos itt választhatott, hogy továbbra is a képernyőre tüzel-e, amin ekkor már saját maga látszott háttal, vagy megfordul, és a mögötte álló kamerára tüzel, ebben az esetben a vászonra vetített képe is megfordul, és hátulról tüzel rá a képernyőről, mivel a kamera képe ebben ezt mutatta. A harmadik lehetőség, hogy leteszi a fegyvert, és nem lő tovább. Ez a sokrétűen szimbolikus jelentésű finálé azonban sajnos technikai okokból nem tudott megvalósulni, mert a Vákuum Tv-hez érkező kamera lámpája olyan erősen világított, hogy fényerejével szétverte a Vákuum Tv vetített képét, ami így nem volt látható. A kamerának talán oldalról kellett volna mutatnia a játékost, viszont a publikummal tömött nézőtér miatt ez nem volt megoldható. Megoldás lehetett volna, ha kisebb fényerővel világít a kameralámpa, de a kamerára szerelt fényforrás fényereje nem volt állítható akkoriban. Esetleg egy erősebb fényerőjű projektor vagy ezek együttes alkalmazása segíthetett volna, hogy a finálé sikerüljön, de abban az időben ezek nem álltak a csoport rendelkezésére. Ez egy olyan műsorszám volt, amint utólag látható, hogy nagyobb anyagi erőforrást igényelt volna, és nagyobb felkészülési időt is, hogy a csapat kidolgozhassa a finálé technikai megoldását. Ezért az a „Lövöldözőjáték”, aminek a végén a néző fegyverrel a kezében a saját vetített képével találja szembe magát, azon kevés műsorszámok közé tartozott, melyek technikai okokból végül nem valósultak meg elég jól a Vákuum Tv-ben.

MIKROSÜTŐ

(Adásidőpont: 1995. december 18., hétfő)

A „Mikrosütő” műsorszám egy vetítés nélküli élő műsorszám volt, amit kétszer is előadott a csoport a *Tilos az Á*-ban. A második alkalom¹³³ a retrospektív búcsúelőadás volt, közvetlenül a *Tilos az Á* bezárása előtt. (Videó elérhető a lábjegyzetben.) Erre az adásra a korábban kilépett csoporttag, Garas Dániel is csatlakozott. A jelenet tulajdonképpen a hagyományos tv-műsorokból ismert főzőműsorok tematikáját idézte meg, Vákuum tv-s feldolgozásban. Mivel a Vákuum Tv stilizált tv-keretének képe kis fantáziával nézve formai hasonlóságokat mutatott egy mikrosütő előlnézeti képével is, az alkotók a Vákuum Tv-t ebben a műsorszámban mikrosütőként címkézték át, és ebben a formában használták. A műsorvezető indításképp röviden bemutatta a Vákuum-mikrosütőt, ami elmondása szerint annak a fantasztikus halotti tornak ad helyszínt, amit a csoport most az utolsó Vákuum Tv-adás alkalmával rendez. Azzal belescapott a főzésbe, amihez külön-külön elmondta a hozzávalókat, amik említésükre emberi alakot öltve oldalról beléptek a színpadra, és megálltak a hatalmas mikrosütővé alakult Vákuum Tv-ben. Ez nem egyszerre történt, hanem szépen sorban. Először egy jó darab, „...80-90 kilós...” disznóhús szükségességéről beszélt a műsorvezető, amire az oldalsó takarásból színpadra lépve megjelent egy félmeztelen, világos bőrű szereplő (Forgács Kristóf), papír disznófülekkel a fején, és megállt. A műsorvezető a receptkönyvek nyelvezetét használva, különböző humoros összekötőszövegekkel mint szakács hívta a színpadra a többi hozzávalót „...*vegyünk a disznóhús mellé egy kis csirkehúst is... (...)* ...*ime, olyan 70 kilónyi pipihús...*”. Ekkor oldalról bebotlott a színpadra női ruhában a csirkehúst alakító férfi szereplő (Till Attila). A műsorvezető elmondta, hogy „...*a disznóhúst és a pipihúst válasszuk el egymástól, mert nem jó az összehatás*”, eközben a férfiasan feszítő félmeztelen disznó a tekintetével kihívóan kezdte el méregetni a magát szintén kihívóan illető pipi szereplőt, és mivel a pipi érezte, hogy nézi a maszkulin disznó, elkezdte kirúzsozni magát a színpadon. Így párhuzamos minijelenet alakult ki a műsorvezető mellett, erre reagálva a műsorvezető kettejük távoltartására egy kis zöldséget tartott szükségesnek a sütésbe, mire belépett a színpadra a fejére preparált káposztafejjel szereplő Gulyás Gyula. Neki két virágcsokor is volt a kezében, amiből egyet átadott a továbbra is pipiskedő pipinek, hogy imponáljon neki, konkurálva a disz-

¹³³ A „Mikrosütő” műsorszám (videó): <https://youtu.be/1MVNtsBWOJA> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

nóval. A pipi közben folyamatosan keltette magát, sőt, a káposzta közeledésére hátat fordított neki, és kacéran felemelte felé a szoknyáját. A műsorvezető egy nézői kérésre halat is tett a „*vegyes felvágottnak*” nevezett fogásba. Ekkor megjelent egy pillékönnyű áttetsző nejlonfóliával letakart – ezért láthatólag meztelen – szereplő a színpadon, Fekete Géza (Ficu), aki a fólia alatt folyamatos mozgásával egy ficáncoló halat imitált, és így táncolt körbe a már ott lévő szereplők között. „...*annak érdekében, hogy ízletes legyen az étel...*”, mondta a konferanszié, és látványosan babérlevelet szórt a közben folyamatosan mozgó húsokra. A hal ficáncolt, a csirke közben elutasította a káposzta közeledését, és kihívóan végighúzta a kezében lévő virágcsokrot a neki hátat fordító disznó meztelen hátán, mire a műsorvezető azt mondta, „...*nagyon kell rá ügyelni, hogy a pipihús és a disznóhús ne érintkezzen egymással... (...) ... a hal és a csirke az érintkezhet*”, ezért a konferanszié a pipit elirányította a csoport másik oldalára a hal mellé, akik nem mutattak érdeklődést egymás iránt. A közönség közben folyamatosan hangosan kacagott a történésen. A műsorvezető egy kis szeletelt répát dobott a mozgásban lévő hozzávalók fejére, majd azt mondta „...*azt javaslom mindenkinek, aki elfelejtette volna, hogy egy kis bélszín rakjunk ehhez az együtteshez*”. Ekkor öltönyben, egy angol nemes nyugalmával, kimért mozdulatokkal a színpadra lépett a bélszín (Garas Dániel). Kezében fekete esernyőt tartva utalva rá, hogy a brit esőkre is felkészült. Tartásával jelezte, hogy a már ott lévő alantas társaságtól nemes húsként elhatárolódik. Közben az öt szereplőt a műsorvezető bőségesen beszórta a kezében tartott kilós rizseszacskó tartalmával. „...*én azt gondolom, rizs nagyon jól illik ehhez az egész ételhez...*”. A bélszín ezért gyorsan kinyitotta az esernyőjét, hogy megvédje magát a csőstül ömlő rizszuhagtól. „...*Amikor ez megtörtént, a hagymát ne felejtsük el, ugyan sokan idegenkednek tőle, de én ajánlom ehhez az együtteshez...*”, közben két-három hagymát dobott a húsokra, amik a földön koppantak. A pipi női táskája száját kinyitva tartotta a műsorvezetőnek, hogy oda kéri a hagymát, amit meg is kapott. A kimérten álló bélszín pedig a kezébe kapott egy hagymát. „...*Na most javaslom, hogy egy kis liszttel szórjuk meg ezt az egészet, és néhány tojást se sajnáljunk*” mondta a műsorvezető, és a mellette álló fűszeres polcról leemelt kilós liszteszacskó tartalmával beborította az ott álló szereplők fejét és ruháját. Közben a pipi egy a fűszeres polcról elemelt répát dugott a malac szájába, majd a műsorvezető szétloccsantott egy tojást a pipi fején, a hal is kapott egyet a fejére, a káposzta fején valamiért nem tört szét a tojás, hanem lesodródott a padlóra. A műsorvezető folytatta: „...*Utána megint egy kis liszttel szórjuk meg az egészet...*”, és újból liszt zúdult a szereplők fejére és testére, megtapadva a tojásos területeken. „...*nem tudom, ez micsoda, azt hiszem, ecet, a babérlevelet szintén ne sajnáljuk. Répát inkább*

a disznónak... (...) ... a csirkének a hátába is toljunk be egy kis répát...”. A műsorvezető mondatait tettek kísérték, a disznó szájából így már két répa feszült ki, és a liszttel borított tojásos fejű pipi ruhájának felső nyílásán is becsusszant egy répa. Ekkor már a színpad padlóját és a szereplőket is bőségesen borította a liszt és a rizs. „...Amikor mindez megvan...”, mondta a műsorvezető, és közben elindult kifelé a Vákuum Tv-ből, hogy kívülről a készülék elé kerülve a nézők előtt folytassa a szövegét a készülék gombjainál. „...hagyjuk állni az egészet, próbáljuk meg visszafogni az étvágyunkat, ilyenkor már mindenki alig bír ellenállni, de egy kis türelem megéri. Ugyanis most jön a lényeg. Az egészet szépen lassan egy 70-80 fokos hőmérsékleten összesütjük. Beállítjuk a mikrosütőt ugye húusra, a zöldségnek is kell egy ilyen idő, és beindítjuk a gépet. Hölgyeim és uraim, jó étvágyat kívánok mindenkinek!” Ezen a ponton a műsorvezető szimbolikusan megnyomta a készülék külső bekapcsoló gombját, amitől elindult a Vákuum-mikrosütő. Ezzel egy időben egy mikrosütő halk zúgó hangját hallotta a közönség, a színpadon fél fény lett, és a szereplők mintha egy mikrosütő forgó tányérján forognának, finom lábmozgással körbe-körbe forogtak a színpadon, hogy a forgást még élethűbben imitálják. A kb. 45 másodperces forgás közben a műsorvezető visszament a színpadra, ahol harminc másodperc körül kiszólt a közönségnek, „Mindjárt kész, mindjárt kész!”, majd a fogás elkészültét egy csengőhang jelezte a mikrosütőhöz hasonlóan. Ezzel szinkronban megálltak a forgásban a szereplők, feljött a teljes színpadkép, és a műsorvezető a Vákuum Tv-be lépve elbúcsúzott a közönségtől.

„Sziaztok! Soha többet nem találkozunk itt a Tilos az Á-ban! Ez volt a Vákuum Tv! Csóó!”

39. fotó: „Mikrosütő” műsorszám. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

A „Mikrosütő”, az „Átvilágítás” és hasonló műsorszámok tartalmilag már semmilyen formában nem kapcsolódtak a televíziózás műfajához azon kívül, hogy a Vákuum Tv stilizált keretében kerültek bemutatásra. Ezek tisztán performansznak vagy videóperformansznak nevezhetők. A „Mikrosütő” esetében annyira, hogy egy műsorszám erejéig maga a Vákuum Tv is elvesztette televízió funkcióját, és mikrosütővé alakult az átcímkezés során. Ezt azért tartom fontosnak megemlíteni, hogy az olvasó lássa, a műfajilag gyakran keveredő műsorszámok mellett létrejöttek „vegytisztá” darabok is. Ez nem tesz hozzá vagy von el azok értékéből, inkább a Vákuum Tv mint médium műfaji sokrétősége szempontjából érdekes, ami megengedte a különböző médiumok, műfajok vegyítését, de azokat önállóan is tudta adaptálni. Ilyenek voltak egy teljesen más műfaj képviselőiként a következőkben leírt videók is.

REKLÁM

(Adásidőpont: 1994. szeptember 12., hétfő)

Műsorvezetői narráció nélkül bemutatott, önállóan vetített videókra jó példa az a rövid szkeccsvideó¹³⁴, ami a kor mosóporreklámjainak és általában a mosóporreklámok negédes, túlidealizált világát és zsánerét parodizálta ki. (Videó elérhető a lábjegyzetben.) Az ilyen, önállóan vetített rövid szkeccsbejátszók esetében gyakran szinte vegytisztán jelent meg az abszurd humornak a Monty Python¹³⁵ csoport által fémjelzett válfaja¹³⁶, ami az alkotók egy részére nagy hatást gyakorolt még a Vákuum Tv megkezdése előtt. Ez a fajta humor más műsorszámokban is felbukkant az előadások során, de ott inkább egy a formátumra speciálisan alkalmazott formában fordult elő.

A videó elején Till Attilát látjuk egy szobai falvédő előtt, aki azonnal elkezd a kamerába mondani a szövegét, miközben egy doboz OMO mosóport és egy palack Clorox textiltisztító-fertőtlenítőt emel be alulról a képbe. A szövegét alátámasztva a termékeket dinamikus mozgatja a levegőben a feje mellett, képileg is megjelenítve ezáltal a szöveg repetitív szájbarágóságát, és fenntartva ezzel a néző figyelmét is.

¹³⁴ Rövid szkeccsvideó, reklámparódia: <https://youtu.be/ZzltgckMXyE> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

¹³⁵ A Monty Python csoportról: https://hu.wikipedia.org/wiki/Monty_Python Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

¹³⁶ Monty Python társulat „Hülye Járások Minisztériuma” jelenet a Videán:

<https://videa.hu/video/film-animacio/monty-python-hulye-jarasok-m-miniszteriuma-sqtBKoc4Lm0qcnIx> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

„Köztudottan az OMO, a Clorox, a Clorox, az OMO, az OMO, a Clorox a világon a két legkedveltebb mosószer. Egy teljesen átlagos családhoz látogattunk el.”

Az utolsó mondat végén Till Attila kilép a képből, így láthatóvá válik az eddig mögötte a falvédő előtt takarásban ülő két férfi teljes alakban (Garas Dániel és Kistamás László). Mindkettő a kamerába néz, az egyik férfi egy felemelt evőkanálban púposodó fehér anyagot tart maga elé, a másik egy felespohárban tejszerű fehér lét tart a kezében. Mivel a képen nincs tányér, de még asztal sincs, csak a két férfi ül a falvédő előtt egy-egy széken, ezért a fehér porral teli kézben tartott kanál és felespohár jelzi, hogy nem egy megszokott étkezést látunk.

Közelire vált a kamera, a képen Garas Dániel bizalommal mosolyog a kamerába az arcához emelt kanállal. A fejtől jobbra egy doboz OMO mosópor látszik a képen, amit oldalról egy kéz tart be a levegőben. Közben képen kívül halljuk Tilla hangját:

„Hogy mi a különbség a két mosószer között? Dani az OMO-ból eszik egy kanállal...”

Ekkor a kamerába nyugodtan mosolygó Garas Dániel veszi a kanalat, és a reklámszöveget illusztrálva nyugodtan a szájába veszi annak teljes tartalmát, mintha csak egy kanál porcukrot kapna be, majd a kísérleti alanyok sztoikus nyugalomával átforgatja a szájában a beérkezett OMO-t. A rövid snitt végére látjuk, hogy valami nem stimmel teljesen, mert a szájban mozgatott anyag enyhe grimaszt csal a szereplő arcára, de ekkor átvág a kamera a mellette ülő másik férfira, aki a fehér levet tartalmazó felespoharat maga előtt tartva nyugodtan néz a kamerába. Feje mellett egy cloroxos flakon látható, amit itt is egy kéz tart be oldalról a képbe. Tilla hangja képen kívül folytatja a szöveget:

„Laci pedig a Clorox mosószerből iszik egy kupicával.”

Ekkor a szereplő mosolyogva, nem kapkodva szájába önti a pohár teljes tartalmát, amit egy rövid ideig még ott tart, és csak utána, kisebb gondolkodás után nyel le, majd kicsit figyel magán a hatást, ami még nem jelentkezett, ezért átadja magát a sorsnak.

Kétalakosra vált a kép, amin az OMO-ból evő férfi már oldalra dőlt fejjel agonizál. Tekintete merev, nyitott szájában fehér, savszerű massa látszik. Tilla ismét képen kívül folytatja a szövegét, a hangján halljuk, hogy küszködik a nevetéssel, amit ekkor már Garas Dániel is láthatólag próbál leküzdeni a képen.

„Amint kísérletünk mutatja, mindketten tisztán halnak meg, de Dani, aki az OMO-ból evett, kevesebbet szenved, mint Laci, aki a Cloroxból ivott.”

Közben a Cloroxot kóstoló férfi felsőteste egyre erősebben hullámszik az öklendezéstől, a gyomrát fogja. Egy ponton kiesik a pohár is a kezéből, majd egyszerre öklen-

dezve és fuldokolva előrebukik, lecsúszik a székről, a szájából közben fehér lé csurog a másik agonizáló szereplő nadrágjára, végül öklendezve hátracsapódik a feje. Till Attila itt közeliben beguggol a képbe, kezében az OMO-s dobozzal, ami fölött még látszik a Dani szereplő agonizáló feje a háttérben, majd Till Attila elmondja a vége-mondatot:

„OMO: gyors tisztulás.”

Vége.

40. fotó: Reklám szkeccsvideó. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

A videó még abban a kezdeti időszakban készült, amikor nem volt vágólehetősége a csoportnak, tehát a kamerában lett vágva az anyag. A snitteket a videó végleges sorrendjében egymás után vették fel, ezért fordulhatott elő, hogy a végén enyhén, de láthatólag elnevetett jelenetben egy rendezői „tessék” is benn maradt a kamerát kezelő Forgács Kristóftól az egyik vágás elején. Tehát a csapat örült, hogy megvan az anyag, amiben sikerült minden snittben a színészi játék és a kameramozgás, ezért elkészültnek tekintették. A videó végül ebben a formában aratott sikert, aminek az oka egyrészt a már sokat emlegetett, a Vákuum Tv formátuma által megengedett vázlatos bemutathatóság volt, de az is, hogy az alkotókon látszott, hogy jól szórakoznak, ami az anyag humora miatt indokolt volt, és így mintegy a közönséggel együtt nevettek ki a parodizált reklámot. Ez egy klasszikus tv-adásban elképzelhetetlen volt akkor.

Elmondható még az is, hogy a csoport úgy működött, mint egy zenekar vagy társulat, amiben meghatározott számú tag van, amiből adott esetben bizonyos tagok esetleg nem akarnak szerepelni. A Vákuum Tv műsoraiban a két női tag (Csernátony Dóra és Gajzágó Donáta) általában elzárkózott a szerepléstől, ez alól csak egy-két alkalom

volt kivétel. A mosószerreklám felvételének pillanatában a két női tagon kívül 4 férfi tagja volt még a Vákuum Tv-nek. Három ezek közül szerepelt a videóban, a negyedik tag fogta a kamerát. Tehát a szereplőket tekintve is, abból dolgozott a csoport, ami a rendelkezésére állt, ugyanúgy, ahogy a díszletek és kellékek elkészítésekor. Az elkészült anyag szereposztása tehát amiatt is alakulhatott így, hogy egy komplett családot férfiak alakítanak, mert a tagok nem tartottak mást szem előtt, mint a gyors megvalósíthatóságot, ezért nem fordítottak további időt női szereplők keresésére a jelenethez.

A videó szerepelt az ABCD magazin¹³⁷ 1995/3 kiadványában „Kistamás László Vákuum Tv műhely” címmel.

UTCAI RIPIORT

(Adásidőpont: 1994. október 10., hétfő)

Egy másik ilyen önállóan bemutatott rövid videó¹³⁸, a – mára külön YouTube-műfajként számontartott – „prank”¹³⁹ műfajába sorolható utcai interjú, amiben riporterként (Forgács Kristóf) halandzsa angol nyelven szólított meg amerikai turistákat Budapesten. (Videó elérhető a lábjegyzetben.) A gyanútlan 60 év körüli – mint kiderült, texasi – turistapár, látva, hogy a lelkes fiatal magyar riporter rosszul vagy valami nagyon erős akcentussal beszél angolul, viszont nagyon agilis, nem akarták megsérteni sem a vendéglátó ország fiatal riporterét, sem rajta keresztül a feltételezett hazai tv-csatorna nyilvánosságát. Ezért annak ellenére jólnevelten és készségesen viselkedtek és válaszoltak a riporter csak itt-ott érthető kérdéseire, hogy láthatólag kínosan érezték magukat abban a furcsa helyzetben, hogy egy az ő anyanyelvükön beszélni próbáló emberrel kell kommunikálniuk. A folyamatosan nehézkes beszélgetés újra és újra lendületet vett az érthető angol szavak felbukkanásakor, amiket a halandzsa közben elejtett a riporter, így szolgálva kapaszkodóul a beszélgetés körülbelüli témájáról a gyanútlan és készséges interjúalanyoknak. Ilyen szavak voltak: Budapest, fly, bigger than Dallas, better, flying over the ocean. A „beszélgetés” során tehát szinte

¹³⁷ Blogbejegyzés az ABCD magazin kiadványról: https://gg.blog.hu/2012/03/12/a_cd_rom_tundoklese_es_halala Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

¹³⁸ Utcai riport (videó): <https://youtu.be/4s2lZGGOE8> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

¹³⁹ „A prank angol nyelvű kifejezés, aminek a magyar jelentése otromba vicc, átverés. A kifejezéssel gyakran lehet találkozni például a YouTube nevű videómegosztó oldalon, ahol népszerűek a különböző prank videók, amikben ismerősök vagy idegenek átverései, megviccelései láthatóak.” <https://lexiq.hu/prank> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

érthetetlen kérdésekre komplett válaszokat kapott a riporter, amiből megtudhattuk, hogy a turisták fantasztikusan érzik magukat Budapesten, ahol először járnak, és másnap mennek vissza az USA-ba. Ezenkívül elárulták még az angolnak ható, de alig érthető kérdésekre azt is, hogy a texasi Houstonból érkeztek, ami nagyobb, szebb, mint Dallas, és az időjárása és a gazdasága is jobb, mint Dallasé. Ahol pedig elakadt a beszélgetés, ott abszurd humora miatt szórakoztató volt a néző számára, ahogy a riporter meglepetésszerűen angol hangzású halandzsza szövegét zavarba esve próbálják dekódolni a gyanútlan turisták. Végül az utolsó „kérdésre” elmondták, hogy a magyar emberek nagyon kedvesek, barátságosak, gondoskodók, és nagyon sajnálják, hogy el kell menniük Budapestről. A videó azon túl, hogy szemtelenül volt vicces a mintegy dadaista halandzsát használó abszurd humorával és az abból eredő komikus reality szituációval, rámutat a média erejének vagy a kamera jelenlétének a korra jellemző ellenállhatatlan hatására is. Akkoriban, az analóg képfelhasználás korában, az emberek többségénél egy kamera és egy stáb jelenléte sokkal inkább eredményezett együttműködést és pozitív érdeklődést, mint az ma jellemző.

41. fotó: Utcai riport. Forrás: Vákuum Tv-videóarchívum

Itt most a dolgozatban befejeződik a műsorszámok leírása, de a 140-es lábjegyzetben található linke kattintva, a csoport YouTube-csatornáján megtekintheti az olvasó a Vákuum Tv további műsorszámainak videódokumentációit.¹⁴⁰

¹⁴⁰ A Vákuum Tv YouTube-csatornája: <https://www.youtube.com/channel/UCSgeSM2DRtgv5nBoH-NYJz6g> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

II.4 A Vákuum Tv formátuma és művészeti tevékenységének kapcsolódásai

A Vákuum Tv tagjai az együttműködés időszakában nem foglalkoztak célirányosan az általuk folytatott tevékenység formátumának megnevezésével. A dolgozat kapcsán azonban felmerült a Vákuum Tv műfajának kérdése. Megválaszolását azért tartom fontosnak, mert a megnevezés segítheti a csoport tevékenységének (újra)értelmezését, a médium kulturális identitásának meghatározását és annak átörökítését. A mából értelmezve a Vákuum Tv-jelenséget, megállapítható, hogy a csoport tevékenységével létrehozott egy új médiumot és egyben egy új színpadi formátumot is. A formátum általam megfelelőnek vélt megnevezését a létrejöttére hatást gyakorló külső és belső körülmények, valamint néhány művészettörténeti vonatkozás összefüggésében határozom meg.

A külső körülményeket tekintve fontos szerepe volt annak, hogy a Magyarországon a 90-es években beköszöntött létforma a kapitalista társadalom berendezkedésének és a nyugati világ szabadságideáljának mintájára formálódott. Ez a társadalom egészét érintő gyors és nagy léptékű átalakulást és változást hozott a korábbi nyilvános diskurzus tartalmában és megnyilvánulási módjában is. A Vákuum Tv alkotócsoport tagjai ehhez a diskurzushoz járultak hozzá egyedi, az abszurd humor eszközt alkalmazó, az életvitelszerű együttműködésen és a közösség csapatmunkáján alapuló tevékenységükkel.

A belső adottságokat tekintve meghatározó volt egyfelől az, hogy a Vákuum Tv csapata közös érdeklődésénél fogva a csapatmunka során kialakult spontán alkotói eszközökkel dolgozott hosszas mérlegelés és tervezés nélkül. Műsoraikat hétről hétre együttlétben, együtt gondolkodással, együtt munkálkodással hozták létre. Előre semmit nem döntöttek el, nem volt prekonceptió, elindult egy párbeszéd, és ennek folyamán alakult ki a műsor tartalma, struktúrája és technikai megvalósíthatóságának kidolgozása.

Másfelől meghatározó volt a csoportnak a független művészethez való, nem verbalizált, de az alkotás során kifejezésre jutott viszonya. Ha abból indulunk ki, hogy az elektronikus médiumok, a tv-csatornák, rádiók, weboldalak mindig egy politikai vagy pénzügyi érdekcsoport szempontjai szerint működnek, és ennek megfelelően próbálják alakítani, befolyásolni a közgondolkozást, akkor állítható, hogy a Vákuum Tv mint médium, a művészetek, pontosabban az intézményi és gazdasági érdekektől független művészetek szolgálatában állt. Ilyen értelemben apró, de teljesen független, tartalmát és szándékát tekintve „tisztá” médiumnak tekinthető, mert nem érdekek

mentén szerveződött és működött. Ebben a manipulatív érdekektől mentes, szabad alkotói mozgástérben a csoport tagjai kritikus szemléletmóddal, az abszurd humorú szellemiséggel viszonyultak a gyakran érdekek mentén szerveződő manipulatív tartalmakhoz. Így a csoport független alkotói tevékenysége is nagyban hozzájárult az új formátum létrejöttéhez.

A kritikus és független alkotói tevékenységhez társult a csoport tagjainak az általuk alkalmazott alkotói eszközök iránti ösztönös kíváncsisága. Ebből adódott, hogy nem programszerűen vagy tudatos vállalásból, de tevékenységük eredményét tekintve akaratlanul is párhuzamban működtek a Neil Postman amerikai médiakutató által 1985-ben megfogalmazott gondolattal: „Le kell tehát ásunk, ha fel akarjuk fogni, hogy például az óra hogyan alakítja az időt matematikailag pontos, emberektől független sorrendűvé; az írás hogyan változtatja az elmét egy olyan táblává, amelyre az élmények felíródnak; hogy a távíró hogyan változtatja árucikké az üzenetet. Ezek a feltáró ásások viszont könnyebbé válnak akkor, ha tisztában vagyunk azzal, hogy minden általunk létrehozott eszközben létezik egy olyan benne rejlő idea, amely túlmutat az eszköz közvetlen funkcióján.”¹⁴¹ A Vákuum Tv csoport alkotómunkája során nem csak a televízió, hanem a film, a színház és a kabaré médiumának eszközeit és formanyelvét is bevonta a tevékenységébe. Azokat úgy szintetizálta, hogy együttes alkalmazásuk egyfelől hozzájárult az új színpadi formátum létrejöttéhez, másfelől láthatóvá tette a csoport által alkalmazott alkotói eszközökben rejlő, Postman által említett ideát, vagyis azt, „...amely túlmutat az eszköz közvetlen funkcióján”.

Az „idea láttatása” az alkotói gyakorlat során úgy alakulhatott ki, hogy a Vákuum Tv csapata a díszletelem funkcionális sokrétűsége, ezen belül is a tüllképernyő által adott lehetőségekkel folyamatosan kísérletezett. Azáltal, hogy a tüllképernyő technika- ilag lehetővé tette a különböző médiumok azonos idejű egy térben történő szintetizált alkalmazását, egy olyan új intermediális alkotói eszközhöz jutottak, ami akaratlanul is ösztönözte a csoportot az ebben rejlő idea feltárására és láttatására is. Úgy látom, hogy a Vákuum Tv díszlete a kísérletező alkotómunka során mindenképpen meghatározó volt az új formátum létrejöttében.

A Vákuum Tv formátum képzőművészeti vonatkozásaihoz érdekes példa René Magritte *A képek árulása* című, 1929-ben készült, pipát ábrázoló műve, illetve a Vákuum Tv csapatának ahhoz kialakult viszonya. A magritte-i gondolatnak parafrá-

¹⁴¹ Neil Postman, in: *Wir amüsieren uns zu Tode. Urteilsbildung im Zeitalter der Unterhaltungsindustrie*, Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 1988. Oldalszám: 24. (Saját fordítás.)

zisát alkalmazva, miszerint egy festményen ábrázolt tárgy (pipa) nem lehet azonos az eredeti tárggyal, készítette el a csoport párizsi fellépése képeslapmeghívóját. A meghívón látható kép a Vákuum Tv stilizált tv-keretét ábrázolta, a francia nyelvű felirattal kiegészítve: „Ez nem egy tv.” Ezzel a gesztussal a csoport már a meghívón jelezte a közönségnek, hogy differenciálta, leválasztotta magát és tevékenységét a televízió médiumának általa kritizált világáról. A magritte-i gondolat a művész által bővebben kifejtve így hangzott el: „Egy képet nem szabad felcserélni a dologgal, amit az ember megérinhet. Meg tudja tömni az én pipámat? Természetesen nem. Ez csak egy vázlat. Ahogy rá is írtam a képre, hogy ez nem egy pipa, az úgy is van. A narancsszelet másolata egyáltalán nem ehető.”¹⁴²

A meghívó tehát parafrázisként készült, ami első olvasatában magában hordozhatta az eredeti mű újraértelmezését, átírását. Viszont, ha tovább gondoljuk a magritte-i kijelentés és a parafrázis viszonyát, akkor megállapítandó, hogy a Magritte-festményen ábrázolt pipával szemben a Vákuum Tv stilizált díszlete egy tévékészüléket ábrázolt. Mivel a díszlet nem autonóm műtárgyként funkcionált, ezért az „megtömhető” volt, vagyis alkalmas az általa ábrázolt eredeti tárgynak, a televíziókészüléknek új tartalommal történő megtöltésére.

Ebből adódik, hogy a festmény és a Vákuum Tv-díszlet viszonylatában két általam ismert okból sem lehet egy egyszerű parafrázisról beszélni. Egyrészt azért nem, mert mindkettő ábrázol ugyan egy-egy tárgyat, de a festmény esetében egy autonóm műtárgyról, a díszlet esetében viszont egy nem autonóm, hanem eszközként is működő műtárgyról van szó. Másrészt azért sem, mert az ábrázolt tárgyak jelentésének minősége különböző. A festmény esetében az ábrázolt eszköz egy pipa, ami az önmaga eszköz voltán túl nem közvetít más jelentést a világ egyéb dolgairól és összefüggéseiről. A Vákuum Tv esetében az ábrázolt tárgy egy tévékészülék volt, amiről tudvalevő, hogy önmaga eszköz voltán túl jelentéseket közvetít a világ egyéb dolgairól és összefüggéseiről. Szerintem tekinthető ez úgy is, hogy a tévékészüléket ábrázoló Vákuum Tv-díszlet által közvetített tartalmak sokkal életszerűbbek, ha úgy tetszik, igazibbak voltak, mint az általa ábrázolt eredeti tv-készülék tartalmak. Hiszen a Vákuum Tv hús-vér, megérinhető, megszagolható emberekkel működött, és mint ilyen, nem áttételesen közvetített a világ dolgairól és összefüggéseiről, hanem eredetiben, közvetlenül megtapasztalható és interaktív módon.

¹⁴² Az idézett szöveg a Wikipédia René Magritte-oldalának Filozófiai és művészeti kifejezőmódja című fejezetében található. https://hu.wikipedia.org/wiki/Ren%C3%A9_Magritte Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

Ebben az összefüggésben fontos szempont tehát, hogy a Vákuum Tv nem egy szokványos tárgyat, hanem egyben egy médiumot is ábrázolt (televízió), valamit, ami maga is a világ jelenségeinek leképezésére szolgál. Ez a helyzet a Vákuum Tv tagjai számára megengedte, hogy témaválasztásaik során tetszőlegesen, a világ dolgainak bármelyikével is foglalkozzanak. Ugyanakkor az alkotómunka során az a furcsa helyzet állt elő, hogy a Vákuum Tv médiuma, ami a világot leképező televízió médiumát jelenítette meg, az általa készített ábrázolással közvetlenebb jelentést adott a világról, mint az elsőkénti leképezést végző televízió. Ennek értelmében szerintem a Vákuum Tv csapata éppen a manipulatív szándék megtagadásával tudott tisztább képet adni nézőinek a világról, mint az eredeti médium, ami szinte minden esetben érdekek mentén, manipulált narratívákkal próbál hatni a nézőire. A másolás folyamatában tehát eredeti módon nem egy tartalmi romlás, hanem javulás állt elő.

Ezért a magritte-i gondolat, miszerint egy ábrázolt tárgy nem lehet azonos az eredeti tárggyal, a Vákuum Tv esetében is igaz, de egy speciális olvasatban jelenik meg: a másolat egyedi módon, szándékát, célját és bizonyos esetekben eredményét tekintve is lehet jobb az eredeténél.

A Vákuum Tv csoport saját identitását elvétve elemezte a beszélgetéseiben, viszont a Cabaret Voltaire, mint lehetséges kapcsolódási pont, párszor említésre került. A Vákuum Tv formátumát kereső vizsgálat során a Cabaret Voltaire nemcsak a kabaré elnevezés miatt, hanem az alkotói szándék és az eszközök alkalmazása közben létrejött hasonló mintázatok okán is megkerülhetetlen.

A Cabaret Voltaire nevű művészkocsmát 1916. február 5-én Hugo Ball, akkor 30 éves német író és későbbi felesége, Emmy Hennings Ball, akkor 31 éves előadóművész nyitották meg a politikailag független Svájc fővárosában, Zürichben, a Spiegelgasse 1.-ben. A nyitás alkalmával Ball *Totentanz* című versét¹⁴³, amelyet 1915-ben a porosz politika háborús ideológiája ellen és a harcra és kitartásra biztató német katonadalok paródiájaként írt, együtt adta elő Arppal, Jancóval és Tzarával. Ezt a verset Emmy Hennings a Cabaret minden további előadásán morbid színpadiassággal énekelte el, ironikusan egy harci induló, a *Der alte Dessauer Marsch* frappáns dallamára. A verset kártyákra is kinyomtatták, a lapokat az asztalokra fektették, estéről estére nevetségessé téve azzal az első világháború értelmetlen gyilkosságait, de a német katonák vak engedelmisségét is. Mai kifejezéssel élve: a vers a Cabaret „logó”-ja lett.

¹⁴³ A *Totentanz* című vers németül: <https://www.totentanz-online.de/TT-Monat/2014-09-Monats-TT.php> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

Kappanyos András a *Dada antológia*¹⁴⁴ című írásában az itt létrejött mozgalom egyik legfőbb jellemzőjeként említi, hogy „A dadaizmus egyetlen dogmája viszont a dogmanélküliség volt, a szabadság korlátlansága.”

A Vákuum Tv csoport közös tevékenységére is alapvetően igaz volt a dogmaellenesség. Az alkotói szándékukban, alkotói eszközökben és módszereikben a korlátlan szabadságot igényelték. Leginkább ebből a közösnek nevezhető szellemi irányultságból adódik, hogy a két tevékenységben, egymástól jelentősen különböző alkotócsoportban néhány paralel vonatkozás mégis kirajzolódik. A Cabaret Voltaire eseményeiről, szándékairól és hatásáról Hugo Ball naplószerű könyvének feljegyzései¹⁴⁵ alapján, autentikus forrásból nyerhetők információk. Ezekből néhány mondatot idézve vázolom most fel a két alkotócsoport paralel vonatkozásait.

Ball könyvének „Zürich, 1916. II. 2.” bekezdésében jegyzi fel, hogy „...sajátos irányra való tekintet nélkül különböző ötletekkel...” dolgoztak. „...kevés szóval megértették egymást.”¹⁴⁶ Ball feljegyzései alapján hasonlónak tekinthető az a szándék is: „...hogy a közönséget művészi dolgokkal szórakoztassuk...”¹⁴⁷ Valamint az is, hogy „Legalábbis nem elsősorban a művészetről”¹⁴⁸ volt szó, hanem „...elsősorban korunk különleges körülményei voltak hasznunkra; ez a kor a jelentős tehetséget sem békén, sem beérni nem hagyja, és azt ezzel az eszközök felülvizsgálatára kényszeríti.”¹⁴⁹

A következő idézet arra utal, hogy a kor jelenségeinek kritikus megközelítése során a Cabaret Voltaire és a Vákuum Tv is azokat a saját koruk által felkínált új technikai eszközökben rejlő adottságokat használta, amelyekkel a legalkalmasabb módon tudtak reflektálni az adott korszak kérdéseire. Mindkét csoport szatirikusan alkalmazta az improvizáció által adott alkotói módszereket is. Hugo Ball ezzel kapcsolatban így ír: „Janco az új estélyre egy sereg maszkot készített (...) Alaposabban szemügyre vettük a kartonból kivágott, festett és ragasztott tárgyakat, és sokjelentésű furcsaságukból egy sor táncot absztraháltunk, melyekhez én ott a helyszínen rövid zenedarabot komponáltam. (...) Láthatóvá vált a kor iszonyata, a dolgok bénító háttere.”¹⁵⁰

¹⁴⁴ Kappanyos András: *Dada antológia*: <https://www.artpool.hu/dada/iranyzat.html> Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

¹⁴⁵ Hugo Ball: *Menekülés az időből*; Vitéz Ildikó fordítása.

https://artpool.hu/dada/mozgalomZ/Ball_menekules.html Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

¹⁴⁶ Uo. II. 5.

¹⁴⁷ Uo. III. 2.

¹⁴⁸ Uo. III. 5.

¹⁴⁹ Uo. VI. 18.

¹⁵⁰ Uo. V. 24.

Az adott korhoz való viszonyulás összehasonlíthatóságára utal Ball azon bejegyzése, miszerint: „A dadaista inkább bíz az események őszinteségében, mint a személyek éleselméjűségében. (...) Idegenkedik minden bölcs tartózkodástól, annak kíváncsiságát táplálja, aki még a lázadás legkérdésesebb formájában is vidám örömet érez. Tudja, hogy a rendszerek világa romba dőlt, és hogy a készpénzfizetésre sürgető kor megnyitotta az istenségüktől megfosztott filozófiák selejtáru-végkiárúsítását.”¹⁵¹

Hugo Ball következő bejegyzése is a Cabaret Voltaire tagjainak saját jelenükhöz való viszonyáról ad jelentést. Annak ellenére, hogy a két alkotócsoporthoz korának történelmi helyzetei lényegileg különböztek, a jelenről alkotott viszonyuk dogmáktól mentes kritikus és szabad hozzáállásában fellelhető az azonosság: „Ha zürichi kísérleteinkre gondolok: lehetne ez egy csinos anti-fantasztikus tanulmány, amely körülbelül a következő téziseket tartalmazná: nem szabad összetéveszteni a logikát, de a fantáziát sem a logosszal. A jelen nem elvekben, hanem még csak asszociatíván van jelen. Tehát fantasztikus korban élünk, amely elhatározásait inkább a hozzácsatolásból, semmint megingathatatlan alaptételekből meríti. A formáló szellem azt kezd ezzel a korrallal, amihez kedve támad. Ez a teljes kiterjedésében szabad terület az alapanyaga.”¹⁵²

A két korszak legjellemzőbb különbözőségeit saját szavaimmal így fogalmazom meg: Míg a Dada az emberi történelem első, világméreteket öltött és gépesített, áldozatait tekintve korábban ismeretlen léptékű háborúja árnyékában jött létre, az embertelen harci gépezetek és ideológiák elől egy semleges országba menekülő nemzetközi művészek közreműködésével, addig a Vákuum Tv Európa egy pozitív, korábban ismeretlen békés formában lezajló átmeneti időszakát követően jött létre. Ekkor inkább a remény és az optimizmus fémjelezte a közhangulatot és a közgondolkodást, a világ pusztító hidegháborús fegyvereit leszerelő és kibékülő nagyhatalmak korában, egy elnyomó rendszer békés, fegyverropogástól mentes megszűnése után. Pont ellentétes előjelű történelmi pillanatokban, teljesen más ideológiákat és társadalmakat építő korokban és körülmények között jött létre és működött a két, fénykorát tekintve hasonlóan rövid életű kabaré.

A közös mégis a kettő között az átmeneti jellegből következő bizonytalanság. Az egyik félelemmel és szorongással, a másik reménnyel teli. A Vákuum Tv csoport

¹⁵¹ Uo. VI. 12.

¹⁵² Uo. VIII. 6.

ebben a pozitív hangulatú vákuumban, az állami televízió kizárólagos és megközelíthetetlen hegemóniájának megtapasztalása idején a televízió intézményének és műsorkészítésének dogmatikus struktúráját és kommunikációját, azon keresztül pedig az emberi élet merev dogmáit és rítusait vette célba a korlátlan művészi szabadság fegyverével. Valószínűleg azért is, mert a televízió narratívája és intézménye annak ellenére, hogy a politikai változás beköszöntött, mégsem szabadult fel, és nem történt benne radikális változás. Ezért folyamatosan mint egy karkai mementó jelen volt a társadalomban, miközben művészszemmel nézve nevetséges, abszurd és ódivatú volt az intézmény. És elmondható az is, hogy általában véve a televíziózás nemzetközi reprezentációjának szinte egészére ugyanúgy igazak voltak a csoport műsoraiban megfogalmazott állítások.

A képzőművészeti alkotások folyamatára jellemző, hogy a szabadság fogalmának többnyire nem azonnali és spontán módon történő kifejezésre juttatása figyelhető meg, inkább egy áttételes alkotói folyamat végeredményeként, az alkotói folyamat eredményeként fogható fel. Kivétel volt ez alól a Cabaret Voltaire, amelyben képzőművészek, írók működtek együtt, és az alkotói folyamatot magát tekintették az alkotómunka eredményének. A Cabaret Voltaire és a Vákuum Tv művészei esetében alaptételként mondható ki, hogy mindkét csoportosulás tevékenységének és szellemiségének mozgatórugója a szabadság életerzésének azonnali, spontán és humoros formában történő kifejezésre juttatása volt. A Vákuum Tv készítői olyan történelmi korban alkottak, amikor nem érezték szükségét izmusok és műfajok között vagy azokkal szemben definiálni magukat és tevékenységüket. Akkor, abban a szabadság érzetét keltő időszakban erre nem volt szüksége a csoportnak az alkotáshoz vagy az öndefinícióhoz. Ezért állítható, hogy maximálisan szabad felfogásban dolgozott a csoport.

Egy másik művészettörténeti vonatkozás, a Vákuum Tv-formátum visszatérő alkotói motívuma a „felülcímkézés”, amit elsősorban a televízió fogalmának összefüggésében, de esetenként magára a Vákuum Tv díszletelemre vonatkoztatva is alkalmazott a csoport. Így például a Vákuum Tv-díszletelem mikrosütőként történő átfunkcionálása során. A rekontextualizálásnak mint alkotói eszköznek a használata is gyakori volt a kellékek esetében, így például a képet közvetíteni képes papírkamera alkalmazása vagy egy tv-készülék átvilágítóberendezésként való használata. A rekontextualizálás módszerét alkalmazta a csoport a televízióadás tér- és időbeliségének hitelességét vizsgáló műsorszámokban is. Ilyen volt például, amikor interaktív játékként mutatták be a Vákuum Tv-t műsorszámokban. Pl. a „Boksz” és „Lövdözös” közönségjátékok

esetében, ilyen volt, amikor az élő színpadi cselekményeket felvételként kommentálták, pl. a „*Fociközvetítés*” műsorszámában, amikor a színpadon élő szereplők játszották el egy sportközvetítés lassított felvételét, mintha az egy korábban felvett videóanyag lenne. Az itt kiragadott néhány példán keresztül is érzékelhető, hogy a rekontextualizálás és a „felülcímkezés” alkotói eszközei egyaránt átszótták a Vákuum Tv-formátum műsorszámait. Ezek kézre álló alkotói módszerek voltak, hiszen a csoport a műsorai-ban eleve egy fakeretről állította azt, hogy az egy televízió. A rekontextualizálás módszerét használta a csoport tárgyak, terek vagy az idő „tartalomeltolására” is. Ennek során többnyire egyszerű eszközökkel, vázlatos formában hozta létre a kellékeket, díszleteket és videóanyagokat, amelyek formailag jól illeszkedtek a műsor kereté-ül szolgáló stilizált Vákuum Tv-díszletelemhez. A benne megjelenő dolgok gyakran gyermeki beleéléssel, a Samuel Beckett-féle szegény színház „minthajátéká”-nak megfelelően voltak megjelenítve. A rekontextualizálás közben a néző egyszerre látta az adott tárgynak az eredeti jelentését és új kontextusát is, amivel – a humoros effektus mellett – a csoport megjelenítette az eredeti tárgy vagy fogalom tulajdonságának megkérdőjelezhető valóságtartalmát. Jó példák erre az „*Átvilágítás*”, a „*Holdra szállás*” vagy a „*Jövőríport*” műsorszám. Ez a jelentéseltolás az ókori görög színház óta jelen van a színpadi művekben; ha ott felmutattak egy botot, és azt mondták rá, hogy az kard, akkor az kard volt. Ez a fajta rekontextualizálás, tartalomeltolás a Cabaret Voltaire esetében és a Dada mozgalom esetében is meghatározó volt. Emellé társult a dadaizmusnak a művészet műfaji határait figyelmen kívül hagyó attitűdje, ami a Vákuum Tv-re is jellemző volt.

Tudvalevő, hogy Marcel Duchamp egy köznapi használati tárgy eredeti környezetéből való kiemelésével és saját kezű aláírásával, majd annak a művészet intézményesített kontextusába helyezésével „felülcímkezte”, majd rekontextualizálta az általa kiválasztott tárgyat, és ezzel a művészeti gesztussal egyben megteremtette a „ready made” fogalmát. Mi több, áthangolta, „átcímkezte” a művészet addigi paradigmáját. Ennek a művészetre és a művészeti diskurzusra máig is erősen ható alkotói gesztusnak hordereje semmilyen módon nem hasonlítható össze a Vákuum Tv tevékenységének szellemi vagy művészettörténeti hatásfokával, pusztán a „felülcímkezés” és rekontextualizálás fogalmának értelmezése miatt említem. Tárgyát tekintve eltért Marcel Duchamp és a Vákuum Tv gesztusa többek között azért is, mert a csoport nem elsősorban a képzőművészet paradigmáinak működésére reagált, hanem a kor médiumának, a televízió fogalmát „címkezte át”. A Marcel Duchamp, valamint a Vákuum Tv által alkalmazott alkotói módszer közös vonásának tekinthető az intéz-

mények működésének és fogalmának művészi gesztussal történő „felülcímzése”, megkérdőjelezése és új kontextusba helyezése.

A rekontextualizálás eszközt alkalmazó hazai alkotók között megemlíthetők olyan neoavantgárd és fluxusművészek és formációk, mint a *Halász-színház*, a Najmányi László *Kovács István Stúdió*-jában folyó performanszok és a Szentjóbby Tamás-féle happeningek. A nevezett alkotók negligálták a fennálló kultúra rendszerét, azzal nem is voltak disputában, ahhoz sem megjelenésben, sem tartalomban nem alkalmazkodtak, hanem az avantgárd művészetre oly jellemzően a művészet eredeti és radikális állapotát közvetítették.

Az évekkel később létrejövő Vákuum Tv ezt az örökséget hordozta mindamelllett, hogy új rítusokat hozott létre. Ha tovább vizsgáljuk a Vákuum Tv formátum kulturális kapcsolódásait, fontos megemlíteni a rock and roll kultúra alkotói hagyományait annak olyan képviselőivel, mint az író Jack Kerouac vagy a zenész Lou Reed, akik művészetükben szintén hátat fordítottak a fennálló hagyományos elitkultúra rendszerének. Lou Reed esetében érdekes szempont zenei előadásmódjában a zene „másodlagossága” is, ami a hazai alternatív rock and roll-korszak együtteseinél is felfedezhető. (*Trabant, Kontroll, Bizottság* stb.) Előadásaikban elsősorban a szövegen és attitűdön van a hangsúly, előadásmódjuk nem „eljátszó”, hanem a színpadon való természetes létezésre törekszik. Az, ahogy a rock and roll műfajban a zene gyakran „másodlagos” szerepet kap, hasonlóságot mutat a Vákuum Tv fellépései során a jelenetek, díszletek, kellékek, videók vázlatos és szintén „másodlagos” kidolgozottságával, ami a megjelenési forma egyik védjegyeként ragadható meg. Ennek, illetve a csoport rock and roll együttesekhez hasonló életvitele és alkotói módszerei alapján megállapítható, hogy a Vákuum Tv formátuma a lázadó rock and roll örökségét is hordozza. Kistamás László személye mint a Kontroll Csoport énekese és szövegírója ezáltal közvetlen kapocsnak tekinthető.

Szinte minden műfajban megtaláljuk azt a fajta hasadást, ami a fennálló hagyományos szórakoztató kultúra és a „nem szórakoztató” avantgárd kultúra között látható, ez történt a szocializmusban a despotikus kultúra és a neoavantgárd között. Miközben a Vákuum Tv formátumának, valamint hovatartozásának megnevezését keressük a magyar művészeti közegben, azt tapasztaljuk, hogy ez a hasadás ugyanúgy jelentkezett a film, a zene, a színház, a képzőművészet műfajaiban. Azt mondhatjuk, hogy a Vákuum Tv, ami ezeket a műfajokat progresszívan, intermediális és interaktív eszközökkel szintetizálta, maga is az alternatív ellenkultúrában foglalt helyet. Aczél György 3 T-je meghatározta 1957 és 1989 között a magyar kulturális zónát. Ebből a

megosztott kulturális térképből szintén levezethető, hogy a Vákuum Tv és Kistamás László személye összeköti az 1998 előtti időszakot a Vákuum Tv csoport tevékenységével és az akkori kulturális közeghez kialakult viszonyával.

Természetesen ha társulatról, abszurd humorról és televízióról van szó, akkor a Vákuum Tv esetében megkerülhetetlen a dolgozatban már szóba került világhírű Monty Python brit humortársulat megemlézése, amely 1969-ben kezdte meg egyedülálló működését a BBC műsorán, amivel forradalmasította a sketch comedy műfaját, és megteremtette az utat többek között olyan világhírű tv-műsorok és filmek számára, mint a Saturday Night Live¹⁵³ vagy az Austin Powers¹⁵⁴. A vasfüggöny miatt a Monty Python munkái csak jóval később, 1993. április 3-tól¹⁵⁵ váltak láthatóvá Magyarországon, mint az David Morgan „Itt a Monty Python beszél!” című könyvéből kiderül. Ezért viszont a csoport egy részének pont egy évvel a Vákuum Tv megalakulása előtt vált friss és meghatározó élményévé az abszurd humornak ez a válfaja, aminek erején és hatásán a több évtizedes késés sem változtatott. A szellemi és tartalmi párhuzamok és hasonlóság érzékeltetéséhez indokolt itt szó szerint idézni az előbb említett David Morgan „Itt a Monty Python beszél!” című könyvének bevezetőjéből:

„Amikor a Monty Python 1969-ben megkezdte egyedülálló működését, fellázadt a kortárs humoros műsorok merev, kiszámítható formátumai ellen. Olyan műsorokat vittek a közönség elé, amelyek egyszerre voltak intellektuálisak és lököttek. A műsorok fárasztó vizuális poénjai és a fiúk energikus játéka mind a csoport szabadságát jelképezték. De ami az első pillanattól igazán különlegessé tette a Monty Python, az a teljes kiszámíthatatlanság, ami bolondozásból, szatírából, szexből és erőszakból álló tudatfolyamban öltött formát.” (...) „...két legfontosabb forradalmi újítása közül az egyik, hogy nem volt benne sztár, aki köré a műsor épült volna, a másik a kötetlen formátum.” (...) „...a sorozat a negyvenöt epizódja során folyamatosan megújult. Mindegyik produkciójuknak önálló formája volt, ritkán hasonlított egymásra két Python-műsor. Előfordult, hogy egyes epizódoknak volt egy központi témájuk, de az is csupán ürügy volt a jelenetek összekapcsolására. Ez a képlékeny stílus tette

¹⁵³ A *Saturday Night Live* tv-műsorról: https://hu.wikipedia.org/wiki/Saturday_Night_Live Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

¹⁵⁴ *Austin Powers*: https://hu.wikipedia.org/wiki/Austin_Powers_%E2%80%93_Aranyszersz%C3%A1m Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

¹⁵⁵ „A magyarországi premierre elég sokat kellett várni, 1993. április 3-án kezdte sugározni a Magyar Televízió – a ford.” David Morgan: *Itt a Monty Python beszél!* Gabo Könyvkiadó, 2015, kiadás helye nincs feltüntetve. 12. oldal 2. lábjegyzet (Fordította: Bori Erzsébet, Kövesdi Miklós Gábor.) Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

olyanná a *Pythont*, mint egy rögbicsapat, ami folyamatosan változtatja a taktikáját, de mégis jól játszik – a nézők alig bírják követni. És bár a közönség kezdte megismerni az egyes Pythonok tévés személyiségét, a hat író/előadó annyira sokszínű, kaméleonszerű volt, hogy egyikük se nőtt a csoport sztárjává – a társulat éppoly változatos volt, mint a humora. A Python elsődleges humorforrását a cselekmény és az ötletek folyamatos áramlása adta. A poénoknak saját belső logikájuk (vagy logikátlanságuk) volt, ami nem felelt meg a dráma elfogadott követelményeinek: nem volt történetvezetés, háromfelvonásos építkezés, sem karakterfejlődés...” (...) „Fura, szürreális asszociációk, vadulásra való hajlam és a hit, hogy az emberi lét úgy összességében meglehetősen abszurd.” (...) „...komoly társadalomkritikát fűznek a poénok közé, anélkül, hogy tudálékossá vagy unalmassá válnának – nagyon ritka képesség.” (...) „A Python nem a viccekről szólt, sokkal inkább egy tudatállapotról, amelyben a világot egy olyan helynek látjuk, ahol ha valaki úgy jár, mint egy gumiember, azt nem csak hogy normálisnak tekintik, hanem még kormányzati támogatásban is részesítik; ahol egyes emberek anagrammákban beszélnek; ahol az útonállók virágokkal próbálják megvalósítani a vagyon újraelosztását; és ahol a BBC-bemondók furcsa kézjelek kíséretében ismertetik a nap eseményeit.”

Az idézetek tartalma a legtöbb helyen szinte egy az egyben megfeleltethető a Vákuum Tv-ről alkotott gondolatokkal. Természetesen, ahogy a korábbi nemzetközi analógiák esetében, úgy itt sem beszélhetünk összemérhető hatásfokról vagy eredményekről, de az idézetek alapján elmondható, hogy Vákuum Tv műsorának egészére és alkotóira nagyon hasonló szellemiség és alkotói hozzáállás volt jellemző. A Vákuum Tv színpadi műsorát gyakran belengte a Monty Python szellemisége, videószkeccsek pedig döntő részben ebben a szellemiségében készültek. Ezért állítható, hogy a Vákuum Tv csoport formátumának és művészeti kapcsolódásainak feltérképezése során a Monty Python humortársulata meghatározó viszonyítási pontnak tekinthető.

Érdekes megemlíteni, hogy a Monty Python-sorozatból 45 részt készítettek 4 szériában az alkotók, és a Vákuum Tv is majdnem pontosan ennyi önálló előadást készített. Lehetséges, hogy nagyságrendileg ennyi epizód van egy ilyen formátum formanyelvében.

Végül a viszonyítási pontok között meg kell említeni a pesti kabaré műfaját, ami a konferansziéra épülő önálló színpadi formátuma és maró szatirikus kelet-európai humora okán szintén meghatározó hivatkozási pont. A Vákuum Tv formátum alkotócsoportja a rekontextualizálást alkalmazó alkotói gesztusával, ha csak temporálisan és viszonylag kis rádiuszban is, de kiemelte saját intézményes közegéből a kor meg-

határozó tömegmédiának fogalmát és működését. Az intézményektől független kontextusba helyezés folyamatában a kabaré, a színház, a televízió, a performansz, a film és a videózás alkalmazásával teremtette meg az ezt a különböző médiumokat műfajilag szintetizáló új formátumot, amit az *intermediális performansz-kabaré* megnevezéssel definiálok.

III. A Vákuum Tv csoport kulturális kontextusai

III.1 A Vákuum Tv művészeti gyakorlatából létrejött kulturális kapcsolatok

A Vákuum Tv műsorairól készült archív videófelvevételek alapján biztosan állítható, hogy a *Tilos az Á*-ban 1994 tavasza és 1995 decembere közötti tevékenysége során, hétről hétre összességében legalább negyvennégy külön, önálló műsort hozott létre a csoport. Ez a szám több is lehet, mert ritkán ugyan, de előfordult, hogy egy-egy műsor technikai akadályok miatt nem került rögzítésre. Ebben a fejezet részben listaszerűen sorolom fel (a teljesség igénye nélkül) a hazai művészeti élet és közélet azon képviselőit, akik a *Tilos az Á*-ban létrehozott önálló műsorok során vendégeként interjút adtak Kistamás Lászlónak.

Vendégek a Vákuum Tv-ben, akik vagy az aktuális adás tematikájához kapcsolódva, vagy saját tevékenységük kapcsán voltak megszólaltatva a műsorban:

Antal István (Juszuf)
Bolyki László (Zsiráf)
ef.Zámbó István,
feLugossy László,
Halász Péter,
Hámos Gusztáv,
Jordán Tamás,
Kamondy Ágnes,
Kelényi Krisztián (Tódor),
Klöpfler Tibor,
Kodolányi Sebestyén,

Nyíró András¹⁵⁶,
Paternák Miklós,
Reich Péter,
Spitzer Gyöngyi (Soma),
Sugár János,
Szelevényi Ákos,
Szentjóbgy Tamás,
Szirtes András,
Szirtes János,
Vető János

A következőkben felsorolom a csoport *Tilos az Á*-n kívüli számottevőbb szerepléseit, megjelenéseit és együttműködéseit a vizsgált időszakban és az után.

– 1994. november / Jordán Tamás felkérésére a csoport részt vett a Merlin színház éttermében indított ún. Merlin Klub¹⁵⁷ napi programsorozatában. Az étterem tv-monitorokkal felszerelt terében a csoport „TELEreVizió” címmel futó kabarépróbálkozása csak pár alkalmat ért meg. Az étterem térhasználata végül nem bizonyult alkotóilag eredményesnek a csoport számára.

– 1995 tavasza / A Balázs Béla Stúdió videóvágás-lehetőséget biztosított a csoport számára az adásai elkészítéséhez.

– 1995. június 1. Forgács Péter „Inventárium” című kiállításának megnyitása a Kiscelli Múzeumban, ahol a Vákuum Tv kerete jelenlétében Kistamás László nyitotta meg a kiállítást egy performansszal.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Nyíró Andrásról: https://hu.wikipedia.org/wiki/Ny%C3%ADr%C5%91_Andr%C3%A1s Az utolsó letöltés dátuma: 2022. 01. 05.

¹⁵⁷ A Merlin Klub műsora a Beszélő folyóirat 1994. november 10. számában (Arcanum-hivatkozás): https://adt.arcanum.com/hu/view/Beszelo_1994_4/?query=V%C3%A1kuum%20tv&pg=249&layout=s Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

¹⁵⁸ Az „Inventárium” című kiállítás programajánlója a Beszélő folyóirat 1995. május 25-i számában (Arcanum-hivatkozás): https://adt.arcanum.com/hu/view/Beszelo_1995_2/?query=V%C3%A1kuum%20Tv%20Forg%C3%A1cs%20P%C3%A9ter&pg=379&layout=s Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

–1995. július / Nyíró András felkérésére a csoport műsorrészekkel szerepelt az ország első, 1994-től terjesztett, ABCD magazin¹⁵⁹ nevű, önálló CD-ROM multimédiás magazin 1995/3 számában¹⁶⁰. A kiadvány negyedévente jelent meg.

– 1995. augusztus 21. / Fellépés a Diáksziget színházi sátrában¹⁶¹, egy önálló retrospektív válogatasműsorral és a fellépésre külön készített pár aktuális anyaggal.

– 1995. szeptember 15. / A felújított budapesti földalatti vasút 100 éves évfordulójának ünnepségén vett részt a csoport. Ennek keretében egy multimédiás kabaréobjektummá alakítottak át egy földalatti-szerelvényt. Evvel a megállóba begördülve élő és vetítésalapú Vákuum Tv-műsort adtak elő az ünnepségre érkezett nézőközönség számára¹⁶².

(Az 1995. december 18-ai Vákuum Tv-adás után nem sokkal a Tilos az Á bezárt.)

– 1996. január 19. 21.00 óra / Fellépés Amszterdamban a „Next Five Minutes”¹⁶³ médiakonferencián a nagy múltú Paradiso Hallban¹⁶⁴, ahol egy önálló retrospektív válogatasműsort adott elő a csoport, a fellépésre külön Amszterdamban készített aktualitás anyagok mellett. A médiakonferencia több helyen is beszámolt a fellépésről¹⁶⁵. (Videó elérhető a lábjegyzetben.) Erre az eseményre csatlakozott a csoporthoz

¹⁵⁹ További infók az ABCD magazinról Nyíró András Wikipédia-oldalán: https://hu.wikipedia.org/wiki/Ny%C3%ADr%C5%91_Andr%C3%A1s Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

¹⁶⁰ ABCD magazin kiadvány, tartalomlista: <http://syi.hu/abcdrep.html> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

¹⁶¹ A Diáksziget műsora a Kurír 1995. augusztus 21-i számában (Arcanum-hivatkozás): https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Kurir_1995_08/?query=V%C3%A1kuum%20Tv%20bahia&pg=429&layout=s Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 08.

¹⁶² Újságbeszámoló a 100 éves budapesti földalatti vasút átadóünnepségéről. Magyar Hírlap, 1995. szeptember 18. (Arcanum-hivatkozás):

https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarHirlap_1995_09_B/?query=kisf%C3%B6ldalatti%20V%C3%A1kuum%20Tv&pg=31&layout=s Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 08.

¹⁶³ A „Next Five Minutes” konferencia 1996-os rendezvényének weboldala: <http://www.tacticalmediafiles.net/n5m2/program/> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

¹⁶⁴ Paradiso Hall Wikipédia-hivatkozás: [https://en.wikipedia.org/wiki/Paradiso_\(Amsterdam\)#The_acts](https://en.wikipedia.org/wiki/Paradiso_(Amsterdam)#The_acts) Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

¹⁶⁵ Beszámolók és leírás a Vákuum Tv csoportról a „Next Five Minutes” konferencia oldalain (angol és holland nyelven):

Leírás: <http://www.tacticalmediafiles.net/articles/3422/Vakuum-TV> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

Videó: <http://www.tacticalmediafiles.net/videos/4016/VakuumTV> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

Program: http://www.tacticalmediafiles.net/n5m2/journal/say/archive/te_vtv0.htm Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

Kovács Kristóf, aki angol tolmácsként és alkalmi szereplőként, illetve mindeneként segítette a csoport munkáját. Holland oldalról a szervező Padi Mariann volt.

– 1996. szeptember 30. (körül) / fellépés a párizsi La Flèche d’Or szórakozóhelyen¹⁶⁶, a Párizsi Magyar Kulturális Intézet megrendezésében. A bemutató Rádi Kriszta szervezésével zajlott a „Magyar Parallel Kulturális Hét”¹⁶⁷ keretében. Itt egy önálló retrospektív válogatasműsorral és a fellépésre külön Párizsban készített aktualitás anyagokkal szerepelt a csoport.

– 1997. szeptember 29. / fellépés a Budapesti Francia Intézetben¹⁶⁸, az őszi fesztivál keretében, ahol a csoport önálló új műsort hozott létre nagyrészt új társulati felállításban.

A régi társulat belső magjának végleges felbomlása utáni fellépések:

– 1997 / Bécs a U2 rendezvénysorozaton.¹⁶⁹ A csoport itt kiegészült Gróf Ferencen kívül Medvegy Andrással, Bodó Sándorral, Kelényi Krisztiánnal és Sarankó Mártával.

– 2000. augusztus 31. / A budapesti Műjégpályán (Hősök tere), a „Média Modell”¹⁷⁰ című kiállításon „A mechanikus Tv” címmel a két egész estés fellépés létrehozása, ahol a csoport „...szórakoztató, tudományos-színházi előadást rendezett a Városligeti Műjégpálya teraszán. A projekt korunk aktuális technikai újításait és problémáit tárta újszerű módon, vicces színházi formában a közönség elé. A Vákuum Tv a 100 évvel

¹⁶⁶ A párizsi La Flèche d’Or szórakozóhely Wikipédia-hivatkozása (francia nyelvű).

[https://fr.wikipedia.org/wiki/La_Fl%C3%A8che_d%27or_\(Paris\)](https://fr.wikipedia.org/wiki/La_Fl%C3%A8che_d%27or_(Paris)) Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

¹⁶⁷ A Magyar Narancsban rövid beszámoló a a párizsi „Magyar Parallel Kulturális Hétről”. https://magyarnarancs.hu/belpol/kulturalis_hirek-62681 Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

¹⁶⁸ A Népszava 1997. szeptember 29-i számának programajánlója, a csoport Budapesti Francia Intézetben történt fellépéséről: https://adt.arcanum.com/hu/view/Nepszava_1997_09/?query=V%C3%A1kuum%20tv%20Francia%20Int%C3%A9zet&pg=391&layout=s Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 08.

¹⁶⁹ Infó a bécsi fellépésről a Vákuum Tv weboldalán:

<http://vakuumtv.c3.hu/info/infoindex.html> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

¹⁷⁰ Az Exindex programajánlója és a C3 oldalán szereplő információk a Média Modell rendezvényről. Exindex: <http://exindex.hu/index.php?l=hu&page=14&id=400> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05. C3: <http://mediamodel.c3.hu/> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

ezelőtti Uránia Tudományos Színház koncepcióját ültette át a mába, megnyitva az utat egy egészen újfajta szellemi utazás előtt.”¹⁷¹

III.2 A csoport belső magjának feloszlása

Természetesen egy ilyen szoros közösséget alkotó művészeti csoport felbomlása nagyon nehéz folyamat, sok konfliktussal és véleménykülönbséggel jár, és mindenkinek más emléke lehet az eseményekről és a korabeli dilemmákról. Én a saját verziómat tudom elmesélni.

A csoport belső magjának a már említett rock and roll életformája és szinte életvitelszerű együttélése – ami része volt a csoport alkotói működésének és amiben szerepet játszott a tagok többségének fiatal kora és a műsortól független korábban is meglévő bulizó létformája, illetve az a tény, hogy alkotói ténykedésük eleve egy szórakozóhelyhez kötődött – hosszú távon sok energiát kívánt tőlük, még ha ezt fiatal koruknál fogva akkor nem is nagyon érezték. Ha hozzávesszük, hogy a hétről hétre való feladat gyakorlatilag csütörtöktől, de legkésőbb péntektől hétfő késő estig munkába szólította őket, érthető, hogy a kisebb súrlódásokat sem lehetett mind orvosolni, bizonyos dolgok kibeszéletlenek és megoldatlanok maradtak. Ebből következett, a csoportdinamika törvényei szerint, hogy Garas Dániel körülbelül 1995 májusában kilépett a csoportból, amit a többi tag nagyon erős veszteségként élt meg, de folytatták tevékenységüket.

1995. december 18-án volt az utolsó Vákuum Tv-fellépés a *Tilos az Á*-ban. Ez egy búcsúadás volt, a hely röviddel ezután bezárt. Ekkortól nem volt állandó fellépőhelye a csoportnak, nem találtak sem térben, sem szemléletben megfelelő alternatív szórakozóhelyet a városban. A csoport a *Tilos az Á* bezárása utáni 96-os évben januárban fellépett Amszterdamban, majd szeptemberben Párizsban, de a Vákuum Tv munkáihoz kapcsolódó intenzív rock and roll alkotói időszak véget ért. A csoporttagok kapcsolata megmaradt, de beállt egy normális hétköznapi ritmusba. Kimondva vagy kimondatlanul a pihenésnek mindenki örült, ezért nem érezték harapós vágyat arra, hogy azonnal megtalálják az új helyet, vagy erős kompromisszumok árán befogadóteret találjanak a produkció számára.

¹⁷¹ A felhasznált idézet hivatkozás a Vákuum Tv weboldaláról A mechanikus Tv-fellépéssel kapcsolatban.
^hhttp://vakuumtv.c3.hu/info/vtv_info.html Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 05.

Kistamás László kulturális és televíziós tapasztalata alapján még 1995 második felében felkérést kapott szerkesztő-rendezőként a Magyar Televízióban látható *Múzsza – Kulturális híradó* szerkesztőségébe. A műsor a hazai kulturális életről számolt be, és Kistamás László feladata a többi szerkesztő-rendezővel együtt pár perces tudósítások készítése volt kulturális aktualitásokról. Kistamás László magával hívta a csoport belső magjának többi tagját is, akik ezért szintén lehetőséget kaptak, hogy rövid anyagokat készítsenek a műsorba. Kistamás László, Till Attila, Csernátony Dóra és Gajzágó Donáta aktívan dolgoztak a tv-s munkában, Forgács Kristóf alkalmi jelleggel pár anyagot készített. Ismerve a csoport munkáját, Váradi Júlia főszerkesztő megbízta az ott dolgozó csapatot, hogy elkészítse a *Múzsza* szilveszteri különszámát, amiben kulturális vonatkozású, humoros szkeccseket készítettek a tagok, a komplett műsort kézben tartva. A műsor főrendezője Lukin Ágnes volt, akinek a szilveszteri adás alapján megtetszett a csoport munkájának humora, és beajánlotta a csapatot az 1996 februárjában induló, úgynevezett *Szatelit* című műsorába, aminek szintén főrendezője volt. A *Szatelit*et az M1 szombat esti új, humoros show-műsorának szánták, itt a csapat lehetőséget kapott adásonként egy-egy rövid, önálló szkeccs elkészítésére saját elképzelése szerint. A műsort Selmeczi Tibor humorista, dramaturg, újságíró vezette, és többek között olyan humoristák működtek közre benne, mint Markos György vagy Antal Imre.

A csoport tagjai ambivalensen fogadták a felkérést. Egyrészt örültek, hogy észrevették tehetségüket a televíziós szakemberek, másrészt ismerve a magyar „királyi tv” műsorait, dilemmát is jelentett egy ilyen részvétel. Felmerült kérdésként, hogy mennyi kompromisszumot kell hozniuk majd az anyagok tartalmában, illetve hogy maga a tv-műsor, a műsorvezető és a többi műsorszám mennyire kompatibilis az általuk képviselt szellemiséggel. Ez amiatt volt kérdéses, mert saját anyagaik adásonként kb. 1-4 perc terjedelműek lehettek, így fennállt a lehetősége annak, hogy a kb. 1 órás műsor többi részét olyan, a hazai tv-s szórakoztató műsorok hagyományos ízlésvilágának megfelelő sekélyes mainstream tv-s anyagok teszik majd ki, amelyek korábban a Vákuum Tv műsoraiban művészi kritikájuk tárgyát képezték.

A csoportban hosszasan folyt diskurzus a részvétellel kapcsolatban. Ebben nagyjából két részre szakadtak: Gajzágó Donáta és Forgács Kristóf elleneztek a részvételt, aminek része volt az is, hogy a csapat „Vákuum Tv” néven léphet föl a műsorban a videóival, tehát egy Vákuum tv-s logóval indíthatják a műsorban a videójukat. Csernátony Dóra és Kistamás László azt képviselték, hogy amíg nem próbáltuk ki a dolgot, addig nem tudjuk pontosan, milyen, ezért ne zárkozzunk el eleve a felkéréstől. Próbáljuk ki, és ha nem tetszik, akkor még mindig abba lehet hagyni. Till Attila nem kardoskodott egyik

érv mellett sem, és mind a kettőnek igazat adott. A dilemma jogos volt, hiszen a *Szatelit* akkor frissen indult, ezért nem lehetett tudni, milyen lesz pontosan, még ha túl nagy progresszivitásra nem lehetett is számítani. Természetesen voltak pozitív nemzetközi minták a levegőben, amik azt mutatták, hogy lehet a tv-ben is minőséget csinálni abszurd humorral, ilyen volt pl. az angol Monty Python társulat tv-műsora, akik kiváló minőségben, látszólag kompromisszumok nélkül tudtak tv-műsort csinálni művészi szinten. Volt egy olyan olvasata is a dolognak, hogy hátha ez az út vezet esetleg egy önálló tévéműsorhoz, hiszen nyilvánvaló, hogy ha az ember nem csinál semmit, nem él a lehetőséggel, nem is jut el sehova. A 90-es évek közepén még több illúziója volt az embereknek, remélve, hogy itt is olyan lesz, mint Nyugaton, illetve a nyugati életet sem ismertük igazán. Végül a csoport abban maradt, hogy tesz egy próbát, viszont ha a tv-csatorna beleszól a videók tartalmába, vagy a műsor egésze nagyon ciki, akkor egyből abbahagyják a műsorban való részvételt. Végül Gajzágó Donáta nélkül, aki akkor Forgács Kristóf partnere volt, és teljesen elzárkózott a műsorban való közreműködéstől, belevágtak a szkeccskészítésbe a csatorna számára. Ebben először a korábban a Vákuum Tv adásaiban bemutatott önállóan vetített, ezért tv-re alkalmazható szkeccseket készítették el újra, a kor profi televíziós technikáival és gyártási körülményei között.

Az első *Szatelit* sugárzásának februári időpontjában Kistamás László és Csernátony Dóra a Távol-Keletre utaztak, ezért a műsort csak Till Attila és Forgács Kristóf látták élőben a tv-ben. A hatás egyértelmű volt, a műsor környezete pont olyan sekélyes mainstream tv-s anyag volt, amilyenre a rossz forgatókönyv szerint számítani lehetett. Idegen anyagnak érezték a videójukat, különösen a Vákuum Tv-feliratot az anyaguk előtt a műsorban kiírva. A két Pesten maradt tag eléggé le volt taglózva, és kisebb dilemmázás után végül elhatározták, hogy megkeresik Lukin Ágnes főrendezőt, hogy kilépési szándékukat megbeszéljék vele. A sokat látott profi tv-rendező, miután meghallgatta a fiatalokat, azt mondta nekik, hogy ez a döntés Kistamás László távollétében nem lenne méltányos, mert ő lett felkérve a csoport vezetőjeként, és nem tudhatjuk, ő mit gondol erről. Lukin azt javasolta a két tagnak, várják meg Kistamás Lászlót a döntésükkel. Ekkor már le volt gyártva az első három szkeccs, ami Kistamás László hazaérkezéséig elég volt, tehát nem kellett új anyagot forgatni, az elkészülteket letiltani pedig nem lehetett a meglévő szerződés miatt. Till és Forgács végül elfogadták a javaslatot. A külföldön lévő tagok hazaérkezésekor Forgács Kristófnak Berlinbe kellett utaznia, ezért nem volt ott a közös megbeszélésen. Mire hazajött, a csoport három tagja, Till Attila, Csernátony Dóra és Kistamás László úgy döntött, folytatják a szkeccsek készítését a műsor számára. Ehhez Forgács Kristóf nem csatlakozott.

Ezután hosszabb idő telt el fellépés nélkül. A csoport tévéműsort folytató tagjai és az ekkor végeredményben a tv-műsor készítése miatt kilépett két másik tag eltávolodtak egymástól. A párizsi élő fellépésre 1996 szeptemberében még összeálltak, majd egy év szünet következett, amikor a Budapesti Francia Intézet felkérésére 1997 szeptemberére egy önálló műsor bemutatására kaptak lehetőséget az intézet színháztermében. A francia intézeti fellépés kapcsán a csoport együtt maradt tagjai felvették a kapcsolatot Forgács Kristóffal és Gajzágó Donátával, kérve, hogy csatlakozzanak a fellépéshez, és ugyanezzel Garas Dánielt is megkeresték. A találkozón végül Gajzágó Donáta nem volt jelen, mert a Vákuum Tv televíziós szereplése után nem látta értelmét, hogy nézeteit egyeztesse a csoport többi tagjával. Garas Dániel külföldön volt. A megbeszélésen Forgács Kristóf elmondta, hogy ő akkor vesz részt a csoport munkájában, ha a *Szatelit* tv-műsorban vagy ahhoz hasonló tv-s megjelenésekben nem működik közre a Vákuum Tv csoport, mert szerinte az nem egyeztethető össze azzal, amit a Vákuum Tv képvisel és jelent. (A beszélgetésen ez a vélemény nem ilyen letisztult mondat formájában hangzott el, a helyzet nem volt egyszerű senkinek. Olyasmik hangoztak el, hogy a Vákuum Tv nagyon más, az nem ugyanaz, ezt a két tevékenységet külön kellene választani, és lehet, hogy végül nagyjából még az is elhangzott, ami a fenti mondatban szerepelt. A lényeg, hogy a tagok értették egymást.)

Ez érezhetően kemény feltétel volt, és talán nehezen kivitelezhető is, ezért Forgács Kristóf azt javasolta, megoldás lehetne, ha más néven venne részt a csapat a tv-műsorokban, vagy ha nincs kiírva az ilyen műsorokban az anyaguk előtt logószzerűen a Vákuum Tv név. Így az alkotók a meglévő csoportjuktól függetlenül dolgozhatnak a tévéműsor-készítésben. Felmerült, hogy esetleg tegyenek egy jelzőt a Vákuum Tv név mellé a hivatalos tv-ben megjelenő anyagaik elé, például Vákuum Pictures, hogy ezzel valamilyen formában megkülönböztessék azokat az eredeti Vákuum Tv-től. Kistamás László és Till Attila ezen a ponton, ízlelgetve a gondolatot, azt mondták, hogy ez végül is elképzelhető, Csernátony Dóra viszont úgy látta, hogy ez nem lenne őszinte, mert minden, amit a csoport csinál, az Vákuum Tv, és nem választható külön. Tehát ő a csoportot jelölte meg elsődlegesen Vákuum Tv-ként, és nem a *Tilos az Á*-ban létrejött performanszt, amit a csoport hozott létre. Az akkor már hosszan elhúzódó beszélgetésnek ezen a pontján a jelenlévők közül többeknek el kellett menniük, ezért megállapodtak, hogy a dolog fontossága miatt pár óra múlva folytatják a város egy másik pontján. Pár óra múlva találkoztak ismét, amikor kiderült: a tv-műsorban dolgozó tagok úgy döntöttek, nem tartják elképzelhetőnek a névmódosítást vagy annak korrigálását semmilyen formában, és így folytatják a jövőben is televíziós

munkájukat. A sikertelen megbeszélés után a francia intézeti fellépésen nem vett részt Forgács Kristóf és Gajzágó Donáta sem. Igaz, ekkor ő már nem is tervezte visszatérését a csoportba. A sors fintora, hogy Garas Dániel még visszajött ennek a francia intézeti fellépésnek az erejéig, de ahhoz a feltételhez kötötte, hogy Forgács Kristóf is részt vesz az eseményen. Viszont amikor Forgács Kristóf nemleges döntése született, erről nem lehetett értesíteni, mert két hétre külföldre utazott, és nem volt elérhető. Csak akkor szembesült a csoportban kialakult helyzettel, amikor hazatért. Mivel ezen a ponton már nem maradhatott ki a műorból, mert az veszélyeztette volna a produkciót, ezért végigcsinálta.

Ekkor ért véget az az időszak, melyet a dolgozatomban tárgyalok, vagyis amikor a Vákuum Tv a *Tilos az Á*-ban minimum 44 adást létrehozó csapatának belső magja végleg felbomlott. Ezután más felállásban, pár új taggal, pl. Gróf Ferencsel, még nagyjából négy műsor készült.

A Vákuum Tv csoport belső magjának tagjai az évek során – Gajzágó Donáta kivételével, aki a festészet mellett döntött – mindannyian a profi, többek közt a kereskedelmi mainstream média: televízió, internet, film és videó képköltés-világába kerültek, és sikeres alkotóvá váltak. Korábban a jövő tervezése nem volt napirenden (egy darabig biztosan nem), hanem csak kapóra jöttek a kihívások, és ösztönösen, élvezettel, taktikus szándék nélkül csinálták meg mindazt, ami alkotóilag foglalkoztatta őket. Később megjelentek azok az egzisztenciális és megélhetési kényszerek, amik meg is változtatták a csoportot. Amíg a naprakészség, frissesség, egyszerűség határozta meg az együttműködést, egy kísérlet volt számukra a Vákuum Tv, az életforma, és a már ismert műfajok határainak keresése. Kísérlet volt annak megtapasztalása is, hogy a művészet és az élet egyidejű, egyenértékű és szétválaszthatatlan tud-e lenni.

III.3 A hosszú távú ismertté válást akadályozó körülmények

Fontosnak tartom azokat a speciális adottságokat bemutatni, amelyek az alkotói periódus rövidségén túlmenően még gátolták azt, hogy a csoport alkotómunkájának komplex eredménye a közönség egy lényegesen szélesebb köréhez juthasson el és ezáltal megtapadjon, részévé váljon a szélesebb hazai művészeti szcéna és művészet-történet emlékezetének.

Az okok többfélék, néhány fontosat sorolok itt fel. A Vákuum Tv speciális, élő, performansz műfajának komplexitása, vizuális és tartalmi többrétegűsége nem tette

igazán lehetővé az alkotások elektronikus úton történő sokszorosítását úgy, ahogy például egy zenei együttes vagy egy humorista előadó ezt megteheti anélkül, hogy elveszne előadásának a lényege.

A csoport alkotói koncepciója elutasította a kőszínházak bevett gyakorlatát, ami- ben a darabok többszöri ismétlése a műsorszerkezete része. A Vákuum Tv-ben csak nagyon ritkán, kivételesen indokolt esetben fordult elő ismétlés a rengeteg műsorszám ellenére.

A Vákuum Tv előadásai speciális teret igényeltek. A díszletelem mérete nem volt lényegesen növelhető, mert egy nagyobb vagy lényegesen nagyobb tv-keretben az élő szereplők már elvesztek volna. A Vákuum Tv-keret egy nagy színház színpadán felállítva kérdéses lett volna a mellette két oldalon jelentkező üres színpadtér miatt, ezért nem volt előnyös, ha a fellépőtér túl széles. A nézőtér szempontjából a Vákuum Tv-ben játszódó jelenetek egy széles színházi nézőtér esetén annak tágabb középső sávjából lettek volna leginkább élvezhetőek. Ez a sáv a nézőtér hátsó sorai felé tölcser- szerűen szélesedett volna, de a közönség számára az első sorokban, például csak a tévé előtti szűkebb részről lett volna igazán élvezhető a műsor látványa. A nézőtér két széléről az első sorokból a perspektivikus rövidülés miatt a néző kevesebbet látott volna a tv-ben zajló élő eseményekből. Az előadásokhoz tehát az olyan hosszúkásabb nézőtér volt igazán optimális, amilyennel a *Tilos* is rendelkezett. Viszont a hosszúkás nézőtér sem lehetett akármilyen hosszú, mert 40-50 m távolságból már nem volt igazán élvezhető a Vákuum Tv képe élőben és vetítve sem. Mindezek miatt tehát a Vákuum Tv műsora egy közepes kabaré vagy revü kb. kétszáz fős közönsége előtt volt igazán jól bemutatható. Amihez fontos volt az is, hogy a közönség fogyasztani tudjon a műsor során, és lehetőség szerint ne kötött sorokban foglaljon helyet. A klasszikus színházi tér emiatt se jött szóba mint lehetőség. Ezenkívül, mivel a műsort a közönség aktív bevonása éllette, a műsorvezető és a nézők közötti személyes kapcsolat lehető- sége ugyancsak meghatározta a nézőtér méretének növelhetőségét.

Az új és újabb műsorszámok megteremtésével hétről hétre történő intenzív közös munka hosszú távon nehezen lett volna fenntartható életvitelszerűen, és természetese- sen mindezt nehezítette a teljes egzisztenciális és anyagi bizonytalanság is.

Ezekkel a paraméterekkel kódolva volt egyfajta ismertséglimit a Vákuum Tv életé- ben, ami a projekt megszűnése után a teljes feledésbe merülés veszélyével fenyeget. Mivel viszont a rengeteg megszületett alkotáson túl ugyanezek a paraméterek izgal- massá is teszik a csoportot, ezért fontosnak tartom feljegyezni ezeket a részleteket mind a kutatás, mind az érdeklődő olvasó számára. Meggyőződésem, hogy ezek az

adalékok a hazai kultúrtörténet és a művészettörténet számára egyaránt segíthetik elhelyezni a performanszcsoportot.

III.4 A Vákuum Tv asszociatív kulturális kontextusai

Az előző fejezetek a Vákuum Tv csoport létének, alkotótevékenységének, önmagához és kulturális környezetéhez való viszonyának tapasztalati alapú ismertetésére koncentráltak. Az itt következő alfejezet egy tágabb, elméleti szintű összefüggés megteremtésére törekszik. Azoknak az általam feltételezett fiktív kulturális kapcsolatoknak felvázolására irányul, amelyek a 20. század kauzális átalakulási folyamatai során bekövetkezett paradigmaváltások összefüggésrendszerében helyezik el és értelmezik a Vákuum Tv alkotócsoport tevékenysége által létrejött kulturális mintázat rendszerét. A 21. század 20-as éveiből visszatekintve számomra a következő kép alakult ki.

Az európai művészetnek a 19. és 20. század fordulóján bekövetkezett paradigmaváltása a századforduló utáni első két évtizedre tehető. Érdekes azonban megemlíteni, hogy a 19. század második felében már egyértelműen érzékelhető volt a művészet addig ismert paradigmáinak megingása. Ekkoriban a progresszív művészeknek már nem állt szándékukban a hatalmi rendszer reprezentálására irányuló műveket létrehozni, érdeklődésük a kor fizikai, pszichikai és szociális kontextusának egyéni értelmezésére irányult. Ebből következett, hogy az 1900-as évek művészei koruk jelenségeit egyéni szempontok alapján értelmezték, reflexióikat különböző módszerekkel és eszközökkel juttatták kifejezésre, aminek következtében kialakulóban voltak a később izmusokként számontartott művészeti megnyilvánulások.

Közel száz évvel később, az 1980-as évek Magyarországon kezdődött a Vákuum Tv története. Magyarországon erősen érzékelhető volt a társadalom és a művészet 1945 után kialakult paradigmáinak megingása. Ebben az időszakban Kistamás László már aktív résztvevője volt, majd alakítója lett az alternatív szcénának. A későbbi Vákuum Tv-tagok ekkor középiskolások voltak, egy az akkori viszonyokhoz mérten liberálisnak nevezhető intézményben tanultak, nem mutattak fogékonyságot a fennálló rend elvárásai iránt. Érdeklődésük azoknak a 80-as évek jelenségeit egyéni szempontok alapján értelmező, a kultúra alakulását aktívan befolyásoló művészeknek a tevékenységére irányult, akik

reflexióikat egymástól eltérő módszerekkel juttatták kifejezésre. A Vákuum Tv későbbi tagjai a magyar művészet újrendeződésének és sokrétűvé válásának korában lettek tehát fiatal művészekké.

A 19. és 20. század fordulóját követően, a 10-es évek elején a gyarmatosítás kiszélesítésén alapuló európai társadalom ellentmondásai az első világháború kitöréséhez vezettek. A korszak progresszív művészei az 1914-ben kitört háború értelmetlenségét tematizálták, kifejezésre juttatták vele szembeni irtózásukat, a háborús logika cinizmusának megvetését. Az első világháború következményeként, annak második évében, 1916. február 5-én Hugo Ball és Emmy Hennings-Ball a semleges Svájc fővárosában, Zürichben megnyitották a Cabaret Voltaire nevű kis színpadot, szórakozó- és kiállítóhelyet, aminek műsorait az ott emigrációban élő európai művészekkel együttesen évekig működtették. A zürichi kabarében egymásra talált művészek nemzetközi csoportját összefogta a modern civilizációban mechanikussá váló gyilkolásnak és pusztításnak elítélése, az általuk bemutatott programokkal kifejezésre juttatták állásfoglalásukat, miszerint a kortárs Európában zajló események felülírták az emberi rációt, tehát a művészetnek is ezt az értelmetlenséget kell tükröznie. Tudatosan képviselték, hogy csakis a polgári társadalom örületének tükörképeként megjelenő művészet az, ami megtagadja és megcsúfolja az addig használt formanyelvet és kánonot, képes tiltakozni az adott helyzet örülete ellen. A csoport tevékenysége folyamán egy furcsa, a mából már nem igazán nyomon követhető véletlen kapcsán jött létre a Dada fogalma, mely egy mélyre ható művészeti mozgalomnak és egyben a 20. század első paradigmaváltásának a létrejöttét képviselte és képviseli.

Az 1980-as évek végére a kelet-európai országokban több mint 40 évig fennálló társadalmi és politikai rendszer, az általuk kifejlesztett hamis ideológiák ellentmondásainak következtében, fenntarthatatlanná vált. Ennek, valamint a kedvező nemzetközi helyzetnek a hatására az évtized végére a rendszer összeomlott. Magyarországon az 1989-ben bekövetkezett békés átmenet keretében megtörtént rendszerváltást követően a 90-es évek progresszív művészeinek egy része a rendszerváltás után felmerült alternatívák kérdésfelvetéseit tematizálta, kifejezésre juttatta vele szembeni kétségeit, kérdéseit, valamint az új rendszer szerveződési logikájának kritikáját. Evvel párhuzamosan egyre több egyéni alternatívát kereső és felmutató művészeti csoportosulás jött létre, ezek részben tovább vitték a Magyarországon már a 70-es években létrejött

progresszív csoportosulások szellemi irányultságát, részben pedig egy addig ismeretlen közösségi és kulturális létforma megteremtésére törekedtek.

1994. március 21-én Budapesten, a *Tilos az Á* nevű szórakozóhelyen, a rendszerváltást követő, nem konfliktusmentes, de a korábbihoz viszonyítva szabadnak és ígéretesnek tekinthető légkörben jött létre a Vákuum Tv nevű alkotócsoport. Az itt Kistamás Lászlóval egymásra talált fiatal, kezdő művészek csoportját összefogta a hazai társadalom átmeneti jellegére ironikus és szórakoztató formában történő reflektálás igénye. A Vákuum Tv médiumában erre kiváló lehetőség nyílt, mert ezen keresztül a kor meghatározó, a világ dolgait eleve narráló médiumnak, a televízióknak a formanyelvét használhatták. Azt karikírozva automatikusan létrejött a világ dolgaira való reflexió is, miközben magára a televízió médiumára reflektált a csoport. Az általuk létrehozott interaktív és intermediális programokkal, amelyeket a dolgozat II. fejezetében részletesen bemutatam, azt az állásfoglalást is kifejezésre juttatták, hogy az aktuálisan zajló társadalmi változások felülírják ugyan a korábbi uralkodóréteg elnyomó ideológiáját, ezért ahhoz képest pozitív hatást keltenek, de sok tekintetben nevelésesek. A Cabaret Voltaire és a Dada szellemiségével összhangban azt képviselték, hogy csakis az adott társadalom törekvéseinek görbe tükröt tartó művészet által kialakuló kultúra, ami megtagadja és megcsúfolja az addig használt formanyelvet és kánont, segíthet válaszokat keresni az adott helyzetre.

A két világháború közötti 20-as évek hangulata egy átmeneti időre reményt és késztezt adott a Dada szellemiségében alkotó művészeknek egy a kor kihívásait képviselő és annak igényeit érvényre juttató kulturális értékrend létrehozására. Az alkotók a legkülönbözőbb módokon keresték ugyan az egyén és a közösség kulturális igényeit alakító és az alakulást kifejezésre juttató alkotói megnyilvánulások módjait, de a koncepciók különbözősége ellenére létezett köztük egy egyre szélesedő nemzetközi hálózat, amelynek a háttérét a Dada háborúellenes szemléletén alapuló alkotói attitűd képezte. További közös vonásnak tekinthető, hogy az alkotók érdeklődése a tradíciók ápolása helyett saját jelenük kultúrájának megteremtésére, valamint a hamis polgári értékek tagadására irányult. Érdeemes megjegyezni, hogy az ekkor létrehozott művek, szemben a Dada legkorábbi megnyilvánulásaival, gondolok itt a Cabaret Voltaire előadásaira, ismét tárgyiasult formájukban öltöttek testet.

Hetven évvel később, az 1990-es évek Magyarországon a rendszerváltás utáni optimista hangulat egy átmeneti időre szintén reményt és késztetést adott az alternatív szellemiségben alkotó művészeknek egy, a kor alakulóban lévő közösségének igényeit képviselő értékrend létrehozására és annak érvényre juttatására. Az egyénileg alkotó progresszív művészek és az alternatív alkotócsoportok a legkülönbözőbb módokon keresték az egyén és a közösség kulturális igényeit alakító és annak alakulását kifejezésre juttató alkotói megnyilvánulások módjait. Időben párhuzamosan, a gyakorlatban egymásra hatóan alakuló koncepciók különbözősége ellenére létezett egy hazai és kisebb mértékben nemzetközi hálózat, melynek háttérét az adott korhoz való viszonyulás kritikátlanságának kipellengérezése jellemezte. További közös vonásnak tekinthető, hogy az alkotók érdeklődése a tradíciók ápolása helyett saját jelenük kultúrájának megteremtésére, valamint az államilag sulykolt értékek tagadására irányult. Érdeemes megjegyezni, hogy a Vákuum Tv által megvalósult alkotói program nem műtárgyak formájában öltött testet, hanem az alkotói cselekvés folyamataiban és módjaiban manifesztálódott.

Az 1930-as évek második felétől Európában egyre inkább teret nyerő diktatúrák ideológiái, valamint a második világháború brutalitásának ebből következő előszele, elvették az európai művészekről progresszív törekvéseik megvalósításának a lehetőségét. Ekkor számos európai művész Amerikába helyezte át székhelyét, ezzel megerősödött az európai és az amerikai művészetnek a korábban inkább csak viszonylagosnak tekinthető egymásra hatása. Ez a tény, a mából visszatekintve, már egy kb. 40 évvel későbbi, újabb kulturális és művészeti paradigmaváltás egyik előfeltételként is értelmezhető. A többi előfeltételt a történelem eseményei alkották.

Hitlernek a faji megkülönböztetésen és a területfoglalás beteges vágyán alapuló politikája 1939-ben a második világháború kitöréséhez vezetett. A világháború alatt keletkezett anyagi károknak felismerését és a romok eltakarításának megkezdését követően az 1950-es évek második felében Nyugat-Európában lassan kezdetét vette a társadalmi és kulturális eszmélés és a morális romok feltérképezése is. Ennek során derült fény arra, hogy Európának, ezen belül a német lakosságnak szembe kell néznie a holokausz bűnének következményeivel. Ez a páratlan történelmi tény évtizedekre generációkat kötelezett el a kollektív trauma történelmi, társadalmi és kulturális szintű feldolgozására.

A második világháború idején emigrációba kényszerült művészek egy része az 50-es években a megváltozott politikai és társadalmi viszonyok hatására visszatért Nyugat-Európába, egy másik része a két kontinens közötti relációban folytatta tevékenységét. A megváltozott politikai viszonyok és a művészek nemzetközi szerepe nagyban hozzájárultak a nyugat-európai művészeti diskurzus átalakulásához, így többek között ahhoz, hogy azok a 10-es, 20-as, 30-as években létrejött progresszív európai művészeti megnyilvánulások, amelyek létrejöttükor és közvetlen utána nem csak nem kanonizálódhattak, de az akkor uralkodó nemzetiszocialista vezetés által a 30-as évek közepétől az „elfajzott művészet” (Entartete Kunst) kategóriájába sorolva nagyrészt megsemmisítésre kerültek, ismét a művészeti diskurzus részévé válhattak. Ezen tényezők következménye volt az is, hogy a Dada mozgalom és annak művészei az 50-es évek közepére Európában is visszavonhatatlanul a művészeti diskurzus részévé váltak.

Ezt demonstrálta az 1955 júliusában megrendezett, az 1900-as évek után létrejött művészet körülményeit és alkotásait elsőként és átfogóan bemutató 1. kasseli Dokumenta is, amely Arnold Bode helyi művészetpedagógus kezdeményezésére, Werner Haftmann művészettörténész rendezésében, a nyugati szövetségesek finanszírozásával jött létre. A kiállítás kevésbé összpontosított az 1945 után létrehozott, akkor kortársnak számító művészetre, ehelyett mindenekelőtt azoknak az alkotóknak munkáit mutatta meg és emelte be a művészeti kánonba, akiket a náci korszak Németországában az „elfajzott művészet” képviselőiként emlegettek.

Az 1935 és 1945 közötti időszak ideológiájának és páratlanul emberellenes gyakorlatának ismeretében nem kísérelhetek meg összevetéseket felsorakoztatni a későbbi korok történéseivel. Megismétlem azonban, hogy ez az ismert, szégyenteljességében páratlan történelmi tény hosszú évtizedekre generációkat kötelezett és kötelez el a kollektív trauma történelmi, társadalmi és kulturális feldolgozására. Annak értelmezése, hogy a történelmi trauma feldolgozása az elmúlt hetven év során mely területen, milyen irányú és mértékű változásokat hozott a háború vége óta egymás mellett élő generációk gondolkodásmódjában és egymáshoz való viszonyában, messze meghaladja ezen dolgozat kereteit. Szükséges azonban megemlíteni azt a társadalmi konszenzuson alapuló igyekezetet, amellyel a háborút követő első nagy nemzetközi művészeti seregszemle, az 1955 júliusában Kasselben megnyílt 1. Dokumenta felhívta a nyilvánosság figyelmét a nácik által „elfajzott művészet”-nek nyilvánított művek kulturális értékére és egyben a tettesek bűneire.

Az Európa és Amerika között a második világháború után kialakult politikai és kulturális viszonyok hatására az 1950–60-as évek fordulóján felgyorsult a 20. század második paradigmaváltásának folyamata. Olyan radikális alkotói kezdeményezések láttak napvilágot, amelyeknek kapcsán ellehetetlenült a zárt relációkban történő alkotás módszereinek létjogosultsága. Az 1950–60-as évek progresszív igyekezetei az individuum cselekvési lehetőségeinek felkutatására, azok megtapasztalására, valamint az általuk generált *szituációk* kölcsönhatásainak feltárására törekedtek. A felismeréseket korábban ismeretlen alkotói gesztusok bevetésével osztották meg a közönséggel.

Az 1950–60-as évek fordulóján begyorsult paradigmaváltási folyamatra mind az amerikai, mind a nyugat-európai kulturális és művészeti életben nagy hatással voltak a mindkét földrészen közel azonos időben zajló diákmegmozdulások. Amerikában az 1965–75 között amerikai beavatkozással zajló vietnámi háború ellen fellépő *Students for a Democratic Society* tevékenysége, valamint Nyugat-Európában az 1968-ban Párizsból induló diákmozgalom, amelynek fő követelése az egyetem megreformálása volt. Az események azonban gyorsan túlléptek az egyetem falain és a diákság körén, a követelések kiszélesedtek, és többek között szintén a vietnámi háború befejezésére, valamint az állam és az egyén viszonyának megreformálására irányultak. Ezeknek a követeléseknek az akkori politikai vezetés a tömegkommunikáció és a rendőrség bevetésével állt ellen. A civil társadalom véleménye a diákok követeléseinek közvetlen, illetve hosszabb távú hatásáról megoszlott.

A diákmozgalmak résztvevői éveken át tartó megmozdulásaikkal, valamint az időközben hozzájuk csatlakozó, főleg a fiatalabb generáció köréből kikerülő lakosság részvételével elérték követeléseik célját, ami a 70-es évekre a demokratikus társadalmak működési feltételeinek újragondolásához, megerősödéséhez és egyben a fent említett paradigmaváltáshoz vezetett.

A nyugat-európai és az amerikai kultúra és művészet terén az 1960-as és 70-es évek elsősorban az élet és a művészet határterületeinek feltérképezéséről, ezeknek a területeknek az újradefiniálásáról, esetenként eltörlésének kísérletéről szóltak. A művészek új, a szituáción alapuló tapasztalati tereket alakítottak ki, és mint a 20. század során már korábban is, ismét megváltoztatták ezzel az érzékelés körülményeit, a befogadó és a mű viszonyát, valamint eddig ismert feltételeit. A 60-as, 70-es években felbukkant és kiteljesedett új művészeti irányzatok, mint például a *body art*, *concept art*, *minimal art*, *pop art*, *land art*, *arte povera*, *fluxus*, *happening*, *performansz*, *process art*, *videoart*, *intermédiá* különböző megnyilvánulásai a kilencvenes éveken átívelve, új kérdésfel-

téseket magukkal hozva napjainkig hatnak a tömegkultúra és a grand art alakulására. A digitális technológiákon alapuló eszközök egyre gyorsuló fejlődése és azok egyre szélesebb körű alkalmazása a 90-es évek folyamán és azóta is leginkább a videoart, a process art, az intermédia, a zenei műfajok és a színpadi műfajok kifejezőeszközeire és tartalmaira volt és van jelentős hatással.

Magyarországon az 1970-es évek elején kezdődött el a 20. század második paradigmaváltásának folyamata. Az 1968-ban Párizsból indult diákmozgalom elvei beszivárogtak az országba, részben ennek hatására, részben pedig a megelőző 25 év során felgyülemlett hazai tapasztalatok következtében több olyan radikális alkotói kezdeményezés látott napvilágot, amelyek kapcsán ellehetetlenült a zárt relációkban történő gondolkodás és alkotás létjogosultsága. Magyarországon az 1970-es évek az államhatalom, a mindennapi élet és a művészet határterületeinek feltérképezéséről, ezeknek a területeknek progresszív alkotói *situációk* létrehozásával történő újradefiniálásáról szóltak. A generált *situációk* által elindított történések az érdeklődő lakosság bevonásával zajlottak, és a fennálló társadalmi és művészeti értékrend átalakítására irányultak, így egy korábban ismeretlen kommunikációs forma kialakulása kezdődött el. Némi pontosítást igényel az új művészeti irányzatok felbukkanásának nyugat-európai, illetve amerikai területhez kötése azért, mert az irányzatok egyidejűleg Magyarországon is léteztek már. Gondolok itt elsősorban a body art, fluxus, a process art, valamint az alternatív színházak magyarországi művelőire, akiknek tevékenysége a grand art és a tömegkultúra alakulására is napjainkig hatással van.

A Vákuum Tv 1994–95 között programját az 1990-es évek közepén Magyarországon is elterjedt analóg technikai eszközök alkotói bevonásával valósította meg. A műsorok többek között az adott társadalom aktuális történéseinek, valamint a tömegkultúra akkor legbefolyásosabb médiumának, a televíziónak a kritikájára irányultak. Az a gondolkodás ápolására és folytonos korrektúrájára irányuló alkotói törekvés és megnyilvánulás, amely a közege számára a nyitottság, hozzáférhetőség, közvetlenség, valamint megismételhetlenség révén a nyilvánosság érzetét teremtette meg, a mából visszatekintve úgy tűnik, hogy rendelkezett számos pozitív szociális vonatkozással és következménnyel is.

Mára ismert tény, hogy a digitális technológiák és eszközök egyre gyorsuló fejlődése befejezte a húsz évvel korábban egyre közelebbi paradigmaváltást, és egyben elindította korunk kulturális átalakulásait is. Az ezredforduló éveiben rohamosan teret nyert internet, valamint a közösségi média a világ minden tájáról származó eseménydarabok azonnali továbbításával és célba juttatásával a jelen legbefolyásosabb médiumává vált. A kommunikációs cserefolyamatokban, valamint az emberek közötti beszédmódok formáinak alakításában beláthatatlan változásokat hozott már eddig is és napjainkban is a kultúra, a művészet, a politika és az individuumok egymással történő kommunikációjában.

IV. Mestermunka

Mi a művészet?

– Messziről jött ember azt kérdez, amit akar –

42. fotó: Részlet a mestermunka videóból. Forrás: szerző

Színes magyar webvideó, 2021

Videóra forgatva, hossz: 7 perc 2 másodperc, HD felbontás Premier: 2022

A mestermunka egy videó. Azon három korábban általam alkotott webvideó-sorozat formátumok egyikének epizódjaként született, amelyeket az utóbbi tizennégy évben hoztam létre. Az egyes formátumok – tematikájuknak és tartalmi vonatkozásaiknak megfelelően – különböző fiktív karaktereket jelenítenek meg. Egy személyben vagyok az epizódok szerzője, rendezője és főszereplője.

A videósorozatok alkotói koncepciójának egyik meghatározó eleme az anonimitás megőrzése, vagyis a megjelenített karaktereknek személyemtől, illetve alkotótevékenységem egyéb elemeitől függetlenített jellege. A sorozatok elsősorban a fiktív

főszereplőkhöz tartozó közösségimédia-felületeken jelennek meg, ebből adódóan a mestermunka leírása esetében is törekedni akarok az anonimitás megtartására azért, hogy a karakterekre történő webes keresési találatokban ne jelenjen meg ez a dokumentum a nagyközönség számára. Tehát hogy a különböző fiktív szerzőkre rákeresve ne találjanak meg a nézők, mert ez önleleplező lenne, így a sorozatok, de elsősorban a mestermunkában látható karakter művészi koncepcióját nagyrészt megsemmisítené.

A mestermunka az egyik sorozatnak a *Mi a művészet?* címmel készített epizódjaként jelenik meg, amelyben egy fiktív médiaintézmény fiktív műsorvezetője a lokális és a nemzetközi kultúra viszonyának jelenségeit, kapcsolódási pontjait felmutatva és karikírozva tematizálja a különböző kultúrák közti átjárhatóság lehetőségeit és korlátait.

A videóban látható műsorvezető az a karakter, aki a háttértörténet szerint 56-os magyar kivándorlók gyermekeként egy nyugat-európai ország fővárosának magyar negyedében született, és már 14 éve tudósít Budapestről, az anyaországból azzal a szándékkal, hogy munkájával kulturális hidat képezzen a két ország között, és adásaival tájékoztassa a hazájuktól távol élő honfitársait az aktuális otthoni történésekről.

A műsorvezető régimódi neveltetést kapott idős szüleitől, ami összekeveredett benne szülővárosának, a nyugat-európai ország fővárosának nyitott, toleráns közegét jellemző értékrend hatásaival. Ez a kettősség önmagában is elég ellentmondást okozott személyisége alakulásában. Ezenfelül, külföldi születése miatt, komoly kulturális deficitje van a magyarországi szokásokat illetően, amelyek 1956 óta – vagyis a szülők kivándorlását követően – amúgy is igen sokat változtak. Így gyakran előfordul, hogy a riporter riportalanyai által felvilágosításra szorul. A riporter tájékozatlanságán és bárgyúságán keresztül létrejövő helyzetek szarkasztikus társadalomkritikával és abszurd humorral fűszerezik a riportok során kialakuló helyzeteket, valamint utalnak a kultúrák közti átjárhatóság valós körülményeire.

Ez a 14 éve szinte folyamatosan készülő, különböző témaköröket feldolgozó reportsorozat a szerző koncepciójának megfelelően nem tárja fel sem a riporter személyének, sem a riportjait bemutató kábeltévének valódi vagy kitalált voltát. A sorozat videóihoz fűzött nézői kommentekből kiderül, hogy a nézők egy része nem tekint valóságos személyként a műsorvezetőre. A nézők másik része viszont, a rajongói üzenetek és kommentek alapján valóságos személyként tartja számon a műsorvezetőt, akivel valóságos személyként több magyar újság és médium is közölt már interjúkat az idők során.

A műsorvezető, karakterének megfelelően, tudósításaiban tudatosan kerüli a po-

litikát. Egyrészt azért, hogy a nyugat-európai főváros magyar negyedében ne okozzon ellentéteket a különböző politikai beállítottságú családok nézői között. Másrészt azért, mert úgy gondolja, hogy a mai médiazajban minden politikával kapcsolatos vélemény képviselteti már magát, nem tud újat hozzátenni a meglévőkhöz, így az ő véleménye nem hiányzik a műsorból. Meggyőződése, hogy többet adhat nézőinek, ha olyan témákat választ, amik politikától függetlenül is mindenkit érdekelhetnek.

A most készült epizódban a tudósító a magyar főváros központjában az éppen arra járó lakosoknak teszi fel a kérdést: *Mi a művészet?* A fikció és a valóság elmosódott határán egy tiszta görbe tükör mutat szatirikus képet a lakosságnak a témakörrel kapcsolatos reakcióiról.

Rendező:	Forgács Kristóf
Főszereplő:	A riporter
Bemondónő:	Ferencz Karolina
További szereplők:	Járókelők
Operatőr:	Várkonyi Sándor
Technikus:	Csanaki László
Asszisztensek:	Kilian Kiliana és Kilian Brigitta
Vágó:	Fillér Máté
Zene:	Twelvetones Production Music

V. A felhasznált irodalom jegyzéke

nyomtatott

Ancsel, Éva: *Az élet mint ismeretlen történet*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1995.

Aue, Walter: *Duchamp als Redy-Made*. Kiadó: Westend Verlag, Berlin, 1993.

Bódy, Veruschka és Bódy, Gábor: *Axis, Video Buch. Auf der elektronischen Bühne Europas*. 21 Videobeiträge von Künstlern aus 10 Ländern. Eine Auswahl aus den 80er Jahren. - 1 vdk. [VHS E-120, Akai], 123 min. Kiadó: DuMont Verlag, Köln, 1986.

Böhringer, Hannes: *Szinte semmi – Életművészet és más művészetek*. Válogatta és szerkesztette: Tillmann J. A. Fordította: Nádori Lídia (A nadrágzseb) és Tillmann J. A. Kiadó: Balassi – BAE, Tartóshullám Budapest, 2006.

Deres, Kornélia: *Képkalapács*. Kiadó: József Attila Kör Irodalmi Egyesület és a PRAE.HU Kft. Budapest, 2016.

Foucault, Michel: *Dies ist keine Pfeife: Mit zwei Briefen und vier Zeichnungen von René Magritte*. Kiadó: Carl Hanser Verlag, München, 1997.

Glasmeier, Michael, Stengel, Karin: *50 Jahre Dokumenta 1955-2005. Archive in motion / Discreet Energies*. Kiadó: Steidl Verlag, Göttingen. 2005.

György, Péter: *A hatalom képzelete – Állami kultúra és művészet 1957-1980 között*. Kiadó: Magvető, Budapest 2014.

Halász, László: *Az elképzelt valóra válása*. Kiadó: Gondolat-Infonia, Budapest, 2006.

Hornyik, Sándor – Szőke, Annamária: *Kreativitási gyakorlatok, FAFEŹ, INDIGO. Erdély Miklós művészetpedagógiai tevékenysége 1975-1986*. Kiadó: MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, Gondolat Kiadó, 2B Alapítvány, Erdély Miklós Alapítvány, Budapest, 2008.

Kandinszkij, Vaszilij: *A színpadi kompozícióról*. Kiadó: Színház, a Magyar Színházművészeti Szövetség Folyóirata, XXVI. Évfolyam 9. Szám, 1993. szeptember, Budapest, 1993.

Kapielski, Thomas: *Davor kommt noch: Gottesbeweise IX-XIII* (Internationaler Merve Diskurs); Auflage: 3. Kiadó: Merve Verlag, Berlin 2008.

Kaprow, Allan: *Assemblage, environmentek és happeningek*. Fordította: Horányi Attila, Kiadó: Artpool Művészetkutató Központ Budapest, 1996 és Balassi Kiadó, Budapest, 1998 (Original: Allan Kaprow: *Assemblage, environments & happenings*, Harry N. Abrams, Inc., Publishers, New York, 1965).

Kellein, Thomas: *Der Traum von Fluxus – George Maciunas. Eine Künstlerbiografie*. Kiadó: Verlag der Buchhandlung Walter König, Köln, 2007.

Kőhádi, Zsolt: *Tovamozduló ember tovamozduló világban, a magyar némafilm 1896-1931 között*. Kiadó: Magyar Filmintézet, Budapest, 1996.

Leuthäuser, Dominique: *Piero Manzoni, Als Körper Kunst wurden*, Ausstellungskatalog zur Ausstellung im Frankfurter Städel Museum, 2013 Kiadó: Kerberverlag Bielefeld, 2013.

Magritte, René: *Die Kunst der Konversation*. Kiadó: Prestel Verlag München, 1996.

Morgan, David: *Itt a Monthy Piton beszél*. Bori Erzsébet és Kövesdi Miklós Gábor fordítása. Kiadó: Gabo Könyvkiadó, Budapest, 2016.

Molderings, Herbert: *Über Marcel Duchamp und die Ästhetik des Möglichen*. Kiadó: Verlag der Buchhandlung König, Köln, 2019.

Postman, Neil: *Amusing Ourselves to Death. Public Discourse in the Age of Show Business*. Viking-Penguin, Inc. (Elisabeth Sifton Books), New York, Copyright by Neil Postman 1985. A könyv német nyelvű fordítása: *Wir amüsieren uns zu Tode. Urteilsbildung im Zeitalter der Unterhaltungsindustrie*. Fischer Taschenbuch Verlag GmbH. Frankfurt am Main, 2000.

Stegmann, Petra: *Fluxus East – Fluxusnetzwerke in Mitteleuropa*. Ausstellungskatalog zur Ausstellung im Bethanienhaus Berlin. (Kiállításkatalógus 2007) Kiadó: Verlag Künstlerhaus Bethanien, Berlin 2007.

Ullrich, Wolfgang: *Tiefer hängen; Über den Umgang mit der Kunst*. Kiadó: Wagenbach Verlag, Berlin, 2003.

online

Ball, Hugo: *Menekülés az időből, Dada antológia – Dada mint mozgalom*. Vitéz Ildikó fordítása. Kiadó: Artpool Művészetkutató Központ Budapest (Alapítók: Galántai György és Galántai Julia, 1979) A *Dada antológia* az alábbi linken 2002. 11. 30 óta érhető el.

https://artpool.hu/dada/mozgalomZ/Ball_menekules.html

Utolsó letöltés dátuma: 2022.01.05.

Ball, Hugo: *Totentanz 1916*. Blog: Europäische Totentanz-Vereinigung, 2014. Bitterfeld-Wolfen, 2014. <https://www.totentanz-online.de/TT-Monat/2014-09-Monats-TT.php>

Utolsó letöltés dátuma: 2022.01.05.

Balla, István: *A rendszerváltás eufóriája nélkül nem lett volna az Á – Interjú az alapító NémetVladimirrel.* Kiadó: hvg. folyóirat 2021. február, 04, Budapest, 2021.

https://hvg.hu/kultura/20210204_A_rendszervaltas_euforiaja_nelkul_nem_lett_volna_Tilos_az_A

Utolsó letöltés dátuma: 2022.01.05.

Galántai, György: *Adalékok a boglári történehez. Hogyan tudott a művészet az életben elkezdődni?* Kiadó: Artpool Művészetkutató Központ Budapest (Alapítók: Galántai György és Galántai Julia, 1979).

<https://artpool.hu/boglar/projekt/bevezeto.html>

Utolsó letöltés dátuma: 2021.10.04.

Gusztafik, Tibor: *Lyuk-történelem.* Blog: <http://exlyuk.gime.hu/history.htm> Utolsó letöltés dátuma: 2021.12.04.

Kappanyos, András: *Bevezető, Dada antológia – a Dada mint irányzat.* Kiadó: Artpool Művészetkutató Központ Budapest (Alapítók: Galántai György és Galántai Julia, 1979) Az antológiát szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Kappanyos András. A *Dada antológia* az alábbi linken 2002. 11. 30 óta érhető el.

<https://www.artpool.hu/dada/iranyzat.html>

Utolsó letöltés dátuma: 2022.01.05.

Menso, Rog: *Vége az adásszünetnek! – televíziózás 1989-ben. Napzárta, cipzárta, korzárta.* Helsinki Figyelő blog 2019. július, 23.

https://helsinkifigyelo.blog.hu/2019/07/23/vege_az_adasszunetnek_televiziozas_1989-ben

Utolsó letöltés dátuma: 2021.12.03.

Palotai János: *Indigo, Berényi Zsuzsa fotókiállítása.* Kiadó: Balkon, kortárs művészeti folyóirat Budapest, 2012. 3. <http://epa.oszk.hu/03000/03057/00043/pdf/>

[EPA03057_balkon_2012_3_30-32.pdf](http://epa.oszk.hu/03000/03057/00043/pdf/EPA03057_balkon_2012_3_30-32.pdf)

Utolsó letöltés dátuma: 2020.12.04.

Schuller, Gabriella: *Najmányi László és a Kovács István Stúdió – A magyar neoavantgarde hangjai*. Kiadó: Balkon, kortárs művészeti folyóirat, Budapest, 2007.6

https://balkon.art/1998-2007/2007/2007_6/01najmanyi.html

Utolsó letöltés dátuma: 2021.02.08.

Szakács, Árpád: *Keresztúzben az ügynökvita*. Kiadó: Magyar Nemzet Archivum, 2002. <https://magyarnemzet.hu/archivum-magyarnemzet/2002/08/keresztuzben-az-ugynokvita>

Utolsó letöltés dátuma: 2020.12.04.

Szentjóby, Tamás: *AUTOCENZÚRA = KOMPROMISSZUM = ÉDESKEVÉS*. Kiadó: Artpool Művészetkutató Központ Budapest, <https://artpool.hu/Aczelkor/Szentjoby.html>

Utolsó letöltés dátuma: 2021.01.05.

VI. Függelék

A Vákuum Tv-események felvételeinek összesítése, az archív kazetták listája 1994–1995

Az itt szereplő adatok utólagos kiegészítés és szerkesztés nélkül tartalmazzák a Vákuum Tv műsorokat rögzítő archív kazetták digitalizálásakor, 2010-ben létrejött tartalmi adatrögzítést. Az anyag eredetileg belső használatra készült a csoporttagok számára, ezért külső olvasónak nem mindenhol áttekinthető, de ebben a formában is érdekes információkkal szolgál a műsorok és műsorszámok tartalmára és menynységére vonatkozólag.

Adás kazetták listája 1994-1995

Vákuum TV első kazetta, 1994 első három adás (1:42')

1. 1994. 03. 07. Riport: Tódor; Bányai Csaba
2. 1994. 03. 21. Beszélgetés: Vágvölgyi B., Vova,
TV szerelők: Kristóf, Tilla
3. 1994. 03. 28. A hét
Vajdai Vili riport
Zsiráf riport

Vákuum TV második kazetta, két adás (1:24')

4. Adás
 - Szignál
 - Kész válaszok riport
 - Riport az Antifasisztákkal
 - Foci lassított felvétel, lövés
 - Riport Reich Péterrel

5. Adás

- Laci TV elnök lemond
- Erogén zónák kommentálása, Milák Hajni
- Börleszk
- Méhek

Vákuum TV harmadik kazetta, két adás (1:23')

6. Adás, 1994. IV. 11. (48')

- Szignál (jó)
- Tudósítás Berlin I.
- Viri riport
- Klöfi riport
- Gyors mese

7. Adás, 1994. IV. 18. (35')

- Szignál
- Robot Laci (Horn)
- Soma riport
- Kisgömböc riport
- Kozma riport
- Vákuum sütő

Vákuum TV negyedik kazetta, három adás (1:36')

8. Adás, 1994. 04. 25. (27')

9. Adás, 1994. 05. 02. (40')

10. Adás, 1994. 05. 09. (29')

- Western bábfilm
- Riport rajzfilmes Igor Lazin
- Hangutánzó bejelent
- Szirtes úrből képek
- Tilla parafenomén
- Riport: „A hét”
- A világ legkisebb embere
- A világ legjobb nője
- Leghülyébb

- Szirtes riportja Magnummal
- Laci úrból
- Szkander – Ottó
- Riport – Halász

Vákuum TV ötödik kazetta, három adás (3:00')

11. Adás, 1994. VI. 6. (0:00-1:02 = 1:02')

- Gyors riport (falu)
- Sugár János riport
- Sport – boks
- Foci fejés
- Pufi riport
- Tenisz

12. Adás, 1994. VI. 13. (1.02-2:07 = 1:05')

- Laci önriport 2.
- Vili akvárium
- Táncosok riport
- Mátéék rossz koncertje
- Betűreklám
- Földrengés

13. Adás, 1994. VI. 20. (2:08-3:00 = 52' utolsó 5 perc hiányzik)

- Szájzenész + riport
- Elkapós játék
- Dani bűvész
- Lányok olvasnak naplójukból
- Élő közvetítés erogén zónából, Laci 0 km kőtől
- Távirányítós kamera

Vákuum TV hatodik kazetta, egy adás (0:47')

14. Adás, 1994. 07. 04. szünet előtti utolsó

- Szignál
- Berlinből fénysebesség Kristi
- Ezüst Tibor, 32-esek
- Nyulak párzása

- Bányai Péter képvatás
- Utcai lámpák vetítik a forgalmat
- Dani bűvész lő
- Riport a jövőből, öreg VTV-sekkel
- Vége, apróhirdetés

Vákuum TV 7. kazetta, 1994/16. adás, plusz további felvételek (2:06')

Forgatott 1:

- Kandi kamera
- Átvilágítás (Tilla, fal)
- Cici fesztivál

16. Adás, 1994. 09. 12. (ősz, első adás)

- Dani bejelentkezés Budapestről (Hollandia)
- Szirtes riport
- Közönségjáték raktárból
- Omo reklám (vetített)
- Halász vers (vetített)
- Átvilágítás
- Riport Vető
- Dani bejelentkezés
- Családi videó

Forgatott 2.

- Hegymászó alap
- Bábok alap

Forgatott 3.

- Játék az Á-ban videóval és monitorral
- Levegő eleje

Vákuum TV 8. kazetta, 94/17. (ősz második) adás 1994. 09. 19. (0:57')

- Szignál
- Körkapcsolás: London, Kairó, Bp
- Lottó
- Kék Hírek (Deák tér)
- Mizujsal riport élőben a Vákuum TV-ben (*)
- Dani Fótról Amszterdam

- Agykivetítő (*)
- Bolha Cirkusz (*)

Képkirakós, tűz

Vákuum TV 9. kazetta, 94/18. (ősz III.) adás 1994. 09. 26. (1:00')

1. Időjárás (vetített)
2. Lottósorsolás (élő)
3. Kék hírek – Maki (vetített)
4. Láthatatlan emberek
5. Riport – Jordán
6. Videójáték lövöldözés önmagára (ajándékok)
7. Sebi riport
8. Süllyedő panel
9. Patkányok

Vákuum TV 10. kazetta, 94/19. (ősz IV.) adás 1994. 10. 03. (0:48')

- Harmadik adás végéről patkány
- Negyedik adás
 1. Dani bejelentkezés – merev kép, hang
 2. Súlyemelés (kimerevítve printhez)
 3. Zsilett reklám (Dani)
 4. Dani kártyatrükk (zoomolni)
 5. Zsömle TV
 6. Villamos
 7. 2 fiú rosszul beszélget a színpadon (közben apróhirdetés Marc Zéna hajával)

Vákuum TV 11. kazetta, 20. (ősz V.) adás 1994. 10. 10. (0:50')

A kazetta első fele részben sérült, az első kazettán talált hibához hasonlóan, bizonyos képkockák hiányznak. A bejátszó kamerán ép volt a kép, lehet, hogy beírási probléma.

1. Sznál
2. Vákuum kandalló
3. Texasz TV – külföldiek Budapesten
(Közönségkép, közönségjáték)
4. Gyerekkorba visszakerdezés
5. Fakír

6. Közönségjáték, képkirakós
7. Gerelyhajítás
8. Vákuum TV zavarja a szomszédokat a TV nézésben

Vákuum TV 12. kazetta, 94/20. (ősz V.) adás, 1994. 10. 10. forgatott anyagai (2:01')

- Időjárásjelentés, maki, árnyjáték
- Kirakatok, temető-búcsúzások, buli
- Süllyedő panel
 1. Patkány háttér
 2. Villamos, kártyatrükk
- Hullámvasút, kártyatrükk
- Igen-nem
- Fakír
- Képkirakós (babaszoba, biciklis)

Vákuum TV 13. kazetta, 94/22. adás, 1994. 10. 31. (1:00')

Szignál (nagyon jó)

1. Juszuf riport + bejátszás: hipnózis
2. TV mögötti bábozás – Tilla, Kristi
3. Kékhírek (kiégett a vászon)
4. Levegő
5. Iván riport, bejátszások
6. Hegymászó – Laci, Kristi

Vákuum TV 14. kazetta, 23. (ősz IX. utolsó előtti) adás, 1994. 11. 06. (1:03')

Árverés - kommentár

1. Omo reklám „Klorox” (vetített)
2. Tenisz „zokni” (vetített)
3. Időjárás jelentés „térképek” (vetített)
4. Tilla bábu, Kristóf bábu (vetített)
5. Nagy ő – „kis ő” (vetített)
6. Vidámparki célbalövés (élő)
7. Átvilágítás – kötél, labda (vetített)
8. Bumeráng (vetített)
9. Foci lassított védés (vetített)

Vákuum TV 15. kazetta, 1994. 11. 07. (0:31')

Vákuum TV 16. kazetta, 94/24. (ősz évad utolsó, X.) adása, 1994. 11. 13. (0:41')

- Szignál
- Laci bevezet
- „Kosz” reklám
- Egyetemi színpad ügy (Szalayval riport)
- Hét című műsor riport
- Jézus K. utolsó megkísértése – William Defoe?
- Késdobáló
- Pornó 1920 – Juszuf
- Légtornászok – Zsibi & Zsubi

Vákuum TV 17. kazetta, 95/1. adás, 1995. 01.30. (1:02')

- Áltetek
- Pál Balázs
- Nyelvlecke
- Labirintus
- Mohamed
- Átváltozás
- Grand prix
- Jack Ryder
- Finálé

(Nyers Humor Fesztiválhoz)

Vákuum TV 18. kazetta, 95/2. adás, 1995. 02.06. (0:33')

- Meteorológia
- Laca
- Vetkőző művész
- Spray
- Kresz
- Teázás

Vákuum TV 19. kazetta, 95/3. adás, 1995. 02.13. (1:00')

- Marcel /Resonance/ performance
- Önvédelmi sport oktatás
- Vendég: Lehel
- Bicikliverseny
- Ciánkáli – cipőbolt
- Fotóautomata
- Egy kockás közönségjáték
- Preparált Tévé

(Nyers közönségjáték / képkitalálás)

Vákuum TV 20. kazetta, 95/4. adás, 1995. 02.20. (0:47')

- Juszuf
- Toronyugrás
- Kínai Tévé
- Thaiföldi szakács videó
- Árnyjáték
- Családi videók
- Holdraszállás
- Divatbemutató

Vákuum TV 21. kazetta, 95/5. adás, 1995. 02.27. (0:50')

- Verekedős (Dani-Kristi)
- Mohamed
- Berlini videó
- Közönségjáték-1
- Fodrászautomata
- Közönségjáték-2 /Tilla/
- Humorfesztivál
- Tenyérjóslás

Vákuum TV 22. kazetta, 95/6. adás, 1995. 03.06. (0:45')

- SZAR
- Vendég: Szelevényi Ákos

- Szolárium
- Box – közönségjáték
- Képbemutató
- Teleshop – Bumeráng
- Fakír /Bűvész/
- Koldusos film

Vákuum TV 23. kazetta, 95/7. adás, 1995. 03.13. (0:59')

- Szolárium
- Laci a des-ins-pirác-cióról
- Juszuffal a pályázati pénzekről stb.
- Juszuf hozott filmje a semmiről
- Súlylökő film
- Mosógép
- Energia Takarékos utcalámpák
- Dal szövegének megfilmesítése
- Földalatti metró építkezés, Andrassy út

Vákuum TV 24. kazetta, 95/8. adás, 1995. 03.20. (0:58')

- Jeti lábnyom
- Rendőrség – Orsika
- Dobókocka
- Pozsonyi út 38-40-42 – Eposzi házismertetés
- Szkander automata
- Kis Gyuri – deja-vu terve
- Bungee-jumping
- Áthúzó inzert

Vákuum TV 25. kazetta, 95/9. adás, 1995. 03.27. (1:32')

- Díjkiosztás
- Buli a VTV-ben, Adás után

Vákuum TV 26. kazetta, 95/10. adás, 1995. 05.08. (0:45')

- Szignál (torz)
- Graffiti Spray

- Fodrászos
- Fa állványzat
- Vigyázz szar
- Gyümölcsös köz. játék
- Superman
- Úrhajó takarítás
- Stáblista

Vákuum TV 27. kazetta, 95/11. adás, 1995. 05.15. (1:06')

- Térkép videó
- Szódabolt
- Műszaki bizomány
- Nyíró András
- Dani – Gyufás-bűvész
- Fűnövesztő
- Egykockás videós köz. játék
- Stáblista

Vákuum TV 29. kazetta, 95/13. adás, 1995. 05.29. (0:52')

- Szignál
- Irányított rendőrautó
- Runaway – Juszuf film [r. Stanish Londer]
- Ventilátor
- Hámos Guszti – vendég
- Hámos Guszti – film
- Könyves stand
- Akvárium
- Postaláda
- Stáblista
- Vége

Vákuum TV 30. kazetta, 95/14. adás, 1995. 06.05. (0:51')

- Szignál
- Computer
- Szolárium Tűz

- Kis Gyuri: videókkal
árnyjáték
- Cicifesztivál
- Szirtes hang rossz, zene van
- Pihenőprogram hang szar
- Boxos hang szar
- Jövőinterjú hang szar
- Printer
- Stáblista

Vákuum TV 31. kazetta, 95 Diáksziget, 1995. 08.21. (1:33')

- Szignál
- Tilos az Á bejelentkezés
- Foci
- Spray
- Omo
- Holdraszállítás
- Box
- Festménybemutató
- Családi videók
- Microwave
- Energiatakarékosság
- Texas TV
- Átvilágítás
- Kresztábla
- Surf

+ Gyuszi Motorbemutató

Vákuum TV 32. kazetta, 95/15. adás, 1995. 09.18. (0:52')

- Szignál
- Harajd A. CD-ROM
- Ikertelefon
- Kézálló
- Juszuf + film: Touching

- Destroy?
- Mágnes-Tenisz
- Kutyasétáltatás,
- Uszoda
- Szignál

Vákuum TV 33. kazetta, 95/16. adás, 1995. 09.25. (0:48')

- Monoszkóp
- Szignál
- Szex pékség
- Vákuum TV POLO – Piroska + Tilla
- Gulyás-Gyuszi motor-restaurátor interjú
- Motorbemutató
- Célba lövő – Kesza
- MIÉRT? Színpadi motorozás
- INTERNET utcasport
- INTERNET + TÁMOGATÓK
- + STÁBLISTA

Vákuum TV 34. kazetta, 95/17. adás, 1995. 10.02. (1:03')

- Interaktív Vákuum TV
- Villamos jegy
- Body Szalon
- Teríték Bemutató Sony Szappan, stb.

Vákuum TV 35. kazetta, 95/18. adás, 1995. 10.09. (0:53')

Nylon-nap

- Műanyag Diszkont – 60 éves a nylon
- Alexandre Pázmándy – francia fiú performansz – Tilla oszt. Társa
- Autóvezetés: Balassa Péter
- Időjárás: jövő heti
- Feco, konyha – nylon – élő kamera
- Rádiótelefonos
- Feco kajálós

Vákuum TV 36. kazetta, 95/19. adás, 1995. 11.06. (0:43')

- Budapesti helyek
- Természet hangja
- Juszuf Filmelőzetes
- Juszuf
- Noteszleolvasás – lefordítás
- Festmény bemutató
- Természet hangja
- Tapogató K.játék

Vákuum TV 37. kazetta, 95/20. adás, 1995. 11.13. (1:38')

- St. Auby Tamás riport
- Zenei kommunikáció Duna

Vákuum TV 38. kazetta, 95/21. adás, 1995. 11.27. (0:34')

- Közönség játék (légy lecsapó)
- Vendég: Cserny Márton (lépegető bicikli)
- Hangjáték videó
- Tűz és tűzoltók
- Vákuum Tv műtét (Kisvákuum Tv születik császárral)

Vákuum TV 39. kazetta, 95/22. adás, 1995. 12.18. utolsó adás (1:29')

UTOLSÓ ADÁS A TILOS AZ Á-BAN. (BEST OF VÁLOGATÁS ADÁS)

- térkép videó
- Közönségjáték (Lövöldözés)
- Vendég: (Kömlódi Ferenc)
- Hordozható Vákuum Tv
- Bolhacirkusz
- Közönség játék (labdázás)
- Légtornászok: Zsibi és Zsubi
- Családi videók (kocsimosás, bumeráng, ...)
- Vákuum Tv mint Mikró sütő, Főző műsor

ADÁS VÉGE.

Folytatásban a kazettán forgatott anyagok bejátszókhöz:

- Kristóf bejelentkezés Dunapart Budapest
- Amsterdam wek forgatott Paradiso hall-ban csoporttagok
- Utcaképek Amsterdam
- Amsterdam Laci interjú ad, csoport dolgozik a hordozható Vákuum Tv-ken
- Amsterdam utcai forgatás hordozható Vákuum Tv
- Next 5 minutes fesztivál konferencia előadás alatt rövid forgatott

VII. Önéletrajz

Tanulmányok

- 1992–2000 UDK; Universität der Künste, Berlin (Berlini Művészeti Egyetem)
Vizuális kommunikáció tanszék, experimentális film és videó szakirány
(1999–2000 Mesterképzés Prof. Maria Vedder osztályán)
- 1988–1991 Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola, Budapest

Kiállítások és alkotói projektek

- 2007–2022 Hálózati online jelenlét egy nyugat-európai főváros fiktív magyar televíziójának műsorvezetőjeként, a karakterhez kapcsolódó közösségimédia- és videómegosztó felületeken. Számos videó- és fotóalapú mű publikálása a karakterhez kapcsolódó regisztrációkon.
- 2014–2022 Gyakori hálózati online jelenlét, a városi szafari videósorozat fiktív külföldi műsorvezető karaktereként a karakterhez kapcsolódó közösségimédia- és videómegosztó felületeken. Több száz videó- és fotóalapú mű publikálása a karakterhez kapcsolódó regisztrációkon.
- 2019–2022 Visszatérő hálózati online jelenlét egy fiktív világhírű német művész karaktereként. Videó- és fotóalapú művek létrehozása, publikálása a karakter Facebook-regisztrációján.
- 2021 Tér-Kép Galéria, Budapest, László Kis Dezső kiállítása.
Megnyitó performansz, egy nyugat-európai főváros fiktív magyar televíziójának műsorvezetőjeként.

- 2020 VEB 2023 Európa Kulturális Fővárosa 2023 Filmfesztivál beharangozó videó, egy nyugat-európai főváros fiktív magyar televíziójának műsorvezetőjeként.
- 2020 VEB 2023 Európa Kulturális Fővárosa 2023 Filmfesztivál beszámoló videó, egy városi szafari videósorozat fiktív külföldi műsorvezető karaktereként.
- 2020 Tér-Kép Galéria, Budapest, Bp. Szabó György kiállítása. Megnyitó performansz, egy nyugat-európai főváros fiktív magyar televíziójának műsorvezetőjeként.
- 2018 Godot Galéria, Budapest. Önálló kiállítás a világhírű fiktív német művészkarakterrel. *Filmek, objektumok, fotók.*
- 2018 *Egy nap* – magyar filmdráma; férfi főszerep. Rendező: Szilágyi Zsófi, női főszereplő: Szamosi Zsófia. (A film elnyerte a cannes-i filmfesztivál FIPRESCI-díját.)
- 2018 kocsmArt kiállító tér, Libella kávézó, Budapest, Fuchs Tamás kiállítása. Megnyitó performansz, egy nyugat-európai főváros fiktív magyar televíziójának műsorvezetőjeként.
- 2018 Godot Galéria, Budapest, Csurka Eszter kiállítása. Megnyitó performansz, egy nyugat-európai főváros fiktív magyar televíziójának műsorvezetőjeként.
- 2018 Béla Galéria, Budapest, Fuchs Tamás festőművész kiállítása. Megnyitó performansz, egy nyugat-európai főváros fiktív magyar televíziójának műsorvezetőjeként.
- 2018 Rehab Critical Mass felvonulás, Budapest, házigazda-műsorvezető performansz, egy nyugat-európai főváros fiktív magyar televíziójának műsorvezetőjeként, Balla Eszterrel.
- 2018 Horizont galéria, Budapest, Tasnádi József kiállítása. Megnyitó performansz, egy nyugat-európai főváros fiktív magyar televíziójának műsorvezetőjeként.
- 2017 Múzeumok Éjszakája, MKE Intermédia Tanszék diplomakiállítás. Tárlatvezetés performansz, egy nyugat-európai főváros fiktív magyar televíziójának műsorvezetőjeként, MKE Barcsay-terem.
- 2017 Telep Galéria, Budapest, PostContemporary (PoCo) csoportos kiállítás.

- 2017 19. Szabadfogású Számítógép verseny díjátadó; házigazda-műsorvezető performansz, egy nyugat-európai főváros fiktív magyar televíziójának műsorvezetőjeként.
- 2017 *Meglepetés Magazin*-interjú performansz egy nyugat-európai főváros fiktív magyar televíziójának műsorvezetőjeként.
- 2017 Petőfi Tv, performansz; élő stúdióinterjú a városi szafari videósorozat külföldi karaktereként, szinkrontolmács segítségével.
- 2017 Gallery Weekend, Budapest 2017. rendezvénybeharangozó videó egy nyugat-európai főváros fiktív magyar televíziójának műsorvezetőjeként. Konceptió, rendező, főszereplő.
- 2017 MOME Média Design MA év végi kiállítás, tárlatvezető performansz, egy nyugat-európai főváros fiktív magyar televíziójának műsorvezetőjeként.
- 2017 Pont kiállító tér, Budapest, Pop-up című kiállítás megnyitó performansz, a városi szafari videósorozat fiktív külföldi karaktereként, szinkrontolmács segítségével.
- 2017 *Városi szafari* természetfilm-paródia, 5 db mini tv-epizód létrehozása Konceptió, rendező, főszereplő. Megrendelő: Comedy Central, Magyarország.
- 2016 *12-es kapucsengő* kiállítás és eseménysorozat egy lakásgaléria tereiben. Csoportos kiállítás. Részvétel a világhírű fiktív német művész karaktereként.
- 2016 DLADLA 100 kiállítás, tárlatvezető performansz, egy nyugat-európai főváros fiktív magyar televíziójának műsorvezetőjeként. MKE Barcsay-terem.
- 2016 DLADLA 100 csoportos kiállítás az MKE Doktori Iskola szervezésében, a Cabaret Voltaire születésének centenáriuma alkalmából; MKE Barcsay-terem.
- 2014 *Városi szafari* természetfilm-paródia; Webvideó-sorozat 8 epizód. Konceptió, rendezés, főszereplés. Megrendelő: vs.hu
- 2012 Liget Galéria, Budapest, *A per* csoportos kiállítás.
- 2011 *Hipnózis* reklámverseny díjátadó gála, házigazda-műsorvezető performansz, egy nyugat-európai főváros fiktív magyar televíziójának műsorvezetőjeként. Merlin Színház.

- 2011 Collegium Hungaricum Berlin, *Cinema Total* rendezvény workshop. Műsorvezető és házigazda, egy nyugat-európai főváros fiktív magyar televíziójának műsorvezetőjeként.
- 2007–2011 Egy nyugat-európai főváros fiktív magyar televíziójának műsorvezetője; websorozat 50 epizód. Konceptió, rendező, főszereplő. Megrendelő: Videa
- 2008 Magyar Nemzeti Galéria, Múzeumok Éjszakája videórendezés.
- 2008 Négyrészes websorozat egy fiktív világhírű német művészkarakterről. Konceptió, rendező, főszereplő. Megrendelő: Videa
- 2008 *Bajszos szinkronúszók*; mediahack webvideó, konceptió, rendező. Megrendelő: Videa
- 2008 *Fürdőruhás Mozi*; 2. mediahack webvideó. Konceptió, rendező. Megrendelő: Videa
- 2006 *Feudaly társasjáték* kiállítás és performansz, Liget Galéria. Alkotótársak: Forgács Bálint, László Kis Dezső
- 2002 *Gegen Rassismus*; Ifjúsági videóworkshop-vezetés, Duisburg, Németország
- 2002 *Véencei Biennálé magyar pavilon*. A Kis Varsó művészcsoport kiállításának részeként bemutatott film rendezése. Médiamegjelenések: ZDF, ARD, MTV 1, MTV 2 és több más ország híradói
- 2000 1. „@rc” óriásplakát-kiállítás, Felvonulási tér, Budapest. Orosz Csillával együttműködve, két óriásplakát létrehozása: „nagymama recycling” és „gyógyító plakát”.
- 2000 Tilos rádió, élő berlini tudósítások; rádiójáték fiktív karakterekkel. Rendezés, szereplés.
- 1999 *Toleranz kassa*; kísérleti film
Diplomamunka, Udk Berlin.
- 1998 *Fekete pénz* csoportos kiállítás, Lengyel Intézet, Budapest.
- 1997 *Megnyitó* című kiállítás Ötvös Zoltánnal, Liget Galéria, Budapest.
- 1996 *Suche den Mann*; önálló kiállítás, Galerie Ermer, Berlin-Charlottenburg.
- 1996 *MuseumSpas*; Wilhelm-Lehmbruck-Museum Duisburg, Németország. Vizuális gyakorlatok gyerekeknek. Koncept és az egyhetes workshop vezetése

- 1994–1996 Vákuum Tv intermediális performansz-kabaré csoport tagjaként legalább 44 db performansz-előadás létrehozása. Helyszín: Tilos az Á, Budapest.
- 1996 *Next 5 Minutes tactical media* fesztivál és konferencia.; Paradiso Hall, Amszterdam. Fellépés a Vákuum Tv intermediális performansz-kabaré tagjaként.
- 1995 *Flèche d’Or Café Paris*, Párizsi Magyar Kulturális Hét. Fellépés a Vákuum Tv intermediális performansz-kabaré tagjaként.
- 1991 *Földkör*; landart projekt

Oktatói tevékenység

- 2017–2022 MOME Média Intézet; óraadó oktatás, féléves és heti, projektfejlesztő kurzusok.
- 2018 SZFE forgatókönyvíró szak, kurzushét-oktatás, „Manipulatív hányados” tematika.

Szakmai díjak

- 2011 Kreatív Online, Webvideó-verseny fődíj: BMTV, Az év websorozata / magazinműsorok kategória
- 2010 Kreatív Online, Webvideó-verseny fődíj: BMTV, Az év websorozata /magazinműsorok kategória
- 2010 Kreatív Online, Webvideó-verseny fődíj: Szórakoztató közéleti kategória
- 2009 Kreatív Online, Webvideó-verseny fődíj: Szerkesztett média tartalmak kategória
- 2014 Kreatív Online, Webvideó-verseny különdíj

